

S. V. UNIVERSITY ORIENTAL SERIES—No. 2.

General Editor : **Prof. J. CHENNA REDDY, M.A., Ph.D.**

PRADYUMNACARITRAMU

OF

MUPPIRALA SUBBARAYA KAVI

Edited with introduction and notes

BY

Prof. J. CHENNA REDDY, M.A., Ph.D.

Published by

Prof. J. CHENNA REDDY, M.A., Ph.D.

DIRECTOR.

**S. V. UNIVERSITY ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
TIRUPATI.**

1974.

సాధారణ సంపాదకులు — ఆచార్య జీరెడ్డి చెన్నారెడ్డి, ఎమ్. ఏ., పిహెచ్. డి.

ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి విరచిత
ప్రద్యుమ్న చరిత్రము

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ
ప్రాచ్య పరిశోధనాలయాధ్యక్షులు
ఆచార్య జీరెడ్డి చెన్నారెడ్డి, ఎమ్. ఏ., పిహెచ్. డి.
చే పరిష్కృతమై ప్రచురింపబడినది.

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ
ప్రాచ్య పరిశోధనాలయము,
తిరుపతి.

P R E F A C E

I have great pleasure in introducing to the Telugu scholars in particular and to the lovers of literature in general *Pradyumnacaritramu* a terse poetical work in Telugu written by Muppirala Subbaraya Kavi who is supposed to have flourished in the latter half of the eighteenth century. Though small in volume when compared to the works of similar class in Telugu, it is in many respects superior to a majority of them in possessing rare literary qualities. This work is being issued as number two of our series.

This Research Institute was originally established at Tirupati in 1940 under the authority of the Tirumala Tirupati Devasthanams, Tirupati. About 60 works in Sanskrit, Telugu and Tamil have been published upto 1956 under different series of the Institute. 16 volumes of S. V. O. Journal - a literary organ of the Institute - were also issued during that period.

Sri Venkateswara University was established at Tirupati in September, 1954 and the Institute with its two wings of Library, viz., Manuscripts and Printed Books and staff was transferred to the University on 1-11-1956 to achieve better results in research and teaching when post-graduate courses in Sanskrit and Telugu were to be instituted by the University which happened in July 1959. During this short period of three years *S. V. University Oriental Journal*, volume I of 1958 under new series was issued. In July, 1959

the Principal, S. V. University College was made the *ex-officio* Director of the Institute until 1968 during which period 6 more volumes of S. V. U. O. Journal ending with Vol. VII of 1964 were issued.

It is in July, 1968 the present Director took independent charge of the Institute. The Journal is brought up to date issuing 9 more volumes, i. e. from Vol. VIII of 1965 to Vol. XVI of 1973 in quick succession. The matter for Part I of Vol. XVII (1974) is under the process of printing. Book publication work also is taken up and 8 works are already released and one more is in the press. Thanks to the dynamic personality of Dr. D. Jaganatha Reddy our beloved Vice-Chancellor whose encouragement is always far ahead of our performance.

TIRUPATI,

1st July, 1974. }

J. CHENNA REDDY,
EDITOR.

INTRODUCTION

It is by sheer accident that I laid my hands on a Telugu palm-leaf manuscript No. D. 571 preserved in the Manuscripts Library attached to S.V. University Oriental Research Institute, Tirupati, during my search for a rare and hitherto unpublished Telugu manuscript for editing and publishing under S.V. University Oriental Series of this Institute. On close scrutiny and after reading through a few folios of the text I could proudly announce that I secured the manuscript of *Pradyumnacaritramu* an exceptionally worthy metrical work in Telugu written by Muppirala Subbaraya Kavi who is supposed to have flourished in the latter half of the eighteenth century. This work is a unique one for the fact that it is a very rare and at the same time an unpublished manuscript and surprisingly enough not given due publicity by later poets though its poetry possessed all the literary merits enumerated by the rhetoricians.

This Institute Library has acquired three manuscripts of this work—one written on palm-leaf the other two written on paper. Both the paper manuscripts are only transcripts of that palm-leaf manuscript. This palm-leaf manuscript No. D. 571—bundle number 332—originally belonged to Madras Government Oriental Manuscripts Library, Madras. Along with a few thousands of Telugu manuscripts this work also was transferred in 1962 to S.V.U.O.R. Institute Library forming part of a share that fell to Andhra State when it was carved out of composite Madras State.

Information about the existence of some more manuscripts of *Pradyumnacaritramu* was gathered but they were not available to me due to some unavoidable circumstances. In Part II of 'Andhra Vangmaya Suchika' of the unpublished Telugu works prepared and printed in 1929 by Andhra Patrika Karyalayamu, Madras, it is mentioned that a copy of this Manuscript was available in the Manuscripts Library attached to 'Sahitya Parishad Patrika' office at Kakinada. But as it was a transition period when the Government of Andhra Pradesh has acquired possession of that

Library during the period I had begun the editing of this work at Tirupati, I could not secure it.

On the back cover page of 'Satyabhama Santvanamu' by Linganamakhi Srikameswara Kavi published by Sri K.G. Murti from Machilipatnam in 1937, a list of forthcoming publications was given in which *Pradyumnacaritramu* of Muppurala Subbaraya-kavi was included. But upto now it has not been published. It is presumed that the said publishers of Machilipatnam had in their view the manuscript of that work preserved at Kakinada only.

On pages 527 to 529 of Volume II—Sringara Prabandhas of the Descriptive Catalogue of the Telugu manuscripts printed by Government Oriental Manuscripts Library, Madras in the year 1921 some extracts from *Pradyumnacaritramu* are given wherefrom particulars about the author Subbarayakavi could be gathered. This part incidentally has been of considerable help in emending the lacunae in the text of the manuscript caused by worms during the period of intervening fifty years.

Pradyumnacaritramu extends over six cantos (Asvasas) containing a sum total of six hundred and twenty verses written on both sides of seventy one palm-leaves. The size of each palm-leaf is approximately 38.0 cm x 3.5 cm. As the scribe Chakkilala Venkatesayya desired evidently to start each canto on a fresh leaf, second side of the leaves at the end of first, second, fourth and fifth cantos were left blank.

'Krishnabhyudayamu' can be taken as the last work of Subbaraya kavi. In the introductory part of that work the names of three more works namely, *Pradyumnacaritramu*, *Savitricaritramu* (in Dvipada or couplet), and *Bhadradrirama Satakamu* are mentioned as his earlier compositions. But except the first and the last—both Prabandhas—the other two works are not available to us.

The scribe Venkatesayya has left some clues with regards to the time of composition of these works at the end of the manuscript of *Krishnabhyudayamu*. He has recorded therein that he has prepared a copy of that work under the personal supervision of the author himself and completed it on the fourth day of the Solar month 'Thai' in the year Sarvari (January, 1781 A.D.)

recording at the same time the date on which the author had completed the composing of *Krishnabhyudayamu* as the fifth day of the bright half of the month Margasirsha in the year Vikrti which will be November, 1770 A.D. Based on this the date of composition of *Pradyumnacaritramu* can be conveniently taken back to a period between 1760 and 1770 A.D.

Sri Kandukuri Viresalingampantulu has stated in his first edition of 'Andhrakavula Charitramu' printed in the year 1897 A.D. that Muppirala Subbarayakavi the author of *Pradyumnacaritramu* might have lived a little over a hundred years ago. The observation of Sri Viresalingampantulu also almost agrees with the period between 1760 and 1770 A.D.

In this connection I wish to make a reference to a manuscript of 'Kalapurnodayamu' preserved in Madras Government Oriental Manuscripts Library, Madras, believed to have been given by Muppirala Subbarayalu. That copy has been made use of by C.P. Brown at about 1848 A.D. This Subbarayalu might have been most probably a grandson of the author of *Pradyumnacaritramu*.

Muppirala Subbarayakavi has dedicated his last work 'Krishnabhyudayamu' to one Chakkilala Seshayarya a wealthy cousin of himself. The scribe of both *Pradyumnacaritramu* and *Krishnabhyudayamu* is one individual by name Chakkilala Venkatesayya. It is evident from the introductory part of *Krishnabhyudayamu* that Muppirala family is related to Chakkilala family. Descendants of both the families are still living in Nellore Town and in the surrounding areas. So it can be convincingly determined that the author Muppirala Subbarayakavi belonged to Nellore District.

The story of Pradyumna, the celebrated son of Srikrishna and Rukmini is given in the Mahabhagavata Purana and also in the Harivamsa — an appendage to the great epic Mahabharata. Subbarayakavi has taken this plot from the above two works and rendered it into a *Prabandha* a summary of which is given below:

Even when Pradyumna was an infant, a demon by name Sambara carried him stealthily and dropped him in an ocean, believing in an evil voice from the heavens. The child providenti-

ally escaped death and was brought up by Rati or Mayavati who was none other than the wife of Pradyumna in his previous birth. On attaining age, having been induced by Rati, Pradyumna invited Sambara for a duel and killed him. Thereon Pradyumna joined his parents at Dwaraka with his wife

A svayamvara was arranged to Rukmavathi, the daughter of Pradyumna's maternal uncle Rukmi at Bhojapuri and was given good publicity. Pradyumna also attended that svayamvara where Rukmavathi chose him to be her consort. The marriage was celebrated with great pomp at Bhojapuri and all ended happily.

పరిచయము

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్యపరిశోధనశాలకు అనుబంధముగ నున్న హస్త లిఖిత ప్రతుల గ్రంథాలయమునుండి ఇదివఱకు ప్రచురింపబడినదియు, ఉత్తమ కవితాగుణము కలదియు నగు నేదేనొక ప్రాచీనాంధ్ర పద్యకావ్యమును గ్రహించి దానిని పరిష్కరించి ప్రకటింపవలయునన్న తలంపుతో నట్టిదానికొఱకు వెదకుచుండ తలవనితలంపుగా ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి కృతమగు 'ప్రద్యుమ్న చరిత్ర' మను నాత్మాశ్వాసముల ప్రబంధము నాకు లభించినది. పరిశీలించి చూడ నేను భావించిన లక్షణము లన్నియు దాని యందు కన్పించినవి. స్థాలీపులాకన్యాయమున ఇదివి చూడగా నందలి కవిత్వ మెంతయు శ్రేష్ఠమై రచనా వైశిష్ట్యమున ప్రద్యుమ్న చరిత్రము, పసుచరిత్రము మున్నగు సుత్తమప్రబంధముల కోవకు జెందినదను విశ్వాసము కుదిరినది. ఆ గ్రంథము పడునెనిమిదవశతాబ్దపుటుత్తరార్థమునందు రచింపబడినట్లు నిర్ణయించుటకు తగిన యాధారము లున్నవి.

మూలప్రతి

D. 571 సంఖ్యగల యీ ప్రద్యుమ్న చరిత్రము తాళపత్ర ప్రతి మొదటి మదరాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథఖాండాగారమున నుండినది. ఇది డెబ్బది యొక్క తాళపత్రములపై రెండువైపుల వ్రాయబడియున్నది. ఈ తాళపత్ర ప్రతికే నకలుగా వ్రాయబడిన R. 1742 సంఖ్యగల కాగితపు ప్రతియు ఒకటి అందే కలదు. 1958 వ సంవత్సరమున అవిభక్త మదరాసు రాష్ట్రమునుండి ఆంధ్రరాష్ట్రము విడివడినప్పుడు ఆంధ్రులకు దాయభాగ రూపముగా నిర్ణయింపబడిన కొన్నివేల తెలుగు వ్రాతప్రతులతోగూడి ఇవి రెండును 1962 వ సంవత్సరమున మదరాసునుండి శ్రీ వేంకటేశ్వరవిశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్యపరిశోధన శాలా గ్రంథాలయమునకు చేర్చబడినవి. అదివరకే తిరుపతి ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమున $\frac{7233}{2}$ అను సంఖ్యగల ప్రద్యుమ్న చరిత్రము కాగితపుప్రతి యొకటి కలదు. కాని అదికూడ D. 571 సంఖ్యగల తాళపత్ర ప్రతికి పుత్రికయే.

ప్రత్యంతరములు

ప్రద్యమ్నచరిత్ర కావ్యము లిఖితప్రతులు చాల తక్కువగా నున్నట్లే కాన్పించుచున్నవి. పై నుల్లేఖించిన ప్రతికి తోడుగ మఱియొక ప్రతి కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు ప్రకటించిన 'ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక-అముద్రిత గ్రంథముల పట్టిక' నుండి తెలియుచున్నది. నేను ఈ గ్రంథపరిష్కరణ కార్యము ప్రారంభించు నాటికి అప్పుడప్పుడే పై కాకినాడ గ్రంథాలయమును ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము స్వాధీనపఱచుకొని దాని కింకను సరియైన పాలనావ్యవస్థ నేర్పాటుచేయని స్థితిలో నుండినది. అందువలన ప్రయత్నించియు నే నందిలి లిఖితప్రతిని చూడజాల నైతిని.

మచిలీపట్టణము 'శృంగార గ్రంథమండలి' వారు 1937 లో లింగన మఖి శ్రీకామేశ్వరకవి రచించిన 'సత్యభామాసాంత్వన' మను శృంగార గ్రంథమును ప్రకటించుచు, దాని వెనుకప్రక్క 'ముందుప్రకటింపబోవు గ్రంథములు' అని పేర్కొనిన పట్టికలో ముప్పిరాల సుబ్బారాయకవి ప్రద్యమ్నచరిత్రము పేరు నిచ్చియున్నారు. తరువాత ఈ గ్రంథము ప్రాయశః సత్యభామాసాంత్వనము కోవలోనికి చేరదను కారణముచేతనో మఱొందులకో కాని వారు దానిని ప్రకటింపనే లేదు. ఈ శృంగార గ్రంథమండలివారు కాకినాడయందలి ప్రద్యమ్న చరిత్రము వ్రాతప్రతి యాధారముగనే దానిని ప్రకటింపదలచియుండురని యూహింపవచ్చును.

ప్రద్యమ్నచరిత్రమును పరిష్కరించు సమయమున నాకు D. 571 సంఖ్యగల తాళపత్రప్రతి యొకటియే పూర్తిగ ఉపయోగపడినదనవచ్చును. ఈ ప్రతియందలి యక్షరములు మిక్కిలి స్పష్టముగ వ్రాయబడియున్నవి. ఎచ్చటనైన కొన్ని యక్షరములు క్రిమిదష్టములై రూపుమానినాండిననే తప్ప ఏ పట్టనను సందేహమునకు తావులేదు. R. 1742, 7283/2 సంఖ్యలుగల కాగితపు ప్రతులు రెండును D. 571 ప్రతికి పుత్రికలే కావున నకలు చేసినవారి యసమర్థతవలననో, నిర్లక్ష్యభావముననో లేవి దొసగులు కొన్ని దొరలి యుండుట తప్ప ఇతర విశేషములెవ్వియు లేనందున నవి రెండును నా కంతగా ఉపకరింపలేదు. మదరాసుప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమువారు 1921 లో ప్రకటించిన Descriptive Catalogue రెండవ సంపుటము (శృంగార ప్రబంధములు) పుటలు 522-529 నడుమ ప్రద్యమ్న చరిత్రమును గూర్చిన

వివరణము కొంత కలదు. గ్రంథము ఆద్యంతములందలి కొంతభాగముకూడ అందుద్ధరింపబడినది. ఈ యేబది సంవత్సరముల మధ్యకాలమున ఆ భాగము గల తాళపత్రములలో నే వైన నక్షరలోపములున్న పది సాయపడినదనియే చెప్పవచ్చును.

గ్రంథస్వరూపము

ప్రద్యమ్నచరిత్రము ఆఠాశ్వాసముల ప్రబంధము. అందు

ప్రథమాశ్వాసమున	84	పద్య	గద్యములును
ద్వితీయాశ్వాసమున	100	„	„
తృతీయాశ్వాసమున	105	„	„
చతుర్థాశ్వాసమున	147	„	„
పంచమాశ్వాసమున	97	„	„
షష్ఠాశ్వాసమున	87	„	„

మొత్తము 620 పద్య గద్యములు కలవు. ఇందు సంస్కృత చృందములు, దేశీచృందములు అన్ని ప్రబంధములలో వలెనే సామాన్యముగా ప్రయోగింపబడినవి. విశేషచృందములు పది మాత్రమే కలవు. ప్రథమాద్యాశ్వాసాంతములం దొక్కొక్కదానియందొక్కొక్కటిగా క్రమముగా మారిని, భుజంగ ప్రయాతము, ఉత్సాహ, తోటకము, స్రగ్వీణి, పృథ్వీ - వృత్తములును, చతుర్థాశ్వాసమున విష్ణుస్తుతియం దొక దండకమును, పుష్పావపయ సందర్భమున నొక వృషభగతి రగడయు, ద్వితీయాశ్వాసమధ్యమున నొక మత్తకోకిల, ఒక తరలయు మచ్చనకేమో యన్నట్లు కావ్యించుచున్నవి.

సంస్కృతచృందములలో చంపకమాలలు	91
ఉత్పలమాలలు	66
మత్తేభ విక్రీడితములు	48
శార్దూల విక్రీడితములు	28 యును
దేశీచృందములలో కంద పద్యములు	143
తేటగీతులు	116
సీస పద్యములు	81
అట వెలదులు	6 మాత్రమే

వాడబడినవి. ఆటవెలిది కడపటగల సీసపద్యములు మొత్తములో 3 మాత్రమే కలవు. ఇది ప్రబంధ సామాన్య లక్షణమే. గద్యభాగము ముద్రితగ్రంథము 144 పుటలలో దాదాపుగా 12 పుటల పరిమితి కలిగియుండును. ఇది గ్రంథములో పండ్రెండింటి నొక పాలు మాత్రమే.

ఇతర రచనలు

మప్పిరాలి సుబ్బిరాయకవియే రచించిన 'కృష్ణాఘ్నదయము' ప్రథమా శ్వాసమున ఆ కావ్యమును కృతి నందిన చక్కలాల శేషయార్యుడు కవిని ఆహ్వానించి

“అతిశయోత్పేక్షోపమాద్యలంకారము
 ల్లోలుకంగ ముద్దులు గులుకు ఫణితిఁ
 బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రద్యుష్నుచరితంబు
 రసికు లౌననఁగను రచన చేసి
 తలరుచు ద్విపదగా వెలయసావిత్రి చ
 రిత్ర యొనర్పితి చిత్రలీల
 భద్రాద్రిఁదగు రామభద్రునిపై నొక్క
 శతకంబుఁ బలికితి చతురఫణితి
 నేయెడ నరస్తుతులు నీవునేయ నైవ
 బ్రాతృవాత్సల్య మెనఁగఁబ్రబంధ మొకటి
 చెప్పి మా కంకితంబుగాఁ జేయు మిప్పుడు
 సుకవినుతగుణసముదాయ! సుబ్బిరాయ!”

అని ప్రార్థించినట్లున్నది. ఈ పద్యమువలన 'కృష్ణాఘ్నదయము' సుబ్బిరాయ కవి కృతులలో కడపటిదని నిర్ణయింపవచ్చును. ఇందు ఈ కవి రచితములుగా జెప్పబడిన సావిత్రిచరిత్రము (ద్విపద), భద్రాద్రి రామ (భద్ర) శతకము నను రెండు గ్రంథములు మన దురదృష్టవశమున కాలగర్భమున గలిసిపోయినవి. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు తన 'ఆంధ్రకవుల చరిత్రము — మూడవ భాగము' న ప్రద్యుష్ను చరిత్రమును పేర్కొనియు 'ఈ కవి యెప్పటివాడో తెలియరాలేదు గాని నూఱు సంవత్సరములకంటె పూర్వపువాడు' అని మాత్రమే

వ్రాసి పై సీసపద్యముతోపాటు తైలిని దెలుపుటకై మచ్చునకు మఱి నాలుగు పద్యములను కృష్ణాభ్యుదయము నుండియే ఉదాహరించి యున్నారు. దీనినిబట్టి శ్రీవీరేశలింగం పంతులకు ప్రద్యుమ్నచరిత్రప్రతి లభింపలేదనియే తలంపవలసి యున్నది. లభించియుండిన అందుండియు కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యుండెడివాడే కదా :

కా ల ము

ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి రచించిన కడపటికృతి కృష్ణాభ్యుదయ మని ఇప్పటికి లభించిన యాధారములను బట్టి స్పష్టమయినది. ఈ కావ్యమును తాటియాకులపై ప్రతి వ్రాసికొన్న వ్రాయనకాడు చక్కలాల వేంకటేశయ్య. కృష్ణాభ్యుదయము D. 475 తాళవత్రప్రతి తృతీయాశ్వాసాంతమున

“శార్వరినామ సం॥రం కార్తికెనెల తే ౧౨ ది ౧౨ ఘంటల వేళకు చక్కలాల వేంకటేశం యీ ఆశ్వాసం సంపూర్ణంగా వ్రాయనయినది” అనియు, పంచమాశ్వాసాంతమున (కావ్యము చివర)

“వికృతినామ సం॥ మార్గశిర శుద్ధ పంచమీలు వరకు ముప్పిరాల సుబ్బరాయలు వ్రాసిన కృష్ణాభ్యుదయ ప్రబంధానకు నకలుగా వారే శార్వరినామ సం॥ తయి నెల ౪ వ తేదీని వేంకటేశయ్య చేత వ్రాయించినారు”

అనియు కలదు. అట్లే D. 571 ప్రద్యుమ్న చరిత్రము కడపట “శార్వరి నామ సం॥రం మాశినెల తే ౧౪ దీల వర్కు చక్కలాల వేంకటేశయ్య వ్రాసి ప్రద్యుమ్నచరిత్ర సంపూర్ణం” అనియు కలదు.

వ్రాయనకావి ఈ వక్కణమునుబట్టి కృష్ణాభ్యుదయ కావ్యము రచన వికృతినామ సంవత్సరము మార్గశిర శుద్ధ పంచమి నాటికి పూర్తియైనదనియు గ్రంథకర్త సుబ్బరాయలు శార్వరినామ సంవత్సరము తై నెల 4వ తేదీవఱకు జీవించియుండి తన స్వీయపర్యవేక్షణమున చక్కలాల వేంకటేశయ్యచేత ఆ గ్రంథము ప్రతిని వ్రాయించెననియు తెలియుచున్నది. ఈ వికృతి సంవత్సర మార్గశిరము క్రీ. శ. 1770 యందొకసారియు, మఱిల నఱువది సంవత్సరము లకు క్రీ. శ. 1830 యందొకసారియు వచ్చినది. అట్లే శార్వరి సంవత్సరము

తై నెలకూడ క్రీ. శ. 1781 యందును మఱల క్రీ. శ. 1841 యందును వచ్చినది. సుబ్బరాయకవి రచించిన గ్రంథములు రెండింటికి చక్కలాల వేంకటేశయ్యయే వ్రాయసకాడు. మనకు లభించుచున్న ప్రతులన్నియు తాళపత్రప్రతులే. కాగితపు ప్రతులున్నను అవి వానికి వెనుక నెప్పడో ఇతరులు వ్రాసికొన్నవకలే. క్రీ. శ. 1841 నాటికి భారతదేశముననేకాక ఆంధ్రదేశమునకూడ ముద్రణ యంత్రములు విరివిగా స్థాపింపబడి వందలు వేలుగా పుస్తకములు కాగితముపై ముద్రింపబడుచుండ, వేంకటేశయ్య తాటాకుపై శ్రమసాధ్యమైన చెక్కడపుటవి చేయవలసిన యవసరము కన్పింపదు. ఒకవేళ ఏ కొందఱో ఛాందసులు గ్రంథమును తాటియాకుపై వ్రాయుట ఒక పవిత్ర కార్యముగా భావించువారున్నను శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు తన జననకాలము (1848) వకు అంత దగ్గఱలో వ్రాయబడిన తాళపత్రప్రతులను చూచి తన ఆంధ్రకవుల చరిత్రము—ప్రథమ ముద్రణమున (1897)—ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి అప్పటికి నూతండ్రకు పూర్వపువాడు — అని వ్రాసియుండడు. కావున వేంకటేశయ్య కృష్ణాభ్యుదయము తాళపత్ర ప్రతిని వ్రాసిన సంవత్సరము క్రీ. శ. 1841 కాక క్రీ. శ. 1781 అనుటయే మిక్కిలి యుచితము. కృష్ణాభ్యుదయ రచనాకాలము క్రీ. శ. 1770 యని తెలిసినది కాన తత్పూర్వ రచనయగు ప్రద్యుమ్న చరిత్రము మఱొక పది సంవత్సరములకు ముందే రచింపబడియుండుననుట మిక్కిలి సంభావ్యము. కావున మన యీ కృతి క్రీ. శ. 1760—70 నడుమ రచింపబడినది విశ్వయింపవచ్చును.

ముప్పిరాల సుబ్బరాయలు ఇచ్చినట్లున్న కళాపూర్ణోదయ లిఖిత ప్రతి యొకటి మదరాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున నున్నదని శ్రీమల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి తాను పరిష్కరించి ప్రకటించిన కళాపూర్ణోదయము పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. ప్రాయశః ఆ సుబ్బరాయలు మన గ్రంథ కర్తకు పౌత్రుడో, ఆతని వంశీయుడో అయియుండును.

అభిజనము

ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి కౌండిన్యగోత్రుడు, ఆపస్తంబ సూత్రుడు. ఆయన పితామహుడు కృష్ణపండితుడు, పితామహి యశోదాదేవి? తల్లి అలమే ల్మంగాంబిక, తండ్రి కేశవయ్య. సుబ్బరాయకవి తన కృష్ణాభ్యుదయ

కావ్యమును చక్కిలాల శేషయార్యున కంకితమిచ్చెను. ఈ శేషయార్యుడు మిత్ర బంధుజనంబులు కొలవ విద్యజ్ఞుల పేష్టితుండై నభామధ్యంబున గూర్చుండి యుండి తన్ను ఆహ్వానించి

“ఏయెడ నరస్తుతులు నీవు సేయ వై న
బ్రాతృవాత్సల్య మెనఁగఁ బ్రబంధ మొకటి
 చెప్పి మా కంకితంబుగాఁ జేయు మిపుడు
 సుకవిసుతగుణసముదాయ! సుబ్బరాయ!”

అని ప్రార్థించినట్లు వ్రాసికొన్నాడు. దీనినిబట్టి చక్కిలాలవారు జమీం దారులవంటి గొప్ప సంపన్న కుటుంబమునకు జెందినవారనియు, కవికి బంధు వర్గములోని వారనియు ఊహింపవచ్చును. ఈ సాన్నిహిత్యమునుబట్టి ముప్పి రాలవారి పూర్వులు చక్కిలాలవారి పూర్వులకు నియోగులవలె మంత్రిత్వము కూడ నెఱపి యుండవచ్చును.

ముప్పిరాల, చక్కిలాల వంశీయులు నేడుకూడ నెల్లూరునందును, తత్పరి సర ప్రదేశములందును నివసించుచున్నారు, కావున ముప్పిరాల సుబ్బరాయ కవి నెల్లూరు ప్రాంతమువాడని నిర్ణయింప నగును. ఈ యుభయ వంశీయులును తుమ్మగుంట ద్రావిడశాఖీయులై యున్నారు. ఈ శాఖీయుల మూలస్థానము తొలుత పొత్తపినాడు.

కథా సంగ్రహము

ప్రథమాశ్వాసము: ద్వారకానగర వర్ణనముతో కథాప్రారంభము. శ్రీకృష్ణునకు రుక్మిణీయందు ప్రద్యుమ్నుడు జనియించుట. పూర్వవైరమున శంబరసురుడు సూతి గృహమునుండియే ప్రద్యుమ్నుని మ్రుచ్చిలి సముద్రమున బడవైచుట. ఆ శిశువు నొకమత్స్యము మ్రింగ, జాలరులు దానినిబట్టి శంబరునకు సమర్పించుట. వాని యాజ్ఞచే నా చేప మహానసము చేర, దాని గర్భమునుండి ప్రద్యుమ్నుడు వెడలి, యట సూపకారుల కధ్యక్షురాలై సమయము వేచియున్న రతి కడకు చేరుట.

ద్వితీయాశ్వాసము: మాయావతి యనుపేర నున్న రతిదేవియింట ప్రద్యుమ్నుడు పెరిగి లబ్ధియౌవనుడగుట. ప్రద్యుమ్నుని సౌందర్యవర్ణనము.

రతి ప్రద్యుమ్నునకు తమ పూర్వ చరిత్రమును దెల్పుట. గ్రీష్మర్తు వర్ణనము. యుద్ధమున ప్రద్యుమ్నుడు శంఖరాసురుని సంహరించుట.

తృతీయాశ్వాసము : రతియు ప్రద్యుమ్నుడును ద్వారకాపురి చేరుట. వారిని జూడ వేడుకవడు పురప్రమదల సంభ్రమచర్యలు. ప్రద్యుమ్నుడు తల్లిని దర్శించుట. వర్షర్తు వర్ణనము. శరదృతు వర్ణనము.

చతుర్థాశ్వాసము : ప్రద్యుమ్నుని మేనమామ యగు రుక్మి సంతాన ప్రాప్తికై శ్రీ విష్ణునిగూర్చి తపమొనరించుట. విష్ణుని యనుగ్రహమున నాతనికి రుక్మవతి యను పుత్రిక యుదయించుట. రుక్మవతి సౌందర్య వర్ణనము. రుక్మవతి విసుకలిచే ప్రద్యుమ్నునెడ మరులుగొనుట. హేమంతర్తు వర్ణనము. రుక్మవతి విరహవర్ణనము. ఉద్యానవన విహార, పుష్పాచయ, జలక్రీడాదుల వర్ణనములు.

పంచమాశ్వాసము : రాత్రి వర్ణనము. చంద్రోదయ, చంద్రికా వర్ణనములు. చంద్ర, మన్మథ, మలయమారుతాదుల దూషణము. రుక్మవతి చెలికత్తె కుకవాణి ప్రద్యుమ్నునెడకు దూతకృత్యము నడుప నరుగుట.

షష్ఠాశ్వాసము : స్వయంవరమున రుక్మవతి ప్రద్యుమ్నుని వరియించుట. రుక్మి యాహ్వానముపై రుక్మిణీశ్రీకృష్ణులు భోజనగరమున కేతెంచుట. రుక్మవతి ప్రద్యుమ్నుల వివాహ మహోత్సవము. జననీ జనకులతో నూత్న వధువుతో ప్రద్యుమ్నుని ద్వారకాప్రత్యాగమనము.

ఆకరములు

ప్రద్యుమ్నుడు శంఖరాసురుని వధియించుట, మేనమామయగు రుక్మి కుమారిక రుక్మవతిని వివాహమాడుట యను నీ రెండు గాథలు గల కథాభాగము తెలుగున మహాభాగవత దశమస్కంధోత్తరభాగప్రారంభమునను, హరివంశము— ఉత్తరార్ధమునందును కలదు. సుబ్బిరాయకవి కథాప్రారంభమున జనమేజయ యువై శంపాయను నడిగినట్లున్న

“మునినాథ! హరివంశమునఁగల్గు కథ లెల్ల
వినిపించితివి వేడ్క వీనులలర”

అను వాక్యముచే తానీ యతివృత్తమును హరివంశమునుండి కైకొనినట్లు సూచించియున్నాడు. కానియిందలి కొన్నిఘట్టములందు కథ భాగవతకథాను సారిగ కూడ నడచినట్లు తెలియుచున్నది. హరివంశకథ వసుసరించిన రుక్మి కూతురు పేరు కుభాంగి కాని రుక్మవతి కాదు. అందు రుక్మిపౌత్రిపేరు రుక్మవతి. ఆమె ప్రద్యుమ్నపుత్రుడగు అనిరుద్ధునకు భార్య యయ్యెను. భాగవతమున రుక్మి కూతురు పేరు రుక్మవతి. ఆ క్రమమే ప్రద్యుమ్న చరిత్రమున గైకొనబడినది. హరివంశమున రతిదేవి శంబరునియొద్ద మిథ్యాకళత్రభావమున మెరిగినట్లును, మాయామయంబగు రూపంబొక్కటి వాని కనుభవగోచరముచేసి తాను తప్పు కొని తిరిగినట్లును వర్ణింపబడినది. భాగవతమున “ఆ రతి మాయావతియను పేర శంబరునియింటఁ బాతివ్రత్యంబు సలుపుచు” అనియున్న వచనభాగమే ప్రద్యుమ్న చరిత్రమున చందోనుగుణముగ యతిప్రాసములకై యొనర్చిన చిలు మార్పులతో

“అంత మాయావతి యనఁగ శంబరుని గే
హమునఁ బాతివ్రత్య మాచరించు
చును రతి .... ..”

అని రూపొందినది. హరివంశమునందును, భాగవతమునందును ప్రద్యుమ్నుని వివాహము ద్వారకలోనే జరిగినట్లున్నది. కాని, సుబ్బరాయకవి ఆ వివాహమును భోజపురమున వధువునింట జరిపి నమకాలమునాటి సాంఘికమర్యాదను నిలిపినాడు. భాగవతమున రుక్మవతి స్వయంవరము రుక్మిణీవివాహ సందర్భము నందువలె వధువును బలిమిని గ్రహించినట్లును, ఉద్రిక్తులైన రాజుతోకమును భయపెట్టి లొంగదీసినట్లును ఉండ, హరివంశమున స్వయంవరము సరసమగు వద్దతియందే జరిగినట్లున్నది. సుబ్బరాయకవియు నీ వద్దతినే యనుసరించెను.

ఆంధ్రమహాభాగవతమున లేకున్నను, సంస్కృత భాగవతమున నీకథా భాగమునందు ప్రద్యుమ్నుడు ‘కృష్ణ నవత్య’ మను నర్థము నిచ్చు ‘కార్తి’ యను పదముచే వ్యవహరింపబడియున్నాడు. సుబ్బరాయకవి తన ప్రద్యుమ్నచరిత్రమున ఈ కార్తిపదమునే పెక్కుసారులు మక్కువతో ప్రయోగించియున్నాడు.

సమానేతివృత్తముగల ఇతర కవుల రచనలు

పొన్నాడ పెద్దిరాజు - ప్రద్యుమ్న చరిత్రము : శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిచే సంపాదితమై 1918 లో ముద్రింపబడిన 'ప్రబంధరత్నావళి' లో 59వ పుట నుండి 85వ పుటవరకుగల భాగమున పొన్నాడ పెద్దిరాజు రచనగా పేర్కొన్న ప్రద్యుమ్న చరిత్రమునుండి 22 పద్యములు బహిష్కరింపబడియున్నవి. వానిలో ఒక్క పద్యమునందు మాత్రము 'ద్వారవతీపురి' యను వ్రయోగమున్నది. తక్కినభాగమునం దెచ్చటను ప్రద్యుమ్నచరిత్రమునకు అన్వయింపదగిన వర్ణనము కాని, పాత్రముల నామములు కాని సూచింపబడలేదు. ఈ గ్రంథము లిఖితప్రతికూడ ఏగ్రంథాలయమునను లేదు. ఒకవేళ శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవి వంటివారియొద్ద నుండియుండెనేమో?

ఫణిధవు మాధవుడు - ప్రద్యుమ్న విజయము : పై ప్రబంధరత్నావళియందే 104 పుటనుండి 107 వరకుగల భాగమున ఫణిధవు మాధవుని రచనగా పేర్కొన్న ప్రద్యుమ్న విజయమునుండి 13 పద్యములు బహిష్కరింపబడినవి. కాని ఒక్కపద్యము నందుకూడ ప్రద్యుమ్నగతను సూచించు నాచారములు కాన్పింపవు. ఈ గ్రంథము లిఖిత ప్రతికూడ నేడెచ్చటను కానరాదు.

కోదండరామకవి-రుక్మవతీ పరిణయము : ఈ రుక్మవతీ పరిణయము పద్యకావ్యమనియు, సమగ్రమనియు, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తుస్తక బాండా గారము (కాకినాడ) నందు కలదనియు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు, 1929 లో ప్రకటించిన 'ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక - అముద్రిత గ్రంథముల పట్టిక' లో తెల్పబడినది. దీనిని కవిచరిత్రకారు లెవరును పేర్కొనలేదు. ముందుచెప్పిన కారణములచే నే నా గ్రంథముయొక్క లిఖితప్రతినికూడ చూడనోచుకొననైతిని. ఈ కవியింటి పేరేడియొకూడ పై పట్టికలో తెలిపియుండలేదు.

లేకపల్లి సోమనాథకవి-రుక్మవతీ పరిణయము:— ఈ రుక్మవతీ పరిణయము ఐదాశ్వాసముల ప్రబంధము. విజయనగరము—ఆంధ్ర విజ్ఞాన సమితివారిచే 1940వ సంవత్సరమున ప్రకటింపబడినది. ఈ సోమనాథకవి సత్యపరాధిపతి యైన కాకర్లపూడి గోపాలరాయ పాయకరావు నాస్థానమున నుండెను. ఇతడు విజయనగర సంస్థానాస్థానకవియగు అడిదము సూరకవికిని (క్రి. శ. 1720-1790) వత్సవాయ తిమ్మగణపతి రాజుగారి యాస్థానమున నున్న ఏనుగు

లక్ష్మణకవికిని (క్రీ. శ. 1759-1797) సమకాలికుడు. అదిదము సూరకవితోడి యితని కవిత్వాస్పర్థ ప్రసిద్ధము. సోమనాథకవి వార్ధకమున ముప్పిరాల సుబ్బరాయ కవి ప్రౌఢయౌవనమున నుండియుండును,

సోమనాథకవి రుక్మవతీ పరిణయమున కథ భాగవతానుసారిగ భక్తమహర్షి వరీశీన్మహారాజునకు చెప్పినట్లు ప్రారంభింపబడినది. కథయంతయు ప్రబంధ వద్దతిలోనే వదలినది. పుష్పలావికాది వర్ణనములతోగూడ పెక్కువర్ణనములు సుబ్బరాయకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమునందలి వానినే పోలియున్నవి. అట్లని పై యిరువురు కవులు ఒకరి గ్రంథమును మఱొకరు చూచియుందురని భావించుటకు తగిన బలవత్తరములగు నాధారములు కానరావు. ఈ గ్రంథమునకూడ కథ భాగవతమునందువలె రుక్మిణీ స్వయంవరగాథ కనుకరణముగ రుక్మవతికి స్వయంవరము ప్రకటించినట్లును, ప్రద్యుమ్నుడు మూగిన రాజులోకము వదలించి రుక్మవతిని ద్వారావతికి గొవిపోయినట్లును, వివాహమచ్చటనే జరిగినట్లును వర్ణింపబడినది.

పై వివరములనుబట్టి, ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి రచన ప్రద్యుమ్న సంబంధి కథాంశముల అపూర్వ సంవిధానము గల్గి 'ప్రద్యుమ్న చరిత్ర' మను పేర ఆంధ్ర వాఙ్మయమున అద్వితీయముగా బరగుచున్నదను విషయము విదిత మగుచున్నది. ఇది యీ ప్రబంధ ప్రశస్తి కొక ముఖ్యవిదర్శనము.

ప్రబంధ ప్రశస్తి

హరివంశము, భాగవతము లీలామానుషవిగ్రహదైవ శ్రీకృష్ణుని కల్యాణగుణాత్మకములగు కథలకు విలయములు. హయగ్రీవోపాసకుడగు ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి యా రెండింటియందును బ్రస్తకములైన ప్రద్యుమ్న తుమారాధిక్యత కథాంశములను గైకొని ప్రబంధోచితముగ మలచి యీ కావ్యమున పొందుపఱచియున్నాడు. ఆయా కథాసందర్భములకు సహజదీప్తిని చేకూర్చు వర్ణనములతో ప్రద్యుమ్నచరిత్రము, అముక్తమాల్యద, వసుచరిత్రము మున్నగు పూర్వ ప్రబంధములకు నైదోడుగా విలువగలుగుటతోపాటు స్వతంత్ర భావములే రసిక హృదయములను మురిపించుటలో నొక ప్రత్యేకతను సంత రించుకొన్నది. లాక్షణికులు పేర్కొన్న అష్టాదశవర్ణనములలో కించిదూన

ముగా నన్నియు సందర్శించితిని గోల్పోవని విధమున నిందు నిబద్ధములైనవి. కనుపల్లి అబ్బయామాత్యుని అనిరుద్ధ చరిత్రమువలె నిదియు నొక 'పిల్ల వసు చరిత్రము' గా ప్రకృతికైకదగి యున్నది. సుబ్బరాయకవి కైలి సంస్కృత పదభూయిష్టముగా కాన్పించినను అందు మృదుమధురములగు తత్వమపదములతో మేలిమి తెలుగుపలుకులు గుర్తింప రాని విధమున కూర్చబడినవి.

ప్రద్యుమ్న చరిత్రమున అంగిరసము శృంగారము, వీరము దానికి ప్రధానమైన అంగరసము. ఉత్తరార్ధమున రుక్మితపోషణమున, శ్రీవి పు ప్రత్యక్షమైన పట్టున శాంతరసము ప్రతీతమగుచున్నది. ఈ కావ్యమున వ స్వ క్యము లేదేమో యను సందేహము కలుగుటకు వీలున్నది. పూర్వార్ధము సం లి శంబరాసురవధగాథ, ఉత్తరార్ధమందలి రుక్మవతీ స్వయంవర కథకు పోషకముగా - అనగా ప్రత్యక్షప్రయోజనకారిగా - కల్పించబడక రెండును భిన్నభిన్న ప్రబంధములవలెనుండి ప్రత్యేకము పూర్వార్ధమున వీరము, ఉత్తరార్ధమున శృంగారము వానికి అంగిరసములవలె బాసించినవి. ఇది కావ్యత్వమునకు భంజకముగా స్థూలదృష్టికి కాన్పించును. కాని రతిపతియగు ప్రద్యుమ్నుని విశ్వ మోహనకర సుందరరూపము, శంబరాసుర నిగ్రహసమర్థమైన యతని అతి మానుష పౌరుషము దశదిశల సంకీర్త్యమానములై, రుక్మవతీ కేవలము వాని విసుకలి బలముననే ప్రద్యుమ్ను నందు మరులు నిలుపుకొనునట్లు చేయజాలినవని సమర్పించుకొనవచ్చును.

ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి అనంతర ప్రబంధయుగమున వెలసిన ప్రౌఢ కవులలో అగ్రగణ్యుడని చెప్పదగిన ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు కలవాడు. ఈ కవి శ్లేషానుప్రాణితాలంకారిక రచనలో రామరాజభూషణుని, నగర ఋతువర్ణనలలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలను. ప్రసన్న మధురమైన కవితాధారలో పెద్దన తిమ్మనలను అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములతోగూడిన సహజ కవితా పాండిత్యములందు బమ్మెర పోతనను, తెలుగు పలుకుబడుల కూర్పునేర్పులో చేమకూర వేంకట కవి వంటి దాక్షిణాత్యకవులను స్మరియింప జేయును.

సుబ్బరాయకవి ప్రయోగములు కొన్ని అతనికిగల సంస్కృత వ్యాకరణ శాస్త్ర పరిజ్ఞానమును, వైదికవాఙ్మయ పరిచయమును, జ్యోతిర్విద్యా ప్రవేశమును నిఘంటు పరిశీలనశక్తిని ప్రకటమొనర్చుచున్నవి. వాని వివరణము గ్రంథాంత మున నీయబడిన 'లఘువ్యాఖ్య'యందాయా సందర్భములలో పొందుపఱువ బడినది.

పరిష్కరణ పద్ధతి

ఈ గ్రంథముద్రణమున కొన్ని సామాన్య నియమములు తు,చ, తప్పకుండ అనుసరింపవలెనను వట్టుదల వహింపలేదు. విరామచిహ్నములు అవసరమని తోచినచోట్ల మాత్రమే పాటించబడినవి, అర్ధావగతికి భంగమురాని చోట్ల విరామచిహ్నములే కాక అర్ధానుస్వారములు, ద్రుతకార్యములు (నరకా దేశములు) గనదదవాదేశములుకూడ పాటించబడలేదు. పదచ్ఛేదమునకై విడువ బడు విఱువు (Space) విషయమున ఆభాసమాత్రముగ గొంత యశ్రద్ధ కన్పింప వచ్చును. పాఠకులు వానిని సులభముగనే నవరించి చదువుకొనగలరను విశ్వాస ముతో వాని నన్నిటిని తప్పొప్పుల పట్టికలో చూపలేదు. ఉదాహరణమునకు కొన్ని యీక్రింద నీయబడినవి:

i	ఆశ్వా:	42	పద్యము.	5	వం క్తి.	వఱుప కరికర..	కు మాఱుగ,వఱుప(గరికర
	„	53	„	2 & 3	„	సీమలంబారా	„ సీమలన్నారా
ii	„	39	„	1	„	చెలిచెంత	„ చెలి చెంత
	„	82	„	4	„	మంచుబలె	„ మంచు బలె
iv	„	119	„	13	„	యంచ లసిత	„ యంచల సిత
	„	„	„	16	„	దావ దావద	„ దా వదావద

అని పరింపవలయును.

షష్ఠాశ్వాసము 42 వ పద్యము 4వ పాదమున మూలమున “క్రంత నడపించి హితులతో నడచు” అని యున్నది కాని యచ్చట స్పష్టముగా యతిభంగము తెలియుచున్నది. ఇది వ్రాయసకాని పొరపాటై యుండవచ్చునను భావముతో నేను స్వతంత్రించి “క్రంత....హితులతో(గదలు” అని మార్చియున్నాను. అట్లే తృతీయాశ్వాసము 26వ పద్యము మొదటిపాదమున “ఉవిద యొకర్లు మాధవ తనూజుని” యని కవి ప్రయోగించినాన్నాడు. ఇచ్చటను యతి భంగమే. కవియే సులభముగా ‘తనూద్భవు’ అని ప్రయోగించియుండవచ్చును. ఐనను నేను దానిని మార్చలేదు.

ప్రథమాంతములై న యుష్మదస్మద్విశేషణములకు ‘వు, ను’ లు కాని ‘రు,ము,’లు కాని పరములు కావలసినచోట్ల కవి వానిని నియతముగా పాటించలేదు.

‘కూర్మితమ్మఁడవయి’ యనుటకు బదులు ‘కూర్మితమ్మఁడయి’ (V-40) యనియే ప్రయోగించియున్నాడు. ఇట్టి ప్రయోగములే V-41, 50, 52 మున్నగు పద్యములలో కలవు. తిక్కన ఉద్యోగపర్వము-తృతీయాశ్వాసమున-ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునితో సందేశ మనువు ఘట్టమున “పాండు భూపరునకుఁ గోడలైతి” అని ప్రయోగించియున్నాడు. ఇచ్చట ‘కోడలనైతి’ అనియే కదా ఉండవలయును.

పరిష్కరించునపుడు ద్రుతము స్వత్వ (ని, ను) రూపములో నున్నకొన్నిచోట్ల ఖండబిందువు వదలబడినది ఉదా:- ‘మాఘసత్కవిని బల్మాలు’ (I-9) దురర్థ స్ఫూర్తిని పరిహరించుటకు కొన్నిచోట్ల ద్రుతకార్యము చేయలేదు. ఉదా:- ‘రుక్మిణీ నందనునకు తోషమువృత్తిలంగ’ (I-61), ‘గానుఁగలలో పొక్కఁ’ (II-69) మున్నగునవి. కొన్నిచోట్ల అనుప్రాసపు సొంపు చెడకుండుటకుగూడ పై విధమే అవలంబింపవలసివచ్చినది. ఉదా:- ‘రహితను తను’ (V-11)

ఆక ప్రత్యయముపై నుగాగమము వంటివి కొన్ని కవి కిష్టములే కాబోలు నని నేను మార్చలేదు. సమకాలమునాటి కవులందఱు నట్టి ప్రయోగములు చేసియే యున్నారు. ఈ తెల్పినవిగాక ఇంకనుగల విశేషవిషయములు ‘లఘువ్యాఖ్య’ యందు వివరింపబడియున్నవి.

తాటియాకుల ప్రతి D. 571 నుండి పరిష్కరించుట కనువుగా యథా తథముగా కాగితముపైకి ‘ప్రద్యమ్ను చరిత్రము’ను ఎత్తి వ్రాసియిచ్చినందులకు విద్వాన్ శ్రీ A. V. శ్రీనివాసాచార్యులకును, గ్రంథపరిష్కరణకార్యమున సందేహనివృత్తికొఱకు నాకెంతో తోడ్పడిన డా॥ M. S. నారాయణమూర్తి, M.A., Ph. D.కిని ‘హ్రూపు’ లన్నియు దిద్దిపెట్టుటయందును, ‘లఘువ్యాఖ్య’ సమకూర్చునపుడును నా కత్యంతము సహాయపడిన శ్రీ K. J. కృష్ణమూర్తి M.A., కును నే నెంతయు కృతజ్ఞుడను.

ప్రద్యుమ్న చ రి త్రము

విషయసూచిక

ప్రథమాశ్వాసము

విషయము.

పేజీ.

అశంస	...	1
హయగ్రీవ స్తుతి	...	1
లక్ష్మీ స్తుతి	...	1
శివ స్తుతి	...	2
పార్వతీ స్తుతి	...	2
బ్రహ్మ స్తుతి	...	2
సరస్వతీ స్తుతి	...	3
విఘ్నేశ్వర స్తుతి	...	3
సుకవి స్తుతి	...	3
కుకవి నింద	...	4
కవివంశ క్రమము	...	4
షష్ఠ్యంతములు	...	6
కథా ప్రారంభము	...	7
ద్వారకాపుర వర్ణనము	...	7
పుష్పలావికా వర్ణనము	...	13
శ్రీకృష్ణ వర్ణనము	...	14
రుక్మిణి గర్భముఁదాల్చుట	...	16
ప్రద్యుమ్న జననము	...	17
ప్రద్యుమ్నుని శంఖరాసురుఁడు జలధిఁ బడవైచుట	...	18
ప్రద్యుమ్నుఁడు రతిదేవియింటఁ బెరుగుట	...	21
ఆశ్వాసాంతము	...	22

విషయము.

పుట.

ద్వితీయాశ్వాసము

వసంతాగమము	...	23
ప్రద్యుమ్నుఁడు యౌవనముఁ బ్రాపించుట	...	28
ప్రద్యుమ్నుని సౌందర్యవర్ణనము	...	29
రతిదేవి విరహవర్ణనము	...	31
రతిదేవి ప్రద్యుమ్నునకుఁ దన్నెఱింగించుకొనుట	...	33
గ్రీష్మర్తు వర్ణనము	...	34
ప్రద్యుమ్నుఁడు శంబరుని యుద్ధమున కాహ్వానించుట	...	40
ప్రద్యుమ్ను శంబరాసురుల యుద్ధము	...	41
శంబరుఁడు మాయాయుద్ధమునకుఁ దొడరుట	...	43
ప్రద్యుమ్నుఁడు శంబరాసురుని సంహరించుట	...	45
ఆశ్వాసాంతము	...	46

తృతీయాశ్వాసము

ప్రద్యుమ్నుఁడు రతినహితుఁడై ద్వారకాపురికి బయలు దేరుట	...	47
వశ్చిమ సముద్రవర్ణనము	...	48
రైవతక పర్వత వర్ణనము	...	49
ప్రద్యుమ్ను దర్శనోత్సుకలైన పురప్రమదల సంభ్రమచర్యలు	...	50
ప్రద్యుమ్నుఁడు రుక్మిణి మందిరము డాయవచ్చుట	...	52
కంచుకి ప్రద్యుమ్నాగమనమును శ్రీకృష్ణునకుఁ దెల్పుట	...	55
రతి సహితుఁడై ప్రద్యుమ్నుఁడు జననీజనకులను దర్శించుట	...	57

విషయము.	పుట.
వర్షర్తు వర్ణనము	58
శరదృతు వర్ణనము	62
ఆశ్వాసాంతము	66

చతుర్థాశ్వాసము

రుక్మి పుత్రార్థియై శ్రీవిష్ణునిగూర్చి తప మొనరించుట ...	67
రుక్మికి విష్ణువు ప్రత్యక్షమగుట	69
దశావతార స్తుతి	70
రుక్మవతి జననము	73
రుక్మవతి సౌందర్యవర్ణనము	73
రుక్మవతి ప్రద్యుమ్ను నెడ మరులుగొనుట	79
హేమంతర్తు వర్ణనము	81
రుక్మవతి విరహావర్ణనము	84
ఉద్యానవన వర్ణనము	88
పుష్పాపచయ వర్ణనము	90
సరోవర వర్ణనము	92
జలక్రీడా వర్ణనము	94
చెలిక త్రియలు రుక్మవతికి శైత్యోపచారము లొనర్చుట ...	98
ఆశ్వాసాంతము	98

పంచమాశ్వాసము

సూర్యాస్తమయ వర్ణనము	100
రాత్రి వర్ణనము	103
చంద్రోదయ వర్ణనము	105
చంద్రికా వర్ణనము	105

విషయము.	పుట.
చంద్రోపాలంభము	... 110
మన్మథ దూషణము	... 113
మలయమారుత దూషణము	... 115
శుకవాణి దౌత్యము	... 116
చంద్రాస్తమయ వర్ణనము	... 121
సూర్యోదయ వర్ణనము	... 124
ఆశ్వాసాంతము	... 124

షష్ఠాశ్వాసము

రుక్మవతి స్వయంవర వర్ణనము	... 126
రుక్మవతి ప్రద్యుమ్నుని వరియించుట	... 129
గుక్మిణి శ్రీకృష్ణులు భోజపురికిఁ దరలివచ్చుట	... 130
ప్రద్యుమ్నుని బెండ్లికొడుకుం జేయుట	... 133
రుక్మవతిని బెండ్లికూతుం జేయుట	... 134
రుక్మవతి ప్రద్యుమ్నుని వివాహమహోత్సవము	... 136
ద్వారకా ప్రత్యాగమనము	... 140
ఆశ్వాసాంతము	... 144
లఘువ్యాఖ్య	... 145

శ్రీరస్తు

ప్ర ద్యు మ్న చ రి త్ర ము

ప్రథమాశ్వాసము

* * *

అ శం స

ఉ. శ్రీకర ముప్పిరాలకులసింధుసుధాకర మిత్రపాకహో
నోకహ సుబ్బరాయకృత నూత్న సుపద్యభిసప్రసూనజా
స్తోకమరందబిందువులు సూరిజనాళులు¹ తృప్తిమీఱఁగా
నాకలి తీరఁ గ్రోలుఁడు సుచావళి ముక్త సుధఁగొన్న కై వడిఁ. 1

హ య గ్రీ వ స్తు తి

ఉ. శ్రీరమణిమణిరుచిరదృష్టిచకోరక చంద్రుఁ, జంద్రికో
దారశరీరు,² సంబుజసుదర్శనపుస్తక ధారుఁ, జారుపే
షారచిత్రత్రయీవివిధశాస్త్రసమాజు, శతార్కతేజు, దు
ర్వారకృపాసమన్వితుఁ, దురంగముఖాఖ్యహరిఁ భజించెదన్. 2

ల క్షీ స్తు తి

మ. జగతీనీలలకుం గవుంగిటికిరా సందీక, నీలాంబువా
హగతానూన తటిల్లతాకృతి నిజప్రాణేశు వక్షస్థిత
జిగినెమ్మేని సొబంగు వింతయయి భాసిల్లంగ నెల్లప్పుడుం
దగు దుగ్ధాభితనూజ మా కొసఁగుగాతన్ నిత్యకల్యాణముల్. 3

1. సంబుద్ధి — సూరిజనాళులారా

2. హయగ్రీవుని వర్ణము తెలుపు—

‘జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్వ టికృతీమ్,

ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే,’ — హయగ్రీవస్తోత్రమ్.

శివస్తుతి

ఉ. భూతిధరించి కెంజడలుపూని మెయిం బులితోలుగప్పి వి
భ్రాత మునీశ్వరుండవయి కామునిగెల్చియు గెల్వలేక యో
హో తలనెత్తికొంటి వొకయుగ్మలి నం చెక సెక్కమాడు దు
ర్గాతరుణిం బ్రయంబెనఁగఁ గౌఁగిటఁజేర్చిన శంఖుఁ గొల్పెదన్. 4

పార్వతీస్తుతి

సీ. ఏ సుందరీరత్న మిందిరారమణు సో
దరియాటఁ బ్రకటించుఁ దనువిలాస
మే భామ భూభృత్తనూభవ యాట వ
క్కాణించు¹ వక్షోజకరినభావ
మే రాజవదన కంఠీరవారోహిణి
యాట సూచించు మధ్యంబుచంద
మే మత్తకాశిని సామజానను తల్లి
యాట నెఱింగించు యానభూతి

గీ. యట్టి యంబ, సమస్తాగమావలంబ
నై కతనితంబ, ముఖజితచంద్రబింబ
దివ్యసద్గుణనికురుంబ, త్రిజగదంబ
చెలఁగి మదభీష్టసంసిద్ధిఁ జేయుఁగాత.

5

బ్రహ్మస్తుతి

చ. నిగమములుం బురాణములు నిర్మలరూపము దాల్చి కొల్వఁగా
జగము సృజించుచుం బలుకుచానను నాలుకఁబూని వేడ్కతో
నగణితభోగభాగ్యముల² నంది సుఖించు పితామహుండు సొం
పుగ మదభీష్టకావ్యమును బూర్తి వహింపఁగఁ జేయుఁ గావుతన్. 6

1. 'వ్యాఖ్యానించు' నకు వికృతిరూపముగ పెక్కుసారులు ప్రయోగింపబడినది.

2. ఈ యాఱక్షరములు మూలమున క్రిమిదష్టములై వృష్టావృష్టముగ గుర్తింపనై యున్నవి.

స ర స్వ తీ స్తు తి

క. వీణాపుస్తకమండిత

పాణిఁ, ఘనవేణిఁ, గమలభవురాణిఁ, బృథు
శ్రోణిఁ, గల్యాణిఁ, శుక
వాణిఁ, వాణిఁ భజింతు వాక్పాతురికిఁ.

7

వి ఘ్నే శ్వ ర స్తు తి

మ. శరజాతాదరణీయుఁడై ప్రవిలస¹ త్సారంగవక్త్రుండునై
గిరిభూప్రీతియు సల్పి పుష్కరగతిం గ్రీడించుచు² నీలకం
ధరమోదం బొనరించుచు³ ఘనత భక్తశ్రేణికి⁴ భవ్యదృ
ష్టి రహింగూర్చు వినాయకు⁵ నిరతము⁶ నేవింతు నిష్ఠా ప్తికి⁷. 8

సు క వి స్తు తి

సీ. వాల్మీకి పాదాబ్జవందనం బొనరించి
బహువిధంబుల వ్యాసుఁ బ్రస్తుతించి
కవిశిరోమణియైన కాళిదాసు భజించి
దండికి సాష్టాంగదండము లిడి
ప్రాథవాచా¹ భూతి భవభూతిఁ గొనియాడి
మాఘసత్కవిని బల్కాటు పొగడి
ధీరతోదారు మయూరు సన్నుతిఁ జేసి
భారవికవికి జోహా రొనర్చి

1. ఈ వాలు గక్షరములు మూలమున క్రిమిదష్టములు.

2. 'వాచా' శబ్దము ప్రథమాంతమే

‘పిష్టి భాగురి రల్లోప మవాప్యో రుపసర్గయోః

ఆపం చైవ హలంతానాం యథా వాచా నిశా దిశా’

— సిద్ధాంతకౌముదీ—అవ్యయప్రకరణమ్.

- గీ. యార్జుఁ డై నట్టి నన్నపాచార్యుఁ, దిక్క
నార్జు, నాచనసోము, నెఱ్ఱనఁ,¹ గళాస
నాథు శ్రీనాథు, భాస్కరు నయమెసంగఁ
దలఁచి తక్కిన కవుల కంజలి యొనర్తు.

9

కు క వి ని ద

- క. ధర భగవదర్పితంబగు
సురుకావ్యముఁ జూచి పదరుచుందురు కుకవుల్
సరణిఁ జను కరిని గని కు
ర్క్కురములు దౌదాలఁ జేరి కూసెడి నూడ్కిఁ.

10

- వ. అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబును సుకవివందనంబునుం గుకవి నింద
నంబునుం గావించి వద్యము చరిత్రంబును నొక్క మహాప్రబంధంబు
రచియింపంబూనినవాడనై మద్వంశక్రమంబు వివరించెద.

11

క వి వం శ క్ర మ ము

- సీ. శ్రీరమణాంఘ్రిరాజీవసేవారతుం
డభినుత సుగుణ రత్నాకరుండు
కమలాకృపానిరీక్షణ లబ్ధవిభవుండు
తతమనీషా వినిర్జితగురుండు
సురుచిరాపస్తంబసూత్రుండు, కౌండిన్య
గోత్రుండు, బుధజనస్తోత్రపాత్రుఁ
డనఘుండు, ముప్పిరాలాన్వయపాథోధి
సంజాతరాకా నిశాకరుండు

- గీ. హార డిండీర పుండరీ కాండజేంద్ర
ఖండపరశు ద్యులోకవేదండ కాండ
పాండురయశోనుమండితాజాండభాండుఁ
డతిశయిల్లెను గృష్ణపండితవిభుండు.

12

1. మూలమున 'నెఱ్ఱన' యని యున్నను రూఢమైన 'యెఱ్ఱన' రూపమే గైకొంటిని.

క. ఆ ధీరమణికి వితరణ

రాధేయుఁడు సతతమహిత రాధారమణీ

నాథభజనుండు సుగుణ స

నాథుఁడు కేశవయ పొడమె నందనుఁ డగుచున్.

13

సీ. శ్రీ యశోదా 'మిత చిరతపోమహిమచే

భువనహితంబుగాఁ బొడమి, సహజ

బలసహాయుండయ్యు బహుపుణ్యజనమహా

భంగక్రియాసిద్ధిఁ బ్రణుతికెక్కి-

దానవిహృతి విబుధ ప్రకరంబులు

సనరార, భూభృదుద్ధరణశక్తి²

నొసరి, దీనప్రజావనమున వెలుఁగొంది

సాధుబృందామోదసరణి మెలఁగి

గీ. పృథుతరబ్రహ్మతేజోగరిమ నెసంగి

ధరణి నాశ్రితపారిజాతం బనంగఁ

బరఁగి, గురుజాంధవప్రియపరత మనుచు

వేశలత నివ్వటిల్లె నా కేశవుండు.

14

క. మకరాంకరూపునకు భ

వ్యకరున కా కేశవయకు నలమేల్మంగాం

బికకుం దనయుఁడ నైతిని

బ్రకటంబుగ జగతి సుబ్బరాయఁ డనంగన్.

15

క. యతియును బ్రాసము గణప

ద్ధతియు వెలయఁ దురగవదనుదయచే నేత

త్కృతి నిర్మాణ మొనర్పఁగ

నతిమోదముతోడఁ బూని యద్దేవునకున్.

16

1. కేశవయ తల్లిపేరు 'యశోద' యైన అన్వయము సుకరము.

2. ముప్పిరాలవారు నియోగులై మంత్రితృప్తము నెఱపిరి కాబోలు.

షష్ఠ్యంతములు

- క. శ్రీతరుణీపతికి, గుణ
వాతసరిత్పతికి, సుమశరశతాకృతికిం
బూతకథాతతికి, హృతా
రాతివిగాట్సంతతికిని రక్షితయతికిన్. 17
- క. అరుణాంబుజ చరణాను
స్మరణహతబుధాఘతతికి, మరుదగధృతికిన్
శరణాగతభరణాతత
కరుణాన్వితమతికి, దైత్యగణమదహృతికిన్. 18
- క. వందారుపురందరముఖ
బృందారకబృందునకు, భరితనందునకున్
సందీపిత సుందరతా
నిందితమధుపాకశాసని శతేందునకున్. 19
- క. నేతీకృతమిత్రాజ్ఞా
మిత్రునకు, శరద్వనోపమితగాత్రునకున్
ధాత్రీకశత్రునకు, నుతి
పాత్రునకు, భవాబ్ధి తరణ పటు సూత్రునకున్. 20
- క. వేదాపహారిదనుజ వి
భేదునకు, సమస్తమౌనిబృందానందో
త్పాదున, కురు పాషండా
హ్లాదచ్ఛేదునకు, బుధకృతామోదునకున్. 21
- వ. సభక్తిసమర్పితంబుగా నారచియింపంబూనిన ప్రద్యుమ్న చరితఁ
బను మహోపబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన, 22

కథాప్రారంభము

క. శ్రీమజ్జనమేజయ వసు
ధామండలవిభుఁడు హరికథా సంశ్రవణ
ప్రేమను వేదశ్యాస ము
హామునిశిష్యప్రవరున కనియెన్ వేడ్కన్. 23

సీ. మునినాథ! హరివంశమునఁ గల్గు కథ తెల్ల
వినిపించితివి వేడ్క పీను లలర
రుక్మిణీయందు సరోజలోచనున కే
సరణిఁ బ్రద్యుమ్నుండు సంభవించె
నతఁడు సూతిగృహంబునందుండఁ గొనిపోయి
శంబరుం డేటికి జలధి వైచె
జలనిధి వెలువడి శరుఁడగు నదైత్యు
గృహమునం దేరితి వృద్ధి నొందె

ఆ. నూయవలన పెక్కుమాయలు గఱచి యా
మాయి నెవ్విధమున మాయఁజేసెఁ
దరుణిఁ గూడి యెటులఁ దమపురిఁ జేరెఁ ద
ద్విధము దెలియఁజెపుమ విస్తరించి. 24

క. అన విని యా వైశంపా
యనముని యత్యాదరమున నాతనితోడన్
జననాథ! సావధాన ము
తిని వినుమని తచ్చరితము దెలుపఁ దొడంగెన్. 25

ద్వారకాపురవర్ణనము

శా. ఊరాంభోధితరంగవేష్టిత లసత్సాలావృతప్రాంతమై
తారాధ్వాధిగతాగ్రహాటక కనత్సౌధావళియుక్తమై
ద్వారస్సారపురీలలామ మలరున్ ద్వారావతీసంజ్ఞ చే
మారుత్కర్థ ససంక్రమోద్గత మహామైనాక శైలంబనన్. 26

సీ. ఘృణి మహితానంత మణికులభూషణ

రామాభివృద్ధి విరాజితంబు

జగదభినుతకుంద శంఖ సమాఖ్యైక

నిధి రాజరాజసందీపితంబు

ఘన శతమన్యుముఖ్య విబుధసంతాన

వరసుధర్మావాప్య వై భవంబు

కృష్ణ సుయోధన కృతవర్మ బల భీష్మ

శూరసేనోద్ధవ శోభితంబు

గీ. నగుచు నలరె నయోధ్యాలకామరావ

తీ కరినగరములతోడి దీటు గాంచి

ఘోరదోస్సారపటుశరాసారవై రి

దురవగాహంబు ద్వారకాపురవరంబు.

27

మ. వరణస్వర్ణవినిర్మితాగ్ర వికల వ్యాపారసంధుక్షిణాం

బర రత్నామితరుణ్ణియోగ చలితాత్మక్షత్త, తదన్న భా

భరసంధిప్రసభప్రవేశకలనా భగోన్నరుయుగ్మాహృతా

వరనామం బది యాదిః గాంచె నరుణప్రాఖ్యం డనూరుండనః. 28!

మ. ఖగసమాత్పితతుండఖండనభయగ్రస్తాహిరాణ్మండలీ

నగరాంతర్వసదంగనాజన వచోనై పుణ్యసంచోదనా

వగతాపద్వినివారకాత్మగురు తద్ధ్వ్యాపాద విజ్ఞాపనో

ర్ధ్వగ పాతాళమరుద్ధునీలహరినాః దత్తేయ ముచ్ఛసిలుః. 29

సీ అరయ హిరణ్యగర్భాఖ్యుడై విధి రాజ

హంసాశ్రయతః గాంచి యలయఁడేని

అల పుణ్యజనపాళి కహితుడై గీష్పతి

కావ్యవిద్వేషంబుఁ గాంచఁడేని

ఉగ్రజుడై గుహుఁ డురుపాదపీడిత

నీలకంఠుండయి నిలువఁడేని

క్రూరభుజంగుల కూటమిఁ దా మాని

శేషుఁ డధోగతిఁ జెందఁడేని

గీ. రాజసేవావిరక్తియు, రహిఁ గళాను
రక్తి, గురుభక్తి, సత్త్రియావ్యక్తి కలుగు
మాకు సరియౌదురని పెక్కుజోక లమర
వెలసి తర్కింతు రప్పిటి విప్రవరులు.

30

గీ. ఘనతరంబుగఁ గాంచనగర్భుఁ డనెడి
నామమాత్రమెకాని యానలువ తనదు
భవన మెంతయు నప్పలపాలు చేసె
ననుచు నాతని మదిమెచ్చ రచటి ద్విజులు.

31

సీ. పటుపుండరీకవై భవము మించె నటంచుఁ
బటుపుండరీకవై భవము మించు
హంసప్రభాప్రాధి నవఘళించె నటంచు
హంసప్రభాప్రాధి నవఘళించు
ద్విజరాజవిస్ఫూర్తి ధిక్కరించె నటంచు
ద్విజరాజ విస్ఫూర్తి ధిక్కరించు
హరిరాజు నిరసించి సిరివహించె నటంచు
హరిరాజు నిరసించి సిరి వహించు

గీ. నౌర! కీర్తిప్రతాపంబు లరయ నిట్టు
లలిరి యన్యోన్యసదృశ క్రియానువృత్తిఁ
గలిగి వర్తిల్ల సంపూర్ణ కాములై న
రాజవర్యులు పొల్తు రా రాజధాని.

32

సీ. దుర్గాప్తి సుమశరుఁ దూలఁజేసెను గాక
 పూర్ణ పౌరుష మె శంభునకు జగతి
 శతకోటి బలమున నుతుఁడయ్యెఁగా కింద్రుఁ
 డవిపక్షపాలుఁ డే యవనిలోన
 గురురాజమౌళిభీకరుఁడు గాక కుతారి
 నిజధర్మరక్షణనిరతుఁడె భువి
 సరస విష్ణుకేసిన సామర్థ్యమునఁ గాక
 మగటిమిఁ గనియెనే మహిఁ గిరీటి

గీ. యనుచు వారల నిరసించి యఖిలజనులు
 తమ్ముఁ గొనియాడ సహజప్రతాపమహిమ
 నప్రతిద్వంద్వవిఖ్యాతి నఖిలదిశలఁ
 దనర విహరింతు రప్పరి ధరణిపతులు.

33

సీ. హితరాజశేఖరాహితభైక్షవృత్తి ని
 వారణం బొనరించి వరలె నేని
 ఎనసిన నేరినై నను భంగగతి బహి
 స్కృతి యొనరించి ఘోషింపఁడేని¹
 కఠినభావంబును గాంచక వెన సదా
 గతికి వినముఁడై కదలెనేని
 ద్విజముఖవిగళితనిజఫలతతి గాక
 మధుపసాంగత్యంబు మానెనేని

గీ. సఖుల సిరినించి, యొరులను సంతరించి
 ఘనులఁ బూజించి, ధనమును ఘనతఁ బెంచి
 పరఁగు మా కెనయా శ్రీద, శరధి, మేరు
 సురతరు లఁటంచు వైశ్యాళి పురి నెసంగు.

34

1. విషేధము చెప్పబడే క్రమభంగము.

సీ. పరఁగ దుర్యోధనపక్షపాతము లేక

ధర్మసంతతిఁ బ్రీతిఁ దనరెనేని

మిత్రజాతివిభేద మేధచే నలరక

నిజధాత్రి ఫలపూర్తి నెరసె నేని

ఘన నిగమవిరుద్ధకార్యంబుఁ బూనక

వృషయుతహాలకృష్టి వెలసె నేని

కాలరూపపటుండు గాక జనార్దనా

గ్రేసరత్వమున వర్తిలెనేని

గీ. బలుఁడు మాసాటి యని విష్ణుపదజు లచట

ధరణి నరవరగురుతరనరణి నరసి

కర మరుదు గాఁగ కరకరికరము నెరయఁ

బరఁగుదురు సిరిపెంపున గరిమతోడ.

35

శా. శుంభత్కుంభిచయంబు లప్పురమునఁ శోభిల్లు జంభారి దోః

స్తంభోజ్జృంభిత దంభభేదనమహాదంభోళి సంభూత సం

రంభం బోర్వక నామమైత్రి నచటఁ రాజిల్లు గోత్రేంద్రులఁ

గంభీరాశ్రయమంచుఁ జేరినవి నాఁగా భూరిగోత్రేంద్రముల్. 36

చ. నిజ మగు భారముఁ నడలి నిర్భరవృత్తి మెలంగునట్లుగా

భుజబలపాటవంబునను భూమి భరించిరి వీర లంచు ది

గ్గజములు తత్పురీశులను గన్గొని మైత్రి యెనర్ప ధాతికిఁ

గజిబిజితేక వచ్చెననఁ గానఁగనయ్యెఁ బురీ కరీంద్రముల్. 37

ఉ. బంధురవేగనిర్జితనభస్వదురుత్వము లంచుఁ దత్పురీ

నైంధవముల్ నభస్సరణి సాహసవృత్తిఁ జరింప నశ్రముల్

శాంధవమొప్పఁ దచ్చమము వాయ వహింపఁగఁబోలుఁ గానిచో

నైంధవకాండవాహత ప్రళస్తమదెట్లగు మేఘపంక్తికిఁ. 38

సీ. ఘనతరంబగు కేతుకాంతిచే వెలసియు
 హరిరశ్మివిస్ఫూర్తి నలరుచుండెఁ
 జక్రసంయుక్తిచే శ్లాఘనీయంబయ్యు
 రాజానుగుణవృత్తిఁ దేజమొందె
 సూతజశక్తిచే ఖ్యాతి వహించియు
 విజయాశ్రయతఁ బూని విస్తరిల్లె
 శరధిసమృద్ధిచే సురుచిరం బయ్యును
 కలశజుశ్రీ మించి వెలయుచుండె

గీ. రంగు లీనంగ శృంగారసంగతాంగ
 మంగళాభంగ గాంగేయశృంగచంగ
 రంగదుత్తుంగ సంగరరంగభయద
 ఘన శతాంగంబు లప్పరాంగణములందు.

రీతి

మ. పురసౌధాగ్రములందు ముగ్ధవనితల్ పూర్ణేందుబింబంబు నం
 బరసింధూదృవ పుండరీకమను విభ్రాంతిఁ గ్రహింపంగఁ బో
 వ రయంబొప్ప నొకర్తు ముందుగను తేవం గేలుసాఁచంగ న
 వ్విరి ప్రాధాంగనలాయెడఁ ముదముతోవేమారుఁ దర్శించుచుఁ.

చ. ద్యునగరచుంబి సౌధనికరోపరిభాగ నటన్మృగీవిలో
 చనలు మనోజ్ఞగానములు సల్ప సదా వివశీకృతాంగులై
 కనుగవరెప్పలార్పకను గాంచిరి కాన తదాదిగాఁ జూచి
 యనిమిషలేఖనామవహులై తనరారి రమర్తు లున్నతిఁ. 41

సీ. అంబుజమిత్రత నలరారు ముఖలీల
 శశిరేఖచెల్వంబు సన్నఁజేయఁ
 బుండరీకశ్రీలఁ బొల్పు కన్నుల జెక్కు
 హరిణీవిలాసంబు నడుగు పలుప

కరికరరుచిపెంపు గాంచు నూరుసొంపు

రంభోత్తమాంగనమ్రత యొనర్ప

సౌదామనీలతాసంకాశతనుకాంతి

తారాప్రకాశంబుఁ బారఁద్రోలఁ

గీ. గని మదాలస చిత్రరేఖయును హేమ
మంజుఘోషయుఁ బురి వారకంజలొచ్చ
నాంఘ్రు లొందిరి యానరేఖాగ్ర్యకటక
కింకిణీ సంజ్ఞలకతన శంక వొడమి.

42

మ. శిఖరోల్లంఘితనాక తత్పురవనీశ్రేణీ ప్రసూనభ్రమ
న్నిఖలాశిస్ఫుటనాదము త్విని మముఁ నేడిట్లు పోనాడి య
న్య ఖమధ్యాకృతగానము త్వి నెడి నాహోయంచు సంక్రందనో
న్ముఖలై వచ్చుచుఁ బోవుచుందు రమరాంభోజాకులాస్థానికి॥.43

పుష్పలావికా వర్ణనము

సీ. అతివ నీదండకై కుతుకంబు రంజిల్లెఁ
దావు లెఱిఁగి యుచితముగఁ బల్కు
కనక మింతని తెల్పు కలయఁజూచితి బోటి
వెలలేదు దీనికి వలదు వేడ
పున్నాగ మెయ్యెడ పొలఁతి కానఁగరాదొ
మాధవుం డీదెవచ్చు మరల రమ్ము
మరువము మేలింతి మన మలరఁగఁజేయు
వలపు లున్నది మీఁదఁ దెలియవచ్చు

గీ. ననుచు నీరీతి నర్చొక్తు లాడు విటుల
చిత్తములు తత్తరంబందు నుత్తరంబు
లతివినోదముగా సల్పి యలరు లమ్ము
పుష్పలావిక లవ్వీటఁ బొల్తు రెపుడు.

44

సీ. కలువపేరాస యగ్గలమయ్యె సతి నాకు
 నెలవు కల్గక వచ్చునే లఘువుగ
 గుత్తపుబంతులు గోరంటవలెఁ జెలి
 ప్రియ మరయకచూడ నయముకాదు
 పొగడ మంచిది నీవి పొందఁబల్కువె నాతి
 తమికోర్కె లీడేఱుఁ దాళితేని
 సంతాన మున్నదే కాంతరో యది వినూ
 తనపుష్పవతి కే విధమున నబ్బు

గీ. ననుచు నీరీతి నర్పిక్తు లాడునట్టి
 పల్లవుల యుల్లములఁ బ్రేమ పల్లవింపఁ
 జతుర సంభాషణంబులు సలిపి విరులు
 విక్రయింతురు పుష్పలావికలు వీట.

45

మ. ఘనరత్నస్థగితాగ్రసౌధవిహారత్కంజేక్షణాపాంగ ద
 ర్శనసంఛాదిత నాకలోకతటినీ రాజీవబృందంబులం
 గని నీలోత్పలవిభ్రమంబు పొడమంగా నందులఁ వ్రాలు హం
 సనికాయంబులు క్రమ్మఱంజను నజస్రంబుఁ నిరుత్కంఠచే. 46

ఉ. అప్పురి గొప్పయుప్పురిగలందున నొప్పులకుప్పలో యనం
 గప్పురగంధు లొప్పుచును గాడ్పులు మెల్లన వీచుచుండఁగాఁ
 గొప్పులు విప్పి చిక్కుఁ గొనగోళ్ళను దీర్చగ మేఘమండలం
 బుప్పురవీడిఁ గప్పెనని యూరడి యాడు మయూరసంఘముల్. 47

శ్రీకృష్ణచర్ణనము

క. ఆపురి కధిపతియై యొక
 గోపాలవతంసుఁ డలరు గోపాలుఁడనఁ
 గోపాలక గోపాలక
 గోపాలక మకుటఘటిత కోమలపదుఁదై .

48

సీ. తన విగ్రహస్ఫూర్తి తన విగ్రహస్ఫూర్తి
 కరణి దర్శకభంగగరిమ నెరపఁ
 దన ఘనద్రవిణంబు తన ఘనద్రవిణ ము
 ట్లను దానవారిలీలను గనఁగఁ
 దనమహాశయవృత్తి తనమహాశయవృత్తి
 మాడ్కి ధర్మోపేతమహిమఁ జెలఁగఁ
 దనమన్యుకృత్యంబు తనమన్యుకృత్య ము
 ట్లాశ్రయాశాస్పదం బగుచు వెలయఁ

గీ. దనరు కుండలిపరివృథోద్దండ దోఃప్ర
 కాండమండిత మండలాగ్రప్రఖండి
 తారిమండల భండనధారుణీ త
 లుం డయిన కృష్ణదేవుఁ డఖండయశుఁడు.

49

శా. ఆ రాత్రించరవైరి భూసుతు మహోగ్రాజిస్థలిఁ గెల్చి త
 త్కారాగారనిరుద్ధతైన మహిభృత్కన్యాలలామంబులం
 దారాధీశముఖారవిందల మదిం దన్గోరువారిఁ దయఁ
 శ్రీరంజిల్లఁ బదాఱువేల వరియించెఁ నారదప్రేరణఁ.

50

వ. మఱియును.

51

సీ. రుచిరాంగదీపిత రుక్మిణి రుక్మిణి
 సాధ్వీజనలలామ సత్యభామ
 వరరూప లావణ్యవతి జాంబవతి, భృంగ
 జైత్ర కుంతల బృంద మిత్రవింద
 ఘనదృక్ప్రభాజితకాళింది కాళింది
 నిరుపమాచారనిర్నిద్ర భద్ర
 ఆకారజిత శంబరారికాంత సుదంత
 నతనతీసంతతి నాగ్నజితి య

గీ. నంగ నెనమండ్రుభార్య లా నందనంద
 మనకుఁ బట్టపుదేవులై తనరుచుందు
 రఖిల జగదీశు నదేవు ననుసరించి
 ఊతి జనించిన యణిమాది సిద్ధు లనఁగ.

52

శా. ఆ రామామణు లెల్లఁ దన్గొలువ పుల్లొంభోజనేత్రుండు త
 త్పారోద్యానతలంబులం గృతకగోత్రాభృద్ధరీ సీమలం
 బారావారతటీ నికుంజతతులన్ నవ్వేందుకాంతప్రభా
 శ్రీరాజద్వనసౌధవీధులఁ జరించెం గామతంత్రజ్ఞుడై.

53

రుక్మిణి గర్భము దాల్చుట

క. ఈవగిదిఁ గునుమచాప క
 శాపరుడై నిజసతీలలామంబులతో
 శ్రీపతి మెలఁగ విదర్శ
 జ్ఞాపాలకతనయ కాంచె గర్భం బంతఁ.

54

గీ. వెలఁది కయ్యెడ గర్భంబు వృద్ధినొంద
 ముఖము శతకోటి శుభ్రాంశు సఖము గాఁగఁ
 గుచధరాననములు నై ల్యగుణముఁ గనె న
 నంగఁ దచ్చూచుకంబులు నల్లనయ్యె.

55

క. తనతోడుతఁ సమంబుగ
 తనుతగలిగి మెయి దృఢముగఁ దగెనని కార్శ్యం
 బునఁగుంది తత్కృశత్వముఁ
 గని పొంగె ననంగ బలిసెఁ గౌ నా సతికిఁ.

56

గీ. నాఁడునాఁటికి గర్భంబు నలినముఖిఁ
 బ్రబలనిశ్వాసవాతూల భక్షణాది
 కతను మిక్కిలి బలిసె నాఁగను వెలింగె
 రోమరాజి భుజంగంబు రుంద్ర మగుచు.

57

మ. సరసాహారములందు వాంఛతోలఁగెన్ శ్రాంతస్థితిం గాంచె దే
హారుచుల్ దిక్కులఁగ్రమ్మె మంటిపయి నత్యాస క్తి జన్మించె నాం
తరమై మేనను ఘర్మవారికణసంతానంబు పొల్చెన్ సుధా
కరఖింజాస్యకు సూతిమాస మొదవంగా మానవాధీశ్వరా! 58

వ. అంత.

59

ప్రద్యుమ్నజననము

క. ఇందుముఖి యొక్క సుదినము
నందుఁ గనెఁ గుమారు సుందరాకారు నదా
నందిత నందకుమారుం
గందర్వాపరశరీరుఁ గమ్రవిహారున్.

60

గీ. మురవిమర్దను మాటటమూర్తి యో య
నంగఁ దనరెడు రుక్మిణీనందనునకు
తోష ముప్పతిలంగఁ బ్రద్యుమ్నుఁ డనెడి
నామధేయం బొసంగె నా వ్యోమవాణి.

ఉ. ఆ సమయంబునందుఁ గలహాశనమౌనివరుండు శంబరా
వాసముఁజేరి యాప్తపరివారముతో మణిపీఠి నున్న య
వ్యాసవవైరిమ్రొల నిలువం గని యాతఁడు భక్తిసంభ్రమో
ద్యాసితమానసుండయి ద్రుతంబుగ గద్దయ డిగ్గి నమ్రుఁడై. 62

గీ. అర్హపాద్యంబు లొసఁగి మృష్టాన్నపాన
ములను బహులప్రమోద సంకలిత హృదయుఁ
జేసి యభినవరత్నసింహాసనమున
నునిచి కరములుమొగిచి యిట్లనుచుఁ బలికె.

63

సీ. “సంయమీశ్వర మీరు సర్వజ్ఞులరు మీకుఁ
దెలియని యర్థంబు గలదె త్రిభువ
నంబులలోపల నాదువృత్తాంత మే
మని పల్కెదరొ యది వినఁగవలయుఁ

దెలియ నానతియిండు తెల్లంబుగా” నన్న

వినుమని పల్కె నా మునివిభుండు

“శంబర తావక శౌర్యబలోద్ధతి

భగ్నులై సర్వ సుపర్వవరులు

గీ. సాధ్యసాక్రాంతులై పద్మసంభవునకుఁ

దెలుప వారలఁ దోడ్కొని జలజభవుఁడు

రాజతాచలమున కేగి రాజమౌళిఁ

గాంచి నీచేష్ట లెఱిగింపఁ గనలి యతఁడు.

64

చ. తన నిటలాగ్నిదగ్ధుఁ డగు దర్పకు నీదు మదం బణంప ధా

త్రిని జనియింపు మం చనువఁ దీవ్రముగా నతఁ డంబుజాత లో

చనునకు రుక్మిణీసతికి సంభవ మయ్యె నిజంబు నిన్నుఁ జం

పు” నని వచించి యద్దనుజపుంగవు పీడ్కొని మౌని యేగినఁ. 65

ప్రద్యుమ్నుని శంబరాసురుఁడు జలధిబడవైచుట

క. మనమున నత్యంతభయం

బునుబొంది సురారి పెద్దప్రొద్దు నిజసుహృ

జ్జనములతోడుత నాలో

చనఁజేసి వినిశ్చితార్థసంయుత మతియై.

66

సీ. తనపాదఘట్టనంబున ధరితీ ధురా

వహభుజంగము ఘణావళులు వంపఁ

దనదృష్టియుగ లోహితద్యుతి ధరణి పు

ష్పిత కింశుకాటవి గతి నెసంగఁ

దనదీర్ఘనిశ్వాస తతవాయుహతి భూరు

హము లెల్లఁ దునుకలై యవనిబడఁగఁ

దనదేహారుచి సమస్త వసుంధరాధరం

బలు కజ్జలాద్రులవలె దలిర్ప

గీ. ద్వారకకు వచ్చె మృత్యువక్త్రనిభనిజ క
రాలముఖ వికటరదదర్శన పలాయి
త గరుడోరగ సిద్ధ గంధర్వ నర సు
రాసురుం డగు నల శంబరాసురుండు.

67

క. దైతేయుఁ డప్పరం బీ
రీతిఁ బ్రవేశించి శాంబరీలీలఁ దిరో
భూతతనుఁడగుచు నల్లన
సూతిగృహాంతరము సొచ్చి సొంపుగ నచట౯.

68

సీ. ఘన ఘనాఘనశాంతి కాంతదేహమువానిఁ
గమలవిశాలనేత్రములవాని
పరిఘనిభాజానుబాహుయుగ్మమువానిఁ
జారు కవాటవతుంబువాని
హలకులిశాంకుళోజ్జ్వలపాదములవాని
సురుచిరకంబుకంధరమువానిఁ
బరిపూర్ణచంద్రబింబసమాననమువానిఁ
దరుణారుణాంగుళీతతులవాని

గీ. భూరివిక్రమసూచకభ్రుకుటీవాని
నఖిలకామినీస్పృహణీయుఁడైనవాని
... ..¹
డింభకునిఁ గాంచె నాత్మసంరంభహరుని.

69

క. కని తన మాయాబలమున
జనయిత్రి యెటుంగకుండ జడమతి నబ్బా
లునిఁ గొంచు విధిప్రేరణ
మునఁ దన్నగరంబు వెడలిపోవుచు నెదుట౯.

70

1. లభించిన ప్రతులలో దేనియందును మూడవపాదము కానరాదు.

మ. కనియెన్ శంబరుఁ డంబరాంతర తతక్షారాంబుపూరాపత
 ధనయుంఝానిలవేగసంహత తరంగస్తోమ సంక్షోభ నా
 టన సంరోధన రోషదూషిత జలాటవ్రాత దంతాగ్ర ఘ
 ట్టన సంజాత నినాదమేదురిత కాండం బైన పాథోనిధిఁ. 71

క. కని యఖిలభూతములు హా
 యని యాక్రోశించుచుండ నంబుధిఁ బ్రద్యు
 మ్ముని వైచి కృతార్థునిఁగాఁ
 దనుఁ దలఁచుచు నతఁడు నిజనదనమున కరిగెన్. 72

వ. అంత. 73

ఆ. జలధిలోనఁ బడిన జలజాతుసుతు నొక
 మీను పట్టి మ్రింగి మేనికాంతు
 లెల్లదిశలఁ గ్రమ్మ నెంతయు వెలుఁగొందె
 భానుగర్భయైన ప్రాచి కరణి. 74

సీ జాలరు లంత మత్స్యములఁ బట్టుట కా మ
 హోదధిలో వల లొడ్డుటయును
 కాబకు మ్రింగిన ఝష మందులోఁ జిక్కి
 విద్యుల్లతికవోలె వెలుఁగుచుండఁ
 గనుఁగొని తన్మహాకాంతి కచ్చెరువంది
 దివ్యమత్స్యంబిది దీనిఁగొంచుఁ
 జని శంబరున కుపాయనముగా నొసఁగిన
 మన్నించుఁ గరుణచే మనల నతఁడఁ

గీ. టంచు నూహించి వార లత్యంతవేగ
 మునను జని రత్నమయపీఠమునను సపరి
 వారుఁడై నిర్జరాధిరాఁడై షభవంబు
 నూని పేరోలగంబున నున్నవేళ. 75

క. శంబరునకుఁ బ్రస్తుత హరి

దంబరునకు భక్షితేభహరి కిటి చమరీ

శంబరునకు జాలరు లా

శంబరచర ముపదగా నొసఁగి రతఁ డంతఁ.

76

మ. ప్రమదం బుప్పతిలంగ సూద తతులఁ రప్పించి యిమ్మీను శీ
ప్రుముగా మీరలు వండితెం డనిన వార ల్వంటయిల్ సేరి మ
త్యముభేదించి మహాద్భుతంబెసఁగఁ దగ్గరృంబునం గాంచి రు
గ్రమయూఖానలతుల్య కాంతికలితాకారోజ్జ్వలుఁ బాలకుఁ. 77

ప్రద్యుమ్నుఁడు రతిదేవియింటఁ బెరుగుట

వ. ఇ ట్లభినవాకారుం డగు నక్కుమారుం గనుంగొని సూపకారు
లత్యంతరయంబునఁ జనుదెంచి తద్వృత్తాంతంబు తమకందఱ
కధ్యక్షయై యందు వర్తించుచున్న సతీలలామంబగు రతిదేవికిం
జెప్పి రంత.

78

క. నారదుఁడు తత్త్వమార్గ వి

శారదుఁడు వపుర్విధా విసర విజిత శర

న్నారదుఁడు భవవయోనిధి

పారదుఁ డా రతివరాంగిపాలికి వచ్చెఁ.

79

గీ. వచ్చి బాలోద్భవంబును వనధిలోన

శంబరుఁడు వై చుటయును మత్యంబు గర్భ

ముననుదాల్చుట క్రమముగా వనితతోడఁ

దెల్లముగఁ దెల్పిచనె మునివల్లభుండు.

80

సీ. అంత మాయావతి యనఁగ శంబరుని గే

హమునఁ బాతివ్రత్య మాచరించు

చును రతి, శివవిలోచన వహ్నికీల

దగ్గుఁడై చనిన యాత్మ విభు మరలఁ

గాంచుటకై ప్రతీక్షించుచు సూపకా
 రాధ్యక్షయై యుంట నర్భకుండు
 మదనుండని యెఱింగి ముదితాంతరంగయై
 తనయార్థియైన చందమున దైత్యు

గీ. నడిగికొని సూపకారుల కడ వసించు
 శిశువుఁ గొనివచ్చి వర్ధిల్లఁ జేయుచుండె
 నని యెఱింగింప జనమేజయ ఊతీశుఁ
 డవలి కథఁ దెల్పుఁడని ముని నడుగుటయును.

81

ఆశ్వాసాంతము

మ. అసురాహార్యశతార! తారక శిఖర్జంచద్యశస్సార! సా
 రస గర్భాగభిదాద్యలేఖ నుతపదాజీవ! జీవాలి మా
 నస కంజాతవిహార! హారముఖ నానాభూషణవాత దీ
 ప్తి సముద్యచ్ఛుభ దివ్యవిగ్రహ! గ్రహాధిష్ఠాన చక్రాత్మకా! 82

క. వార్షాహవాహముఖ సుర

ధూర్వహ! శర్వకృతవినుతి తుప్తహృదయ! ప
 ద్మోర్వీనీలా పరివృథ!
 నిర్వాణప్రద! మురారి! నిగమవిహారి!

83

మాలిని :

పతగపతి తురంగా! భక్తహృత్పద్మభృంగా!
 ధృత జలజ రథాంగా! దేవ విద్విడ్విభంగా!
 హృత బుధనికరార్తీ! హీరకుంచేందు కీర్తీ!
 శ్రిత రిపు సమవర్తీ! శ్రీహయగ్రీవమూర్తీ!

84

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవ చరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసాదిత
 కవితా చాతుర్యధుర్య శ్రీమను ప్పిరాల వంశ పయఃపారా
 వార రాకాసుధాకర కేశవా పుత్ర సుచరిత్ర బుధజన
 విధేయ సుబ్బరాయ ప్రణీతం న ప్రద్యుమ్నచరిత్రం
 బను మహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు

ప్రద్యుమ్న చరిత్రము

ద్వితీయాశ్వాసము

* * *

క. శ్రీ రమణీ హృదయాంబుజ
సారస హిత! మహిత కీర్తిచయ విజిత శర
ధారాధర! చక్ర నికృ
త్తారాత్రిగ్రీవ! శ్రీ హయగ్రీవ! హరి!

1

గీ. అవధరింపుము జనమేజయ షిఠీశుఁ
జూచి సాత్యవతేయశిష్యుండు వలికె
మాయచే దినదిన వర్ధమానుఁ డగుచు
నర్భకుఁడు లబ్ధయావనుఁ డయ్యె నంత.

2

వసంతాగమము

క. ఇలమీఁద మరలఁ దలి ర
మ్ముల దొర ప్రద్యుమ్నుఁ డనగఁ బొడమి తరుణతఁ
నెలయఁ జెలి కాన కన్గొన
సలిలితగతి వచ్చెనన వసంతుఁడు దోచెన్.

3

క. వనలక్ష్మిఁగూడి చైత్రుం
డనురాగముతోడ నొనఁగె నయ్యెడఁ దా భూ
జనులకు సంపూర్ణముగా
ఘన సుమమాలికలు ఫలనికాయముతోడన్.

4

- ఉ. తెమ్మెరతేరి జోదు జగతీ విజయాప్తికి నేగుదేరఁగా
తుమ్మెదరంతులుం జెలఁగఁ దోడనె కోకిల కావాల ధ్వనుల్
గ్రమ్మెగ మాధవుం డెదురుగాఁ జని తోడ్కొని వచ్చుచో వనిం
గొమ్మలు సేస లిచ్చుటకుఁ గూర్చిన లాజలునా విరుల్ దగెన్. 5
- చ. వరమధుసంగతిం దనరి వర్ధితగంధసమృద్ధిఁగాంచి సుం
దరలతికాలతాంగుల ముదంబునఁ జాపలమొందఁజేయుచున్
వారువుగ గుత్తులన్గుచము లంటుచుఁ బుప్పొడి మీఁదఁజల్లి య
చ్చెరువుగఁ గేళినల్ప వనసీమ సమీరవిటుండు వేడుకన్. 6
- సీ. పద్మాకరంబులు పద్మాకరము లట్ల
కంకణ ప్రభలతోఁ గడు వెలుంగఁ
గొమ్మలగములెల్లఁ గొమ్మలగము లట్ల
నవపుష్ప సంగతి నయము గాంచ
ద్విజ సమూహంబులు ద్విజసమూహము లట్ల
సతతాగమాసక్తి సంచరింప
మధుప బృందంబులు మధుప బృందము లట్ల
జాతి విహీనత సంభ్రమింపఁ
- గీ. బల్లవావలి పల్లవపంక్తి కరణి
సలఘు కాంతానురాగంబు లాచరింప
ఘన జగన్మోహనాకార కళలు పూని
వని వసంతుఁడు విహరించె నై భవమున. 7
- చ. తనరు తుషారసంఘములు తావక భానుజితత్వవై రితన్
ఘనమగు నాత్మపద్మనిధిఁ గ్రమ్మెనఁటంచును గాలచారకుం
డినునకుఁదెల్ప నాతఁ డిపు డే వడగించెద నంచుఁ దీక్షణన్
ధనపతి దిక్కుఁజేరె జనతాపితకారియు నై రయంబునన్. 8

చ. అరయ నవాక్సతిం దనయు నంతకు రోయుచు నుత్తరాంగనఁ
గురుతర పుష్పకాలకను గోమల పద్మముఖ ప్రభానిధిఁ
సరస సరస్వతిఁ సకల సద్గుణశాలినిఁ జెంద భానుఁ డా
వరుసను బోయెఁ జైత్రరథ వై భవయుక్తి నవార్యధుర్యుడై. 9

గీ. శిశిరమను భర్త చనిన దుర్దశత నొంది
యార్తమానసమునఁ దపఁగినిఁ జొచ్చి
సమసెనో యన సురభి మాసంబునందు
నడఁగె శీతిక జనములు హర్ష మంద. 10

క. హిమవన్నికటస్థిత జ
హ్ను మహాముని శిక్ష నేర్చెనొక్కొ తదాశా
భ్రమదర్కుఁ డనఁగఁ దీక్షిత
నమరుచుఁ గ్రోలెఁ హిమోత్కరాకాశనదిఁ. 11

ఉ. వచ్చె వసంతుఁ డంచు ననివారితభీతి మదిం దలిర్పఁగాఁ
గ్రచ్చఱఁ గొన్ని నాళ్ళు జతగాఁ దనతోడ మెలంగు గాలి యఁ
నెచ్చెలికాని చేతికిని నెమ్మి హిమావసరంబు దాఁచఁగా
నిచ్చె ననంగ శైత్య మపు డెంతయు నాతనియందు భాసిలెఁ. 12

చ. వనజశరాజ్ఞచే హరిణవాహుఁడు పాంథుల నొంపవచ్చుచో
ఘన వనవీధుల నృధుపకాంతలు గానముసేయుచుండ నొ
య్యన విని సంతసంబున నిజాశ్వము మెల్లన రాఁగ మందతం
గనె నదిగాకయుండినను గాంచునె తద్గుణ మాతఁ డామనిఁ. 13

చ. ఉరవడిఁ గంతు నెత్తుకొని యుత్తర దిక్కునకై హుటాహుటిం
బరువిడుచుండి యచ్చొటను భాసిలు వాసుకి భూషితాంగుఁ డం
చరసి మహాభయార్తహృదయాంబుజుడై యలసత్వ మూనెనో
కరువలి నాఁగ మాంద్యమును గాంచె నతండు మధూదయంబునఁ.

క. అల పాండ్యవధూ మృగనా
 భి లసిత వీటీ సుగంధభృన్ని శ్వాసా
 వళి సంగతిఁ గనెనో పరి
 మళలహారి యనంగ సురభిమారుత మొలసెన్.

15

చ. తొడరి వసంతనాయకునితో రతులం గళ లంటఁగాఁ జెనం
 గెడి వ్రతతీందుమండలముఖి వితతి స్తబక స్తనంబులం
 దెడతెగకన్ శ్రమాంబుకణబృందము లుద్భవమొందె నాఁగ న
 ప్పుడు వనిఁ గోరక ప్రకరముల్ దనరారెను బాండురద్యుతిఁ.

16

క. శ్రీ లాలిత మధుపతి వద
 నాలోకన తత కుతూహలాన్నిత లతికా
 బాలేందుముఖి వీక్షణ
 మాలిక లనఁదగె వనభ్రమద్భ్రమరంబుల్.

17

గీ. పంచశర జైత్రయాత్ర సాగించఁబూని
 చైత్రుఁడు తదీయ భటసమాజమ్ముఁ బిలువ
 నొక్కమొగి నార్భటులు చేసెనో యనంగ
 కూ యనుచుఁ గోయిలలపిండు కూయఁదొడఁగె.

18

సీ. శ్రీయుతాగమశిఖాచింత్యాత్మ మహిమంబు
 శుభగుణ బహులతా సురుచిరంబు
 పల్లవరాగ సంప న్మనోజ్ఞ పదంబు
 పద్మాభివృద్ధి విభాసురంబు
 నఖిల పలాశమహాభంగ గరిమంబు
 సుమనోవ్రజామోద శోభితంబు
 శుక భరద్వాజ వాక్పృకట సౌభాగ్యంబు
 పటు విప్రయోగి తాపస హితంబు

గీ. నతసు ధర్మప్రవర్తన కాకరంబు
వెస సదాభీరులకుఁ గామ విలసనంబు
సాధుబృందావన సుకృతి సత్ఫలంబు
నొసరి కనువట్టె భువి మాధవోదయంబు.

19

చ. ఊతిమధుపాశిషిద్గులకుఁ గింశుక వారసతుల్ నిజాస్య సం
భృత మధు వీరుఁగాఁడఁచి ప్రేమచెలంగ సువీటికారుణ
ద్యుతికలితోష్ఠముల్ దెఱచిదోయనఁగా విలసిల్లె మాధవా
గతినిఁ దదీయ కోరకనికాయ వికాసము లద్భుతంబుగఁ. 20

మ. ఒనరఁ గంధవహాఖ్య నాటకవరుం డుల్లాసియై కొమ్మలఁ
వనరంగస్థలి లోలపల్లవ రుచుల్ వర్దిల్ల సారంగ మో
హన కళ్యాణసురాగముల్ సెలఁగ లాస్య ప్రక్రియఁ మాధవుం
డనురాగమ్మునఁ జూచుచుండఁగను దా నాడించుచుండెం దగఁ.

గీ. మాధవాగమమునకు సమ్మదము చెంది
యలరు వనలక్ష్మి మదిలోని యలఘు రాగ
రసము వెలిపుచ్చెనో యన నెసఁగె నపుడు
చారు కింశుక కోరక సంచయములు.

22

సీ. ప్రసవశ రాంబక ప్రత్యగ్గ నిర్భిన్న
వనదేవతా క్షతప్రజ మనంగ
మాధవాశ్లేష కామప్రసారిత లతా
తరుణీ కరాంగుళితతి యనంగ
జైత్రానురక్తభాస్వద్వనశ్రీ సంభృ
తాలేపనాగ్ని శిఖాశి యనంగ
మదనసేనాగ్రగ మహిజకింకర హస్త
భరి తాబ్జరాగ దీపగణ మనంగ

గీ. ననమ సమరైక వీరాగ్రయాయి సుమప్ప
షత్కకరనక్తఖిన్నపాంథోత్కరాంగ
నిస్సృతాస్పృక్పవాహ నిర్ణేజితాసి
ధేనుచయమనఁ గిసల వితాన మలరె.

గీ అసమశరుఁ డాకుతాత నిజాయుధోత్క
రముల రాయంగఁ బొడమిన రాపొడి యన
ఘనతర రసాల సుమరజఃకణము లపుడు
వాతధూతంబులై వ్రాలె వసుధయందు.

ప్రద్యుమ్నఁడు యౌవనము ప్రాపించుట.

ఉ. అట్టి వసంతకాలమున యౌవనయుక్తి మురారిపట్టి చూ
పట్టె జయంత చైత్ర ధనపాఞజ జిత్తనుకాంతి నల్ దెసల్
చుట్టి జగత్త్రయస్థిత విలోల దృగాళి మనోంబుజంబు ల
ట్టిట్ట చలింపఁజేయఁగ నహీన మహా రమణీయవైఖరి॥.

సీ. తనమంజుధామరాజి నిరాకృతుండయి
యర్కుఁ డశ్రాంత మిట్టటు చరింపఁ
దనజాహుయుగ దృఢతఁ బరాజితంబయి
సామజకరము చాంచల్య మూనఁ
దనయాననాతి సుందరత నిర్జితుండయి
యామినీపతి బహుళార్తి నొందఁ
దన కనదీక్షణద్వయిఁ దిరస్కృతములై
పద్మంబు లంబుల పాలుగాఁగఁ

గీ. దన జగన్మోహనాకృతిఁ గని సమస్త
ఖామినీమణు లధిక విభ్రాంతి నొంద
నలరె నారూఢయౌవనం డగుచు నప్పు
డురు గుణద్యుమ్నఁడై న ప్రద్యుమ్నఁ డధిప!

ప్రద్యుమ్నుని సౌందర్యవర్ణనము

సీ. తన కప్పుదేహంబు తరుణి కలాపి సం
 ఘమునకు నీలమేఘంబు గాఁగఁ
 దన క్రమ వదనంబు వనితాదృగిందింది
 రంబుల కంభోరుహంబు గాఁగఁ
 దన మందహాసంబు తన్వీ చకోరక
 పాళికీ జంధాతపంబు గాఁగఁ
 దన మంజుతర సూక్తి తరళ దృక్కర్ణ చా
 తక సంతతికి సుధారసధార గాఁగఁ

గీ. జౌరవనితలు తనుఁగాంచి భ్రాంతినొంది
 చిత్రలిఖితల రీతి నిశ్చేష్టితాంగు
 లగుచు ననిమేషభావంబు నందుచుండ
 నొప్పెఁ బ్రద్యుమ్నుఁ డొప్పుల కుప్పవోలె.

27

వ. ఇట్లగణ్యతారుణ్య సంపన్నుండై యున్న యక్కుమారుఁ జౌరా
 గనా జనంబులు కనుంగొని తద్వయోరూప లావణ్య గాంభీర్యా
 విశేషంబులకు తోషంబునొంది డెందంబుల నిట్లని వితర్కింపం
 దొడంగిరి.

28

క. ఈ రూప మీ గభీరత
 యీ రుచిరత యీమృదుత్వ మీ తరుణత యీ
 ధీరత యీపాటవ మె
 వ్వారి కయినఁ గలదె ధరణి వర్ణింపంగఁ.

29

సీ. పరిపూర్ణ చంద్రబింబ సమాన మగు వీని
 మోముపైఁ జేర్చిన మోము మోము
 శైలభి ధ్గజహస్త సన్నిభంబగు వీని
 కరముఁ బట్టినయట్టి కరము కరము

అధిక సౌందర్య గేహ కవాట మగు వీని
 యురము గదించిన యుర మురమ్ము
 మరకత స్తంభశుంభత్కాంతిఁ దగు వీని
 యూరుల నెనసిన యూరు లూరు

గీ. లబ్ధరాగారుణ ద్యుతి నలరు వీని
 మోవితేనియ లానినమోవి మోవి
 జోడుపాయక వీనితోఁగూడి రతులఁ
 దనరుచుండెడి జవరాలి తనువు తనువు.

ఉ. పున్నమనాటి చందురునిఁబోలు ముఖాబ్జము; మందహాసన
 వెన్నెలరీతి నున్నయది; విండ్లను గేరెడునట్టి బొమ్మ; లా
 కన్నులు చేరలంతలయి కానఁగనయ్యెడి; వీనిరూప మా
 పన్నగనేతకైన నిలఁబ్రస్తుతిఁజేయఁ దరంబె చూడఁగన్.

సీ. వీని సుందరమూర్తి వీక్షించిననె కాని
 కలుగునే కన్నులు గల ఫలంబు?
 వీని మంజులసూక్తి విన్నయంతనె కాని
 కలుగునే వీనులు గల ఫలంబు?
 వీనిఁ గౌఁగిటఁజేర్చి బిగియించిననె కాని
 కలుగునే కరములు గల ఫలంబు?
 వీని వాతెఱతనె వేడ్కఁ గ్రోలినఁగాని
 కలుగునే నాలుక గల ఫలంబు?

గీ. త్రిజగతీ కామినీ భాగధేయమైన
 యీ మనోహరుతోఁగూడి యింపుతోడఁ
 గ్రొందలిరువిల్తుననికి మార్కొనక యున్నఁ
 గలుగునే బోటి జన్మంబు గల ఫలంబు.

మత్తకోకిల :

ఈవిధంబునఁ జౌరకామిను లెల్లఁ దన్మహానీయ తే
 టో విశేషము లల్లనల్లనఁ జూచి యెల్లడ గుంపులై
 భావనీమఁ దలంచుచుఁ బహుభంగులం గొనియాడుచుఁ
 భావజాన్త్రు విభిన్నమానస పద్మ లైరి నరేశ్వరా! 33

ఉ. ఆ రత్నియుం దదీయరుచిరాకృతిఁ గన్గొని నాఁడునాఁటికిఁ
 ధీరతనెల్లఁ బోవిడిచి, త్రిమృరువేళ, భుజించువేళ, శృం
 గారము లూనువేళ, సుచకల్పిత శయ్యశయించువేళఁ బెం
 పారెడు ప్రేమతో నతనియందె మనంబిడె విస్మృతాన్యయై. 34

చ. నలినదళాయతాక్షి హరినందను కన్నులతేటయుఁ, ముఖో
 జ్జ్వలతయు, మేనిసొం, పెగు బుజంబులతీ, రురమందముం, గరం
 బుల రుచిరత్వ, మంగుళుల పొంకము, వాఙ్మధురత్వముం, బదం
 బుల మృదులత్వ మెన్నుచును బొంతఁజరించుఁ దదేకచిత్తయై. 35

రతిదేవి విరహవర్జనము

శా. రారా పాపఁడ! రా కుమారకుండ! రారా కూన! రా జాలకా!
 ధారా బంగరుకొండ! యంచును గిళోరత్వంబునం బల్కుటల్
 సారంగేక్షణ మాని, సామి వగలేలా? పల్కవేరా? విడెం
 బీరాజాణ! యటంచుఁ బల్కుదొడగెఁహృద్యంబులౌ పల్కులఁ.

సీ. కాంతుఁ డొక్కొకవేళఁ గనుమాటు చెందిన
 ఊణము యుగంబుగా గణుతి చేయుఁ

జెలువుఁ డొక్కొకవేళఁ బలుకాడకుండిన
 మందభాగ్య నటంచు మది గణించు

జాణ యొక్కొకవేళ జననీ యటన్నను
 రోసి కన్గవ కెంపుచేసి చూచు

సరసుఁ డొక్కొకవేళ విరసత నొందిన
 నిట్టూర్పుపుచ్చి కన్నీరు నించు

గీ. మోహవిభ్రాంతి కతన నమోహనాంగి
కామినీ మానహరుడగు నా మనోహ
రాంగు నెప్పుడు వైకొందు ననుచుఁ దలంచు
విరహ మగ్గలమైనచో విధిని దూఱు.

37

క. జనులెవ్వరు లేనియెడం
గనకాంగి పయంట జారఁ గౌ నసియాడం
దనువల్లి మెఱయఁ గదియం
జని రయమున నతనిఁ బైకొనఁ గమకించుఁ.

38

సీ. వలపు నిల్పఁగలేక చెలిచెంత కరుదెంచు
నరుదెంచి తెప్పసేయకయె చూచుఁ
జూచి యాచెలుపు మెచ్చుచు నచ్చెరువు పొందుఁ
బొంది చిత్తరుబొమ్మపోల్కి నిలుచు
నిలిచి యుస్సురఁటంచు నిట్టూర్పు నిగుడించు
నిగుడించి తమిఁ బైఁ బడఁగఁ దలంచుఁ
దలఁచి సిగ్గున లోనఁ దహతహ చెందుచు
జెంది మై చెమరింపఁ జేల నొత్తు

గీ. నొత్తి మరుజారి కోర్వక యొడలఁ బులక
లెసఁగ మిసమిసఁ దగు చన్ను లెమి నెదను
జేర్పఁ దాఁ జనుఁ జని మించు చెలువు మెఱయఁ
దొలఁగుఁ దొలఁగియు నతనిఁ దోడ్తోనఁ గదియు.

39

గీ. ఇట్లనేకవిధంబుల నిగురుఁబోడి
రమణుఁ గనుఁగొని చాల విరాళిఁ జెంది
తలిరువిల్తుఁడు తమ్మివూ ములుకు లెదను
జులుకు చులుకున నిగుడింప సొలసి యలసి.

40

క. పెనఁగొని లజ్జాభయములు

పెనుకకుఁ దివియంగఁ బువ్వువిల్తుఁడు వేఁబై

కొనుమనుచు మోహపాశము

లను ముందటి కీడ్వఁ గొందలం బందు మదిన్.

41

రతిదేవి ప్రద్యుమ్నునకుఁ దన్నెటింగించుకొనుట

శా. ఆ రామామణి యొక్కఁచాఁడు నవపుల్లాంభోజనేతాత్మజుం

డారామస్థలి నొంటి నుండఁ గని మారాస్త్రానల జ్వాలికా

వారంబుల్ పయ్యగమ్మ నైవకను తేవం గౌఁగిలింపంగఁ హా

శ్రీరామా' యని త్రోచివై చి పలికెంజి త్తంబునన్ రోయుచున్ 42

గీ. 'అకట యిటువంటి నడక తెందైనఁ గలవె?

పాప మనకను నీవిట్లు భయము విడిచి

నన్నుఁగూడంగఁ దలఁచితి నాయ మగునె?

తనయుతోఁ బొందు గోరెడు తల్లి కలదె?'

43

చ. అన విని పిన్నన వ్యోలయ నాతనిఁ గన్గొని నీదు వృత్తమున్

విను మనిపల్కె 'శ్రీధరుని వీర్యముచేత విదర్భరాజ నం

దనకు సుమాస్త్రానంశమున ధారుణిపై జనియింప శంబరుం

డనఘ! రిపుం డఁటంచు నిను నంబుధివై చెఁ గృపావిహీనుఁడై 44

గీ. జలధిఁబడఁ గని యొక జలచరము మ్మింగ

జాలరులు దానిఁ గొనివచ్చి శంబరునకు

నొసఁగ నద్దానవుఁడు మహానస గృహంబు

కడకు ననుపంగ నందున వెడలి తీవు.

45

చ. హరుని యనుజ్ఞ యుష్మద్దుదయంబు మనంబునఁ గోరి వీని మం

దిరమున కేగుదెంచి నియతిన్ వసియించితి; నీదు భార్యనై

న రతిని; నన్ను వేరుగఁ గనం దగ దింక మనోహరా! నిరం

తర కృప నేలరా! బహువిధంబులఁ బెంచితిఁ బెద్దచేసితిన్.' 46

గీ. అనినఁ బ్రద్యుమ్నఁ డత్యాగహమున లేచి
 'యింతి యేమేమి! యీదైత్యుఁ డింత మాయఁ
 జేసి నన్నిటు గొంచుఁదెచ్చెనె? తదీయ
 మద మణంగించి యిపుడె వచ్చెదను గనుము.' 47

క. అని శంఖంబు సురునితో
 నని సేయఁగఁ బోవు విభున కడ్డము చని మా
 నిని కౌఁగిలించుకొని యనెఁ
 దనదు వచోరచనలను సుధారస మొల్కున్. 48

శా. “మాయాయుద్ధ విశారదుం డతఁడు జంభ ద్వేషిపైఁ బెక్కు దై
 తేయ వ్రాతము కొల్వఁగా నరిగి యా దివ్యావళిం దోలి బ
 ల్మాయల్ పన్ని జయించె నూరకను గెల్వఁరాదు సాస్త్రంబుగా
 మాయాగ్రామమొసంగెదం గొనియనిక మామింపుమద్దానవున్.

తరలము:

నెన రొకింతయు లేక నిన్నిటు నీచదైత్యుఁడు కొంచుఁ దె
 చ్చిన 'సుతుం డెటుఁబోయెనో యెడఁజేసి తయ్యయొ దై వమా!'
 యనుచుఁ దర్జకముం దొలించిన యావుచందమునక భవ
 జ్జనని యెంత మనంబులోన విచారమందుచు నున్నదో!” 50

గ్రీష్మర్తు వర్జనము

క. అని పలికి యమ్మురాంతక
 తనయునకు సమస్త శత్రు దర్ప వినిశ్చే
 దినియై తగు మాయా వి
 ద్యను వికచ సరోరుహాయతాక్షి యొసంగెన్. 51

క. ప్రద్యుమ్నఁ డిట్లు మాయా
 విద్యాన్వీతుఁడై నిజచ్ఛవి జిత శిఖావ
 త్తద్యోతుఁ డగుచు శత్రు వ
 ధోద్యుక్తుం డయ్యె దైవతోత్కర మలరన్. 52

క. కౌతుక మెసంగంగ మిథున వి
భూతిం దగు హరితనూజుఁ బొడంగని తా నా
రీతిఁ జెలంగెనొ యనఁ గం
జాతహితుం డపుడు మిథున సంగతిఁ గాంచెన్.

53

గీ. అంత మాధవు నెడఁబాసి యడలుచున్న
పుడమి పువ్వుబోణి మదిలోనఁ బొడమినట్టి
విరహశిఖ శిఖలెల్లను వెలికిఁ గ్రమ్మె
నో యన నిదాఘ సమయంబు డాయవచ్చె.

54

సీ. తపన కరార్దిత కుపిత శార్దూలాభి
హత తజ్జవాహోస్వయ మహిషంబు
ప్రత్యగాశుగభంగ భరితరుట్పంచాస్య
హత తత్తురగ వంశ్య హరిణచయము
దవదాహ జామర్ష దందశూకవాత
సంగస్త తత్పరి స్పర్శనంబు
చండదీధితితాపజ క్రోధ మత్తేభ
కరహృత తత్ప్రియ కంజ వనము

గీ. దుస్సహృద్యమ కిరణజ దుష్టరోష
భీమ శరభ సమూహ విభిన్న తన్ని
కాయ్యనామక సింహనికాయ మగుచు
గ్రీష్మ సమయంబు తనరారె భీష్మ మగుచు.

55

సీ. అంబర వ్యాప్త మహాపరాగాళిక
జలధరోచ్చలిత హంస వజంబు
గాఢమరిచికా కవట తరంగిణి
జలుబ్ధ పరిచర చ్ఛంబరంబు

భానుతప్తార్కాశ్మ భవ వహ్ని కీలా మృ

షా కింశుకాగత పట్నదంబు

పవనలేశోద్ధూత బంధూక మాయాగ్ని

కణ పలాయిత భల్లుక ప్రచయము

గీ. పటు తరాతప దళిత భూభాగ కుటీల

లేఖకాకూట పన్న గాళి ప్రభేద

మగ్న చంచూర్ధర వ్యగ్ర భుగ్న శార్ఙ్గ

వారమై యొప్పె గ్రీష్మర్తు వాసరంబు.

56

గీ. పతి వియోగంబు నొందిన పడతులట్ల

రమణు నెడఁజాసి యతను తాపమున నదులు

జీవనంబులులేక కృశించి తమ దు

కూల పరివర్తనమునకుఁ జాలవయ్యె.

57

గీ. చండభాను ప్రభాభిన్న శాల్మలీ ఘ

లాళి నిర్గత తూలౌఘ మృఖ సరణి

ననిల జవమునఁ జన నొప్పె నా దినేకుఁ

గనలి చుట్టుకొనంగఁ బోయెనొ యనంగ.

58

చ. ఇన తురగాతివేగము సహింపక పశ్చిమ దిక్సమీరణం

బనుపఁ బరాగచక్రము రయంగబున విక్రమభంగిఁ జుట్టు ము

ట్టినఁ గనుమూసి మెల్లన నటంపఁగ యానము సాగమిం జుమీ

దినచయ మా నిదాఘమున దీర్ఘత నొందెను నాఁడునాఁటికిఁ. 59

ఉ. బేలతనంబునం గమలవృద్ధి నజ్జన మధుప్రమత్త చం

డాకుల పాలుచేసి వెడఁగైతి దలంపఁగఁ జాతదాన మీ

నాళికి నిట్టిదే తెలు వఁటంచు జలౌఘము తెల్పుభంగి నా

భీల భరాంశుతప్తమయి పెంపుఁ దొటంగి యధోగతిం బడెఁ. 60

శా. దాక్షిణ్యంబుదోటంగి వాయువు జగత్ప్రాణాఖ్యుడై యుండియుం
బ్రహ్మోభింపగఁ జేసె జీవ వితతిం శాశ్వాత్య సంయుక్తిచే
వీక్షింపన్ ఖలసంగతిఁ సుజనుఁ డుర్విక్ దుష్టుఁడౌ నంట ప్ర
త్యక్షంబయ్యె నటంచు వేసవి జనుల్ తర్కింతు రెంతేనియున్. 61

చ. తనరు వసంతునిం గలిసి దర్శక సంగతిచే వియోగులన్
మును వెత నొందఁ జేసితిని ముజ్జగముల్ గొనియాడున ట్లెకన్
ఘన తప తప్తలోకమును గాచెద నంచు సమీరయుక్తిచేఁ
గనె విధుఁ డీ స్వరూప మనఁగాఁ దనరారెను తాళవృంతముల్. 62

చ. ఘనమగు గ్రీష్మతాపహతి గాసిలి శీతము భీతిఁజెంది యిం
పొనరఁగ వేగ స్వాశ్రయ పయోధర నామము లంచుఁ గామిని
స్తన గిరిదుర్గవర్గముల చాటున నోటమిలేక నిల్చెఁ గా
దనఁబనియేమి? నైత్యమపు డచ్చటఁ దా వసియించియుంటుకున్.

క. ధరణిం బాంధచకోరో
త్కరముల కానందముగ విధాత యనేకాం
బురుహోహిత బింబములను
విరచించెనొ యనఁగ నదుల వెలసెన్ జలముల్. 64

శా. చండాంశు శ్వసన ప్రభావ దళితఙ్గా వద్దతిన్ లేచి శే
షుం డా భాను గ్రసింప సింహికతనూజుం బంచి గాలిం గొనం
జండస్ఫూర్తి ముఖంబులం దెఱచి భాస్వద్రత్న శీర్షంబు లొం
డొండన్ మీఁదికి నెత్తెనా వెలసె నయ్యున్నా శనాశీకముల్. 65

సీ. ఘన ఘర్మకరతాప గతసార కాసార
పటుపంక పరిలుత త్కిటి గణంబు
లోల దావానల జ్వాలికాయుత వాల
జాల ప్రచాలిత చమరి కులము

భాను భానూత్కర బాధిత బహుపాంధ
కలిత పానీయ నికాయ్య చయము
ప్రద్యోతన ద్యోత ఖద్యమాన సవత్స
ధేను సంవేష్టితోద్యాన వనము

గీ. సవిత్వ కిరణ తనూకృత జానుదఘ్ను
భువనభవనాండజాదన భూరి కుతుక
భరిత బకయూధ సంచార భాసమాన
పంకజాకర నికరమై ప్రబలై దవము.

66

మ. వనజాతంబు లినాంశు బాధల నధఃపాతంబునుం జెందఁగా
వనజాతంబులమై నిరాదరణచే వర్తించుటల్ మేలు గా
దని యత్యుచ్చితవేణు హస్తములచే నందంద పైకెత్తెనో
యన నూష్ణాగమవేశలం దెసఁగెఁ జెల్వైయంబుయంత్రావళుల్.

గీ. స్థాణుఁడయ్యు పలాశిసంతతినిఁ బ్రోవఁ
జాలఁడని యంబుయంత్రముల్ శర్వుఁ గేరి
స్థాణు సంగతిఁ గాంచి సంతప్తమౌ ప
లాశి సమితికి జీవనలక్ష్మి నొసఁగె.

68

మ. నలినాస్యాధర మాధురీమహిమ నూనకవచ్చి వే ఖండితం
బులునై యితువులెల్ల గానుఁగలలో పొక్కఁ నిరీక్షించి వి
హ్వలశం దాదృశ మధ్యమాకృతులచే వర్తించు సింహవ్రజం
బులు కంపంబున వేసవిఁ గుహలలోఁ బొల్పెన్ విలీనంబులై .69

గీ. కేశి మీఱంగఁ దగు నారకేశనగము
లలిఘుఘల జలధర జాల మబ్జమిత్రు
గర్వమణఁప నిజోత్తమాంగములఁ దాల్చి
క్రమ్మె నాఁగ నుదగ్రత కాననయ్యె.

70

సీ. పథిక భేక సమూహ పరితాపముద శీత
 పరిపూర్ణ సలిలకూపం బనంగ
 నలసాధ్యనీన తోయధరావళి జీవ
 న ప్రదాయక మహోర్జవ మనంగ
 నంబుజాప్తాంశు తాంతాధ్వగాళిందింది
 ర సుఖద కమలాకరం బనంగ
 వితత తృష్ణాసమన్విత పాంథచాతక
 కామితప్రద ఘనాఘన మనంగ

గీ. లలిత జంబీర ఫలరస కలిత తక్ర
 భరిత పృథుకుంభ సంరంభ హరణ చటుల
 పటు లసత్కుచకుంభ శుంభత్ప్రీతిప
 దర్శిసీ రంజిత ప్రపోత్కరము తనరె.

71

వ. మఱియు నుద్దండ మార్తాండకర ప్రకర నితాంత తాంతాంగసంగత
 స్వేదబిందు బంధుర కామినీ కుచాంచలోల్లస చేలాంచ లాకర్షణ
 వ్యగ్రోద గ్రోక్షిప్త కరకాండ కమలాకర కాండాతర్గత యువ
 నివహ విరాజమానంబును, ఘుమంఘుమిత నిస్తుల కస్తూరికాకలిత
 లలిత ఘనసార మాలతీ మల్లి కాకుంచారవింద నవమాలికా వీటికా
 సరస పనస మనోహరాకార సహకార విదళ తృదళీఫ లామల
 తుషార ధవళగత తుషార్ద్రముద్గఖండ గుడోదకనారికేళ ఫలా
 ద్యనేక శిశిరోపచారగత విచార వేదప్రచార భూసురనికర భాసు
 రంబును, తపత్తపనాతప సంతాపమోచక మేచక పతత్పతంగ
 పత్ర ద్విగుణితాగణిత పత్రోత్తుంగ తుంగ సాల విశాలస్నిగ్ధముగ్ధ
 చ్చాయా కాయమాన మోదమాన గళిత గృహాభిమాన జననీయ
 మాన దినసంతానంబును, భాస్కర తస్కరాపహృతపాణ జగ
 త్పాణిశుసంస్పర్శనాభావ వ్యాకులితభావ మార్గణ వ్యగ్ర సదన

నిర్గత సాంద్రచంద్రచంద్రికాజాలరంజిత మంజులవాలుకాతలచక్ర
మాణరమణీరమణక్షపితక్షపాచయంబునుం గలిగి, సాగరంబునుం
బోలె బృహద్భానుగ్రసిత వనంబై, వాసంతికవనంబునుంబోలె
నజ్జాతపత్రంబై, వంధ్యావధూటియుంబోలె నశ్రుతపోతవార్తంబై
గోపికాంగనయుంబోలె గోపరాగజనకంబై యొప్పిన. 72

ప్రద్యుమ్నఁడు శంబరుని యుద్ధమున కాహ్వానించుట

గీ. అట్టి జనతాతితాపనోష్ఠాగమమున
శంబర నిఘాసకరుడైన యంబుజాపు
శిక్ష నేర్చెనో యనగ నధోక్షజుని సు
తుండు శంబర నిరసనోద్యోగి యయ్యె. 73

చ. కవచము దాల్చి బల్ బొమిడికంబు ధరించి మహాధనుర్నిషం
గ విశిఖసంగమూని లయకాల కృతాంతుఁడో యంచు దేవతల్
దివి బహుభంగులం గని నుతింపఁగ నృతుని మీఁదఁబోవు వా
నవుగతి నేగి మోలఁ గనె శంబరు మస్తకఘట్టితాంబరు. 74

మ. కని కల్పావసరాంబుభృద్ధ్వని మహాగంభీర సంభాషణం
బునఁ బల్కె 'దనుజాధమా! వినర దుర్బుద్ధి మదీయాంబు బా
పి ననుండెచ్చి పయోధి వైచితివి; ని బృందారకుల్ సౌఖ్యముం
గన నాజి వధియించి ధాత్రికి బలిం గావించు నిక్కంబుగ.' 75

మ. అనినఁ రోషవిభీషణుండగుచు వాఁ డక్షిద్వయి విస్ఫులిం
గ నికాయంబులు రాల్చుచుం బదహతిఁ డ్మాచక్ర మల్లాడ ది
గ్గన పీతంబుననుండి లేచి దివిష ద్గంధర్వ విద్యాధరా
హి నగాదుల్ చలియింప నిల్చి పలికె హృద్భేదకృద్భాషల. 76

శా. 'పరా! నాఁడు పయోధి వైచినను నీ వేరితినో తప్పి నం
జేర వచ్చితి పాకశాలఁ జొరు కుండే లట్లు, నిన్నింక దు
ర్వారస్పార రణాబ్ధి వైచెదను రా' రమ్మంచు నేణంబు నా
గారిం దాఁకు విధంబునం గవినె దేవారాతి ప్రద్యుమ్నుని. 77

ప్రద్యుమ్న శంఖరాసురుల యుద్ధము

క. కదిసిన నదరక బెదరక

యదుకుల నందనుఁడు సమధికాగ్రహము మదిం

గదురఁగ నెదురుగఁ జని తఁ

భిదురధర ప్రముఖ విబుధ బృందము మెచ్చఁ.

78

క. ఘోరమ్ముగా ధనుష్టం

కారం బెసఁగఁగ నజిహ్వాగము లొకనూ టి

న్నూటును మున్నూటును న

న్నూ టేనూఁటేసెఁ దత్తనువు నిండంగఁ.

79

ఉ. అంత నొకింతయుఁ వెఱవ కద్దనుజేంద్రుఁ డహంకరించి య

త్యంత రయంబునఁ నిజశరావాహిఁ దద్విశిఖాశినెల్ల నిం

తెంతలు తున్నకై రణమహిం బడఁగా నొనరించి మించి క

ల్పాంత ఘనంబుభంగిఁ గురియందొడఁగెఁ రిపుపై శరావళుల్.

క. ధారాధర ముక్తాంభో

ధారలఁ జలియింపనట్టి ధరణిధర మ

ట్లా రతికాంతుఁడు తచ్చర

వారమునఁ బెగ్గడిల కవార్య స్ఫురణఁ.

81

క. ఆగ్నేయాస్త్రముమంతపూర్వముగ నేయంగాంచి యదైత్యుఁడు

ద్విగ్న స్వాంతుఁడు గాక వారుణపత్రం ద్రుంచి శస్త్రావళి

మగ్నుం జేసిన భీతినొందకను భీమప్రక్రియఁ కార్జి కృ

ల్లగ్నాత్ముండయి హేళిమంచుఁబలెఁ దూలంజేసెఁ దద్యత్నముల్.

సీ. హరిజుఁ డంతట ధరాధరశరం జేసిన

దనుజుండు భిదురాస్త్రమున హరించి

వెనఁ బన్నగాస్త్రంబు వేసినఁ గని దాని

రతిపతి గారుడాస్త్రమునఁ దునిమెఁ

గ్రవ్యాదుఁ డంధకార శరం బమర్చిన

రమపట్టి సౌరజాణమునఁ ద్రుంచె

నమరాభియాతి మేఘాస్త్రంబు నిగిడింపఁ

బ్రద్యుమునఁ డాశుగాస్త్రమునఁ దునిమె

గీ. ననురుఁ డురవడిఁ బరిఘ పట్టిన కృపాణ

పరశు చక్ర తురీ హల ప్రాస భింది

వాల ముఖ్యాయుధము లేయ వానినెల్లఁ

దత్తదాయుధముల శౌరి తనయుఁ డడఁచె.

౪౪

వ. మఱియు నివ్విధంబునఁ బోరుఘోరంబై చెల్లుచున్న సమయంబున శంబురుండు గదాకలిత హస్తంబై గదాగ్రజాగ్రనందను పయిం గవిసిన నమ్మేటిమగండును నాటోపంబుగాఁ బరిపంథి సముదయ మనోగదయగు గదఁ గేల నమర్చి పేర్చి యార్చి యెదిరెచ్చె; నట్లయ్యిరువురు నతిసంరంభ విజృంభమాణులై, కరికరియును, గిరిగిరియును, హరిహరియును దాఁకు చందంబునం దలపడి. సవ్యావసవ్య సంచారంబుల, మండల భ్రమణంబుల, నితరేతరాహ్వనంబుల, తర్జనభర్జనంబుల, రోషభీషణారుణేక్షణవీక్షణంబులఁ, బరస్పరధిక్తరణంబుల మహీతలచరణ ఘట్టనంబుల, గగనతలోత్పతనంబుల శిఖా కౌశలంబులు మెఱయ నొక్కసరిగాఁ జెనంగుచున్న సమయంబున. 84

చ. ఒక దెసఁ జూపి యొక్కెడ మహోద్ధతి వేయుమ, మేనువంచు, ప్రేతకుఁ దలఁగుం, దటాలున నెదం బ్రహరించి ఖగంబురీతి మింటి కెగయు, నంతలోనన కడింది దగ్గఁ ధరనిల్పుఁ గల్మి చెల్వ కొడుకు చిత్రమార్గ గతులఁ గదఁబూని నురాళి మెచ్చుఁగఁ.

చ. గద గద ఖంగుఖంగు మనఁగాఁ దవిలించుచు దవ్వుదవ్వుగాఁ
జెదరుచుఁ గూడుచుం దలలఁ జేతుల వతుములం బిటుందులఁ
మదమెనఁగంగ వ్రేయుచు సమంబుగ నిర్దురు పోరి రప్పు వృ
త్ర దివిజపుల్ పెనంగిన విధంబున శోచితసిక్తగాత్రులై. 86

వ. అయ్యవసరంబున. 87

క. కుంతేతరబలమున సో
ల్లుంతనములు పల్కి, 'గద విలోకింపుము నీ
కంతంబునఁ బడు,' నని సో
త్కంతతఁ దా నార్పివైచె దానవుఁ డంతఁ. 88

ఉ. తద్గద వేతునంకలిత ధాత్రిధరంబన వచ్చి వల్లవీ
షిద్గ తనూజుపైఁ బడినఁ జేష్టలులే కటువ్రాలె, నంతఁ గ్ర
వ్యాధ్గణ ముత్సహించె, సుర లాకులతంగని రంతలో జగ
త్కృద్గురు పట్టి తెల్విగని దిగ్గనలేచి మహాగ్రహంబునఁ. 89

క. బిరబిర కేలం గదగొని
గిరగిరగిరఁద్రిప్పి దివిని భేచరు లలరఁ
శిరముపయి వై చుటయు ని
ర్జర వైరి ధరిత్రుఁ గూలె నమసిన భంగిఁ. 90

కంబరుఁడు మాయాయుద్ధమునకుఁ దొడరుట

శా. శక్రామిత్రుఁడు గొంతసేపునకు మూర్ఛందేటి కన్దోయి రు
ట్చక్రజ్వాల లెసంగ నిహ్నుత తనుస్ఫూర్తి నభోవర్తియై
శుక్రాభ్యర్థ గృహీతమాయికఁ దమ స్తోమంబుచేతఁ దిశా
చక్రాచ్ఛాదన మాచరించి ధరణీచక్రంబు గంపింపఁగఁ. 91

సీ. ఒకచోటఁ గాలాభ్రనికరంబు పుట్టించు
 సుడిగాలి నొకచోటఁ జుట్టఁజేయు
 రచియించు నొకచోట రక్తధారావృష్టి
 పరఁగించు నొకచోటఁ బలల చయము
 తరువుల నొకచోటఁ దఱచుగాఁ గురియించు
 నొకచోట నురలించు నుపలములను
 ఘెళఁఘెళ నొకచోటఁ బిడుగులు పడఁజేయు
 గర్జల నొకచోటఁ గలుగఁజేయు

గీ. ముసల లాంగల కరవాల ముద్గర త్రి
 శూల తోమర శర భిందిపాల చక్ర
 పరశు పరిఘాదు లొకచోటఁ దొరఁగఁజేయు
 నఖిల లోకంబు బెగడొంద నసురవరుఁడు.

92

ఉ. వెండియు వార్ధులేడు పృథివీప్లవనం బొనరించె, మెండుగాఁ
 గొండ లిలం బడందొడఁగెఁ, గుర్కుర కీశ తరతు భల్ల వే
 దండ వరాహ గర్దభ గజాహిత కోక శివా శశాఖుభు
 గ్గండక వాహ నైరిభ మృగంబులు దోచె రణాంగణంబున॥ 93

వ. ఇవ్విధంబున శంబరప్రేరిత మాయాకదంబం బంబరంబునం దతి
 భీషణంబై కనుపట్టినఁ బురందరాదీ బృందారక బృందంబులును,
 మహర్షి సందోహంబులును గనుఁగొని డెందంబున నమందభయంబు
 నొంది 'స్వస్తి గోత్రాహ్లాదేభ్య' ఇతి ప్రార్థనపరులై రంత
 మురాంతక సుతుం డంతరంగంబున నొకింతయుం జింతిలక సంవర్త
 నమయ నమవర్తి కరణి నవప్తంభ విజృంభితుండై పరనిరాసనకరం
 బగు శరాసనంబునుం గొని మార్వీరవంబున బ్రహ్మాండఖాండంబు
 నిండించుచు నిజప్రభావ పరిభావిత శత్రు మాయానికాయ యగు
 మోహనమాయ నభిమంత్రించి దండధర దండోపమంబగు నిశిత

కాండంబు ప్రయోగించిన నమ్మహాశరంబనేకరూపంబులు గైకొని
సర్వతోముఖంబై మంచు విరియించు మార్తాండు విధంబునఁ
దదీయ మాయ మాయించిన నా రాత్రించరుండును వితథ మనో
రథుండై క్రమ్మఱఁ బడమికి లంఘించి ఫలక కృపాణంబులు
గైకొనిన నవియు నొక్కశరంబునఁ జిద్రుపలు గావించి నిలువక
సమంత్రంబుగాఁ జంద్రహాసంబు వేసిన. 94

ప్రద్యుమ్నండు శంఖరాసురుని సంహరించుట

ఉ. ధారుణి దిద్దిరం దిరుగఁ, దామరసాస్త్ర సుధామయూఖ సం
చారము దప్పఁ, దారకలు జల్లలవ్రాల, గిరుల్ చలింప, ది
గ్వారణముల్ భయంపడ, నపారణ నయ్యసి యేగుడెంచి బృం
దారకు లౌ ననం దునిమె నమ్ర సురాసురు శంఖరాసురుఁ. 95

ఉ. తత్సమయంబునఁ ఘనపదంబున నిల్చి ప్రసూన వర్ష మ
తృత్యవ మొప్పఁగాఁ గురియు చుద్ధతి భేరులు మ్రోయఁజేసి సం
పత్సుదతీ తనూజు బహుభంగులచేఁ గొనియాడిరౌర ! దు
ర్హృత్సమవర్తి లోకముల నీతఁడు చూపె నటంచు దేవతల్. 96

సీ. శంఖరు నీరీతి శమను పురంబున

కనిచి ముత్కులితాంతరంగుఁ డగుచుఁ

బ్రద్యుమ్నుఁ డరుదేరఁ బ్రమదంబు నిండాఁ

గా నెదుర్కొని రతికాంత, గాఢ

పరిరంభ మొనరించి ప్రస్తుతి గావించి

‘తడయక మనమింక ద్వారవతికిఁ

బోయిరావలె’ నని పొందుగా వచియించి

వోమచారిణి గాన నువిద యతని

గీ. నెత్తికొని యంబరంబున కెగసె ననుచుఁ
జెప్పినను విని కౌతుక ముప్పతిల్ల
నవలి వృత్తము జనమేజయ ఊతీంద్రుఁ
డానతిం డని మునివరు నడుగుటయును.

97

అశ్వాసాంతము

శా. పాపండోత్కర ఖండ! ఖండపరశు బ్రహ్మాది సంపూజితా
శేషప్రాప్య పద స్వరూప నిహిత శ్రీకాంత! కాంతాహిరాట్
శేషాంకస్థల శోభితాంగ! విలసత్ ఊరోదజోరస్థలా
శేష! ప్రాజ్ఞ జనప్రియంకర! కరశ్చిష్టాబ్జ చక్రోజ్జ్వలా! 98

క. ఝష, కమత, కిటి, నృహరి, వటు,
వృషగమనచ్ఛాత్ర, భూసుతేశ, హలి, ముర
ద్విష, దబలాకృతిహ కలికి
మిష నానాదూప! కమలమిత్రాబ్జాక్షా! 99

భుజంగప్రయాతము

వియద్వాహినీ హార వి ధ్వజ్జవా గ్ధు
గ్ధ యాదాప పీయూష తారా సితాంభః
శయైశాత్మ భూభూ గజద్విట్సుధాంధో
హయానంత కీర్తి! హయగ్రీవమూర్తి!

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవ చరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసా
కవితా చాతుర్యధుర్య శ్రీ మన్ముప్పిరాల వంశ పయఃపారా
వార రాకాసుధాకర కేశవార్యపుత్ర సుచరిత్ర బుధజన
విధేయ సుబ్బరాయ ప్రణీతం బైన ప్రద్యుమ్న చరిత్రం
బను మహాప్రబంధంబునందుఁ ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు

ప్ర ద్యు మ్న చ రి త్ర ము

తృతీయాశ్వాసము

★ ★ ★

క. శ్రీశశివర ! నాహృదయ కు
శేళయ మధుకర ! కరాగ్రశితనఖరాశీ
నాశిత రిపుపలలాశీ !
యాశీవిషవైరి హయ ! హయగ్రీవ ! హరి !

1

ప్రద్యుమ్నఁడు రతి సహితుడై ద్వారకాపురికి బయలుదేరుట

గీ. అవధరింపుము జనమేజయ ఊతీశుఁ
జూచి సాత్యవతేయ శిష్యుండు పలుకు
నట్లు నిజపురిఁ గనుఁగొన నాత్మఁ దలఁచి
ప్రమద మెసఁగంగ గగనమార్గమునఁ జనుచు.

2

మ. కని రద్దంపతు లభ్రగంగ - వికసత్కంజాత సంజాత భే
లన సారంగనినాద హరి మధురాలాపాప్పరోమానినీ
జన వజ్ఞోజ విలిప్త కుంకుమ రసాంచద్రాగ వీచీ సమా
జనటత్కొంచ రథాంగ మద్గు వరటా చక్రాంగ - మార్గంబునఁ.

శా. అంతం గాంతునితో నెలంత పలికెం “బ్రాణేశ ! వీక్షించితే ?
కాంతా సంస్పృహణీయమైన భవదాకారంబు వీక్షించి శా
కుంతప్రాగ్ర గరున్మరుద్ధత పృషత్కూటచృలస్విన్నయై
కాంతేందీవరరోమహర్ష మెసఁగంగా గంగ గన్వప్తైడిన్.

4

క. భవదీయ మోహనాకృతి
దివి ననిరోధమునఁ గాంచి దివిష్టల్లలనా
నివహము నిజావిమిషతా
స్తవ మొనరించెడిని కంటె శంబరహరణా !

5

చ. కను మదె కల్పశాఖవని కాంత ! త్వదీయ మనోహరాకృతిం
గనుఁగొని పల్లవారుణిమకై తవరాగ మెసంగఁ గీర ని
స్వన గళనాదవై ఖరిని వాతవిధూత లతాగ్రమూర్ధ కం
పనమున నాత్మ వాంఛితముఁ బల్మరుఁ దెల్పెడుభంగిఁ దోచెడికి.

ఉ. అల్లదె కల్పకద్రుమవనానిలడింభము నిన్నుఁ జేరఁగా
నల్లన భృంగసంగత సుమాళియుతంబయి ద్వారకాపురీ
హల్లక గంధులక గెలువ సాశుగ సజ్జ ధనుశ్చతాంగ మో
వల్లభ ! మాధవానుమతి వచ్చెడినో యన వీచెఁ జూచితే !” 7

మ. అని యిబ్బంగి రమాకుమారహృదయం బానంద పూరంబునక
మునుగంగా మధురోక్తు లాడుచు మహామోదంబుతో నంత న
వ్వనజాతాక్షి వియద్ధునీ లహరికా వాఙ్మీకరాజ్ఞాత సం
జనితా మోద మలిముచానిలగతిక శాంతాధ్వసంతాపయై. 8

పశ్చిమసముద్ర వర్ణనము

మ. చని కాంచెక విచర ద్వరాహ శకులీ శాలూర కుంభీర కూ
ర్మ నిహాకాహి కుశీరముక వటసటీ మాలూర జంబీర చం
దన మందార కరంజి తాల ధవ హింతాలామ్లికా సాల కాం
చన వృక్షాంచిత తీరముక విగణసంచారం బకూపారముక. 9

ఉ. కాంచి ప్రియంబుతోడ “ప్రియ ! కంటివె వజ్రకరాళ దంష్ట్రతో
దంచిత దీర్ఘ భీష్మలుత దంగ తిమింగిల ఘట్టనోద్గమక
జంచలవీచికోపహృత సంకుల నీరచరాశి పూరణా
కుంచిత తుండబాడబ విఘూర్ణ జలార్ణవ భీషణాకృతిక. 10

శా. శ్రీరామాగ్రతనూజ ! రంగదురు వీచీ మాలికాంభోద సం
చారంబై, తతకుక్తి తారకితమై, సాంద్రాండకోడ్డిన దు
ర్వారంబై, మహితార్వవారిరుహమిత్రంబై, సితాజ్ఞాబ్జమై
తారాంభోనిధి యాకసంబు కరణిం గన్పట్టెడిం గంటివే? 11

చ. దనుజవిరోధినందన! 'మదంబున ని న్నసురుండు వార్ధి వై
చిన యెడలఁ మహాహితముఁ జేసె మదన్వయజాత మతస్య మిం
క నది మనంబులో నిడక కావవె మ' మృతి వేడవచ్చె నా
వననిధి వీచికోత్పతిత వాశ్చరసంతతి తోఁచెఁ జూచితే? 12

మ. నిజవిద్యేషణతూణి యంచు మది నెంతేని నివ్వరోధించి మ
ద్విజిగీషం జనుడెంచె నీతఁ డనుభీతిం గాన్కగా సన్మణి
ప్రజముల్ మీ కొనఁగంగఁ దెచ్చె ననఁ బారావార మజ్జాలయా
త్మజ! కన్గొంటె మహోర్మికోచ్ఛలిత రత్నప్రాతమై పొల్పెడిఁ."

క. పూర్ణేందువదన యీగతిఁ
గర్జసఖాలాపములను గమలాత్మజుతో
నర్జవ వర్జన చేయుచుఁ
దూర్జగతిం బోవుచుండె దోర్మ మార్గమునఁ. 14

రై వతక పర్వత వర్జనము

చ. అటఁ జని కాంచె నవ్వనరుహానన హాటకకూటకోటి ప
ర్యటనకురంగశృంగ నిశితాగ్ర సమగ్ర నిఖాత విగ్రహ
స్ఫుటన నిశాకరస్థ శశకోణిత సంస్మృతిరేఖకాభ్రమో
ద్భట తతధాతుశోభి తటభాగము రై వతకాహ్వయాగముఁ. 15

ప. కాంచి యుల్లంబు పల్లవింప మహోల్లాసంబున మందస్మితసుందర
వదనారవిందయై నందనందననందనున కిట్లనియె. 16

చ. గురు భృగు కౌశికాత్త శతకోటి సుపర్వక వంశయుక్తమై
సురుచిర కందరాకలిత శుభ్రతరాంబరరాజితాప్సర
స్సరసిజగంధియై హరిణసాల కరేణుహరిప్రకాశ సుం
దరమయి కంటె! స్వర్గము విధంబున రై వతకాద్రి యొప్పెడిఁ.

మ. పరమాత్ముండు, విరించివాంఛితము దీర్పంబూని శ్రీకృష్ణుడై
ధర జనింప నిలింపచోదన ధరాధారాహి తక్కిడకై
వరశీర్ష మణిప్రభాసముదయవ్యాప్తాఖిలాశా నభోం
తరుడై ంభవ మందెనాఁ దనరె నేతచైచుల మీక్షించితే?

- ఉ. కోనల నీరుద్రావుచును గుంభికదంబ మధిత్యకాస్త పం
చానన బింబితాంబువుల నారసి యంతటఁ గాందిశికమై
భానుకరార్తి డాఁగఁజని భాస్వర తద్గతరత్నకాంతి సం
తాననిర స్తమై యులుకుతామససంతతి నాఁ దనరెడిన్. 19
- మ. ధర కూటాగ్రమిశద్వనంబులు ప్రపాతస్థాజరాగోపలో
త్కరళో భావశిరంజితంబులయినం దత్రత్యవాచంయమీ
శ్వరులొక్కుమ్మడి సాంధ్యరాగమను విభాంతిం బవల్ సేయఁ బూ
నిరి సాయంసమయోచితక్రియలు కంటే రుక్మిణీనందనా! 20
- వ. అని సరస సల్లాపంబుల రొక్కిణేయు సంతృప్తాంతరంగునిం
జేయుచుఁ జని చని. 21
- మ. కనె నభంకషసౌధయూధ శిఖరాకాంతప్రభాహీరకన్
వినతానందనకేతు వాత నిహతోద్వేల్లాభవిస్తారకన్
ఘనజన్మాంతరసంచితాఖిల జనాఘవ్రాతనిస్తారకన్
గన దస్తోకమణి కవాటయుత రంగద్వారకన్ ద్వారకన్. 22
- చ. కని యలివేణి వల్లభుముఖంబు గనుంగొని సస్మితాననం
బున ననె; “నస్మదీయపురముం గనుంగొంటివె శేషుఁ డబ్జలో
చనునకుఁ బూర్వజుండయి రసన్ జనియించినఁ దద్వియుక్తి కో
ర్వనిమతివచ్చుభోగవతివై ఖరిఁ బొల్పె చలోర్మివీతమై”. 23
- క. అని పతికిఁ దెలిపి రతి సతి
యనురాగసమన్వితాంతరంగమున నభం
బుననుండి ద్వారకాపుర
మునకున్ డిగివచ్చుసమయమున నచ్చోటన్. 24

ప్రద్యుమ్న దర్శనోత్సుకలై న పురప్రమదల సంభ్రమచర్యలు

- ఉ. నీరజగంధు లిందుమణి నిర్మితహర్యములెక్కి చక్కఁగా
బారుబుడీరి చూడఁగను వారి విలోచనమాలికావళుల్
సారససాయకాగమన సంభ్రమపౌరకృతోత్పలొల్లన
త్తోరణపంక్తు లో యనఁగఁ దోఁచెను జూచెడివారి కెంతయున్. 25

- చ. ఉవిదయొకర్తు మాధవతనూజునిఁ జూచుచునుండి తత్క్షణో
దభవ తతఘర్మచారికణ భాస్వదురోజ విలిప్త కుంకుమ
ద్రవ విలసత్పటాంతయయి తద్దయు భాసిలెఁ దన్ని శాత శ
స్త్రువిసరభిన్నహృత్క్షతజ రక్తసముక్షితయైనదో యనన్. 26
- చ. వెలఁది యొకర్తు నిర్నిమిషవృత్తి రమాత్మజుఁ జూడఁజూడఁగా
నలరె నిజాభిమానమను నర్థము వంచనచే దినంబు మ్రు
చ్చిలి కొనిపోవు తస్కరుఁడు చిక్కె నటంచును భూధనుర్విని
ర్గళిత కటాక్ష తీక్షణ విశిఖంబులచేఁ బ్రహరించెనో యనన్. 27
- చ. నలినదళాక్షి యోర్తు హరినందనుఁ గన్గొని సంభ్రమంబునం
బ్రళయము నొంద లోచన సరస్వతిలాంజలిసక్త మౌక్తికం
బులు సడలంగ సాక్షత సముజ్జ్వలనీరముతోడఁ బ్రీతిచే
నలరు నిజాత్మ నా ఘనున కర్పణచేసెనొ నాఁగ రంజితెన్. 28
- చ. వనరుహానేత్ర యోర్తు మురవైరిసుతున్ ముదితాంతరంగయై
కనుఁగొని మేనుపొంగఁ బటు కంచుక మింతలు తుస్కలై నచో
మనమున హృదభవుండు నెఱిమైత్రిఁ దలిర్పఁ దదీక్షణార్థమై
చనుఁగవ దాని వ్రచ్చుకొని చక్కఁగ నిక్కెనొ నాఁగ భాసితెన్.
- ఉ. ఒక్క మెఱుంగుఁబోఁడి సొగసుప్పతిలంగ నఖాంకురాళిచేఁ
జిక్కెడలించుచుం గురులు చేకొని కార్జినిఁ జూచువేడ్కచే
గక్కునరా నెసంగె నిజకైశ్య తదంగ వినీలకాంతులం
దెక్కువ తక్కువల్ గనఁగ నెచ్చగు నిచ్చను వచ్చెనో యనన్. 30
- మ. ప్రమదంబొప్ప నొకర్తు కార్జిఁ బ్రియమొప్పంజూచుచున్ స్తంభభా
వమునన్ నిల్వఁగ నీవి వీడిన సఖివర్గంబు వీక్షించి యొ
క్క మొగిం బక్కున నవ్వఁ దద్రదనసంఘశ్చేత సందీప్తు లం
గమునం గ్రమ్మ దుకూలధారిణిగతిం గన్పట్టెఁ జిత్రంబుగన్. 31

౪. వనజాక్షు లిట్లు తనవిభుఁ

గనుఁగొని విభ్రాంతినొందఁ గాంతాన్వితయై

వినువీధినుండి పుడమికిఁ

జనుదెంచెను రతివధూటీ సంభ్రమ మెసఁగఁ.

32

వ. ఇష్టిధంబున నద్దంపతులు వసుంధరావతరణం బాచరించి రాజ
మార్గంబునం జనుచున్న సమయంబున.

33

ప్రద్యుమ్నుఁడు రుక్మిణి మందిరము డాయవచ్చుట

సీ. మురహారుఁ గనుఁగొను ముచ్చట సతిఁగూడి

యరుదెంచునట్టి జయంతుఁడొక్కొక్క?

కమలనాభునిఁ జూడఁ గాంతాయుతుండయి

చనుదెంచుచున్న వసంతుఁడొక్కొక్క?

మాధవు నీక్షింప మహిళాన్వితుండయి

యేతెంచు ధనపతి సూతియొక్కొక్క?

దైత్యునిఁ బొడఁగన దయితాసమేతుఁడై

వచ్చుచుండెడి పంచబాణుఁ డొక్కొక్క?

౫. ఈ మనోహరాంగుఁ డెవ్వఁడో? యెందుండి

యిందువచ్చె నని పురేందుముఖులు

నుతులుసేయ నతఁడు రతితో విదర్భ రా

ట్టనయ మందిరంబు డాయ వచ్చె.

34

౬. అంతట ద్వారపాలురు తదద్భుత రూపవిలాసరీతి వి

భ్రాంతినిఁ జూచుచుండఁగను రంజిలు ద్వారములెల్ల దాఁటి శు

ద్ధాంతముఁ జేరవచ్చుటయు నచ్చటనున్న వధూజనంబు దై

త్యంతకుఁ డేగుదెంచెనని అంతట నంతట దాఁగి రయ్యెడఁ.

35

- క. ఈ రీతి డాఁగి క్రమ్మట
నారీతిలకంబు లెల్ల నైపుణి మెఱయన్
నీరజనాభుఁడు కాఁడని
యా రతిపతి డాయఁజనిరి హర్షం బెనఁగన్. 31
- క. అతివలు కార్తినిఁ జూచుచు
గుతుకంబుననుండ నందుఁ గొందఱు గములై
యతి రయమునఁ గఱ్ఱాంతర
వితతులు గడచి చని రత్న వేదిక మీదన్. 32
- సీ. సకియలు కొందఱు సరసవాక్యంబులఁ
బద్మాతుగీతముల్ పాడుచుండ
వెలఁదులు కొందఱు వీణలు గైకొని
మించు వేడ్కను గోట మీటుచుండ
నింతులు మఱికొంద టిరుగెలంకులఁ జేరి
వింజామరంబులు వీచుచుండఁ
బణఁతులు గొందఱు పండుటాకులు చుట్టి
యింపుతోఁ జేతి కందించుచుండఁ
- గీ. బొలుపు మీఱంగ నచ్చర పువ్వుఁబోండ్లఁ
గూడి పేరోలగంబున్న కుధరతనయ
కరణిఁ జేడెలతోఁ గూడి కౌతుకమున
నిండుకొలువున దుక్కిణి యుండఁ గాంచి. 33
- ఉ. 'అక్కరొ! యేమిచెప్పనగు నంబుజనాభునిఁ బోలువాఁ డొకం
డిక్కడ కేగుదెంచె నొకయింతినిఁగూడి జయంతకంతులన్
నిక్కముగెల్వఁజాలు రమణీయతమాకృతి' నంచుఁ బల్కినన్
గ్రక్కున గద్దె డిగ్గి హరికాంత కుతూహల ముప్పతిల్లఁగన్. 34

క. డాయంజని సరసీరుహ

సాయకసమకాయుఁ జూచి చన్నులుచేపం

బాయనిదై న్యము దోపఁగఁ

దోయజముఖ నిజవయస్యతో నిట్లనియెన్.

40

గీ. 'పణఁతి యీసుందరాంగు గర్భమునఁ దాల్చి

యుల్లసిల్లిన తల్లి దాఁ దొల్లి యేమి

వితనోములు నోచెనో విధినిఁగూర్చి

దానిదేకాదె భాగ్యంబు తథ్యముగను.

41

చ. సుదతిరొ! నాదుబాలకుని సూతిగృహంతరశయ్యయందు నా
పొదిగిటఁ జేర్చియున్న యెడ భూతదయారహితాత్ముఁ డెవ్వఁడో
మదమునవచ్చి కన్పొటిఁగి మామకసన్నిధిఁ బాపె నక్కటా!
ముదమున నంతఁ దచ్చిళువు ముద్దయయెవ్వతె ప్రోచుచున్నదో?

గీ. చిన్ని బాలకుఁ డెచ్చట నున్నవాఁడో?

తెల్లముగ వానివృత్తంబు తెలియదయ్యె

నింతి యిందాఁక నతఁడున్న నితనియంత

వాఁడగు వయఃప్రమాణభావములచేత.

42

క. సుదతిరొ! నా వామభుజం

బదరంగాదోణఁగెఁ; గనులనానందాశ్రుల్

పొదలఁగసాగెం; జమ్మల

నుదయించెను పాలు; సౌఖ్యమొదవెడునొక్కో?

44

వ. అని వితర్కించుచు.

45

గీ. వాని సందేహాడోలాయమాన మాన

సాజ్జయై పుత్రుఁడని డాయ నాత్మఁదలఁచు;

సుతుఁడు గాకున్న యెడఁ దన్నుజూచి నపతు

తెల్ల నగుదురటంచు నయ్యంతి వెఱచు.

46

ఉ. పంచశరాంచితాంగుడగు బాలునిఁ గన్గొని యీ విధంబునం
జంచలనేత్ర నెమ్మదిని సంశయమందుచునుండ గాంచి వే
గంచుకీయొక్కఁ డంత శశికాంతవినిర్మితపీఠి నున్న రా
త్రించరవైరినింగని మతి నివనయమ్మునఁజేసి నమ్ముఁడై. 47

కంచుకీ ప్రద్యుమ్నాగమనమును శ్రీకృష్ణునకుఁ దెల్పుట

ఉ. విన్నవమాలకింపు మొకవింత మురాంతక ! నిన్నుఁ బోలువాఁ
డెన్నఁడుఁజూడ మొక్కఁ డిపు డిందుముఖీయుతుఁడై విదర్భజా
తోన్నతచంద్రశాలకడ కొయ్యన వచ్చె ననంగ గద్దయఁ
వెన్నుఁడు డిగ్గి బంధుజనవేష్టితుఁడై చనుదెంచి ముందటఁ. 48

సీ పాదపద్మములు సంభ్రమ మొప్పుగాఁ గర
యుగళంబుచే సత్య యొత్తుచుండఁ
దనదుపల్కుల సుధాధార లొల్కుఁగ నాగ్న
జితి వింతవింతలౌ కతలు చెప్పఁ

జల్లనిగాడ్పుల నుల్లసిల్లఁగ మిత్ర
వింద వీవనఁగొని వీచుచుండఁ

బచ్చిపోకల నొత్తి పండుటాకులఁ జుట్టి
యెలమి లక్ష్యణ చేతి కిచ్చుచుండఁ

గీ. దక్కుగలిగిన బోటులు తత్తదుచిత
కార్యములు సల్పఁగాఁ జంద్రకాంతచంద్ర
శాలికాడోలికా హంసతూలికా శ
యానయగు దేవకీహంసయానఁ గనియె. 49

చ. కని ప్రణమిల్లి యిట్లనియెఁ గంజదశాయతనేత్రుఁ డెవ్వడో
నను సరిపోలనేర్చునట నాతిఁ నొకర్తునుగూడి రుక్మిణీ
వనజదశాక్షి గీమునకు వచ్చినవాఁడని విన్న వాఁడ నా
తనిఁ గనివత్తమంచు హరి తల్లినిఁ దోడ్కొని తండ్రిపాలికిఁ. 50

క. చని యడుగుల కెఱుగుచు న
 వ్వనజాతుఁడు తద్విధంబు వసుదేవునితో
 డనుబల్కి యతనిఁ దోడ్కొని
 చనుదెంచెను రుక్మిణీ నిశాంతంబునకున్.

51

గీ. ఇవిధంబున నరుదెంచి యవ్వరించి
 గురుఁడు సర్వంబెఱింగియు గుఱుకెఱుంగ
 నటుల నితరుల కరణిఁ దదాననాంబు
 జంబు గని యూరకుండె నాసమయమునను.

52

సీ. హరినామసంకీర్తనాకృతి దోఁపంగ
 మారుతఘట్టన మహతిమొరయ
 వరనిలింపాపగా వారిపూరితకమం
 డలువు హస్తంబున వెలుఁగుచుండ
 సద్గుణసంయుత స్ఫటికాక్షమాలికా
 తతమధ్యమాంగుళి తాండవింపఁ
 గృష్ణసారాజిన కృష్ణోత్తరాసంగ
 మంగసంగతిఁ గాంచి యలరుచుండ

గీ. ధవళతనుకాంతి భూనభోంతరములందుఁ
 బండువెన్నెలతండమై మెండుకొనఁగఁ
 గనకపింగజటాజూటకలితుఁ డగుచు
 దేవముని వచ్చె శ్రీకృష్ణదేవు కడకు.

53

క. వచ్చిన మునివతిఁ గనుఁగొని
 విచ్చేయుఁడటంచుఁ బల్కి వినయముతోడం
 బచ్చల గద్దియపై నిడి
 యచ్చక్రి ముదంబుతోడ నంచుతుఁజేసెన్.

54

గీ. ఇట్లు పూజితుడై సంయమీశ్వరుండు
శంఖరోద్యోగమును, మఱి శౌరిసుతుఁడు
వాని వధియించి రతిఁగూడి వచ్చుటయును
జెప్పి యుప్పరవీదికి నప్పు డరిగె. 55

రతి సహితుడై ప్రద్యుమ్నుఁడు జననీజనకులను దర్శించుట
క. ఆవేశ దేవకీ వసు
దేవులు, బలదేవ వాసుదేవులు, నవరో
ధావాస వధూజనములు
భావజ రతినతులఁ జూచి ప్రమదం బందఁ. 56

గీ. ఘన పిపాసార్త యమృతాభిఁ గనిన మాడ్కి
సుతునిఁ గనుఁగొని రుక్మిణీసుదతి వానిఁ
జేరఁగాఁబోయి, కౌఁగిటఁజేర్చి, శిరము
మూర్కొనుచు నిట్టులనియెను ముదముతోడ. 57

చ. 'వననిధిలోన ని న్న సురవర్కుఁడు ప్రేమయొకింతలేక వై
చిన, నటమీఁద నేగతి సజీవుఁడవై సమరంబులోన నా
తని సమయించివచ్చితివి? తద్దయుఁ గౌతుకమయ్యె నీ చరి
త్రనువినఁ, బెక్కునాళ్ళకు సుతా! నినుఁజూచితి సౌఖ్యమొందితిఁ.'

క. అని తనయునితోఁ బల్కుచుఁ
దన కోడలిఁ గాంచి, ప్రేమ తళుకొత్తఁగ మా
నిని కౌఁగిలించి యగ్గిం
చెను; పౌరులు వారిఁగాంచి చెలఁగిరి మదిలోఁ. 58

వ. అంత నాదంపతులు నిలింపులు నుతింప, దేవకీ వసుదేవ రామకృష్ణు
లకును, రుక్మిణీదేవి మొదలయిన రమణీనివహంబునకును, దక్ష్తునుం
గల్గు గురు ద్విజ బంధుమిత్ర వర్గంబులకును నమస్కరించి వారల
చేత దీవనలుగై కొని యుండునంత. 60

వర్షర్తు వర్ణనము

క. శంఖరహరణ క్రోధా

డంబరమయి కార్తిక బొందుపుటకు నతినరం

భంబుగఁ దోచిన తత్తై

న్యంబున నంబుద కదంబ మంబర మలమెఱ.

61

ఉ. భాను మయూఖ జాల తతబాధల కోర్వఁగలేక భంశిత
స్థానములైన నీరసముదాయములం గరుణామతిన్ యథా
స్థానములందుఁ జేర్చుటకుఁ దా జలదేవత వచ్చె నా జగ
న్మానితవై ఖరిఁ ఘనసమాగమవేశ తనర్చె నత్తటిఁ.

62

గీ. పథిక పవనాశన పరాగ పంకజాత

పద్మభవవాహ పావకప్రతిభ లడఁగెఁ

దరణి హరిఁజేర, ద్వాదశస్థలినిఁ జేరు

ఖరకరుఁడు ధాత్రి నతిహాని కరుఁడు గాఁడె?

63

గీ. మరుని శ్రీధరుఁ డెడఁబాసి మనములోనఁ

గుంది యస్వప్నవృత్తిఁ గైకొని తదీయ

మగు సుఖాగమనమునఁ గన్మొగిచెఁ; గాక

యున్న నపుడేల నిద్రించు నుదధి నతఁడు?

64

చ. మునుమిహిరుండు మత్ప్రియలమోదముమాయఁగఁజేసి, వేదనఁ
గనలఁగఁజేసెఁ దన్ననుచు, గంధి సఖాడబమయ్యు మ్రోయు చ
ద్దినకరు రూపుమాపుటకు దేవపథంబున సంచరించె నా
ఘనము తటిత్సమేతమయి కార్కొని గర్జలతోడ భాసెలెఱ. 65

సీ. ఘనతరాశాచ్ఛాదకతఁ జెలువొందియుఁ

గామసంపాదగరిమ దాల్చె;

దరణికరనిరోధకరమై చెలంగియుఁ

దరణికరప్రవర్ధన మొనర్చె;

గమలసంపద్విరోధము నొనరించియుఁ

గమల సంపూర్తిచే గణుతికెక్కె;

సన్మార్గవర్తియై సరసతఁ గాంచియుఁ

బంకిలికరణంబుఁ జాయదయ్యె;

గీ. నౌర యిది! యన నొప్పె గ్రీష్మాసురప్ర

హరణ విజయప్రయాణభే ర్యమితధణధ

ణారవాయిత విపులగర్జించితంబు

నగుచు నపుడు ఘనాఘన మభ్రసరణి.

66

శా. ఆమోదంబున సింధురాజ సరిదజ్జాక్షీ వివాహంబునఁ

వోయిమప్రాంగణసీమ మిత్రకృతమై యొప్పారు మేల్కట్టు నా

జీమూతంబు దలిచ్చె; దత్కలిత పుంజీభూత ముక్తామణి

దామాకారము లయ్యె నత్తటి లసద్ధారాపయ స్సంతతుల్. 67

మ. గురుజీమూతకృతప్రవాహ లగుచుం, గోర్కుల్ చెలంగఁ, నదీ

సరసీజాతులు, భూరికంకణ మహాస్వానంబు లింపొప్ప, ఖా

సురవేణి లలితోర్మి కారుచులు సంశోభిల్లగా, సాగరుఁ

భరితానంద రసానుకూలలగుచుఁ బ్రాపించి రత్నున్నతిఁ. 68

చ. అతిమహిమాన్వితం డయిన హంసునితేజ మణించి, కంజ సం

హతులకుఁ గీడొనర్చె; నిక నాతనిపేరిటి తమ్ము మేఘుఁ డె

గతి కరుణించునం చడలిగా కల మానస భూమి కేగునే?

క్షితిఁ గలహంస సంతతులు శీఘ్రమ వర్షముఁ గన్నయంతటఁ. 69

- చ. సతత మనంతశాయి యయి సన్నతికెక్కి, తటిల్లసద్రమా
యుతమయి, నీలకంఠహృదయోత్సవమై, బహుహంస మానస
స్థితి నొనరించి, నీరనిధిఁ జెంది, సదాభువనావనక్రియో
ద్యుతమతి నొప్పెఁ గృష్ణఘన మంతటఁదానయి యద్భుతంబుగఁ.
- మ. చిలువల్ మదిష్టభృతసూహృదయము దాల్చెన్, వాని నేనింక నా
కులితస్వాతులఁ జేతుఁగా, కని మొయి లోడ్గదండియై వే శరం
బులు వర్షింప, నిజావనార్థ మురగంబు లూను సత్తేటకం
బులొనాఁగఁ భువివామలూరులవయింబొల్పొందెఁచత్రాకముల్
- గీ. మెఱసి మేఘుఁడు వర్షింప, మీది మృత్తు
కరఁగిపోయిన, భువి రత్నగర్భ గాన
భవ్య తద్గర్భలక్షిత పద్మరాగ
మణులనఁగ నింద్రగోపము ల్మహి వెలింగె. 72
- ఉ. మారుశచోరుఁ డెల్లకుసుమంబులఁ గల్గు సుగంధమున్ బలెన్
వీరమున నృదీయ సురభిం గొనవచ్చెడి, వచ్చి మద్గత
క్రూరభుజంగసంగతిని గోల్పడు ప్రాణము, లంచు నవ్విస
ట్లారయఁ గేతకీసుమచయంబు వనిన్ విరిసెన్ రయంబునన్. 73
- చ. వనధి జలంబునెల్ల జలవాహము క్రోలి సముద్ధతిన్ సభం
బున కెగయం, దదీయముఖముం జొరునట్టి సరిద్యురాలగ
ర్దనికఁమెల్ల జారి వసుధాస్థలికిం బొలుపొంద డిగ్గెనో
యనఁదగె వానకాశ్వు, జలదాగమవేళ నిరంతరంబుగన్. 74
- మ. తనసూమంబునఁ బుట్టినట్టి జలభృతస్సంఘంబు నామీదఁ బం
చి, నయంబొప్పఁగనన్నఁ జేరఁగనువచ్చెన్ వీడు, శత్రుం డఁటం
చినుఁ డయ్యగ్నిని ద్రోయఁగాఁబడుచతం డెల్లెత్తి ఘోషించెనాఁ
గను, పాంధ్రదాశనిఘోషముం జెలఁగె నక్కాలంబునన్ భీష్మమై.

చ. అనిలసఖుండు వేసవి నిరంకుశవృత్తి మెలంగి, వృష్టి వే
శను మనయందు డాఁగి, మఱలన్ వెడలం, డలశౌర్యమేమి య
య్యెనొయిపు? డంచుఁ గుంపటులహీనగతిన్న గఁజొచ్చె, గానిచో
నెనయ హసంతికాహ్వయము లేటికిఁగల్గును? వాని కారయన్.

ఉ. అంబుదరాజ్యవై భవమునందు శిలీంధ్రసుమావళి ప్రదీ
పంబుల ధారుణీ కనకపాత్రములం దిడి, ప్రేమచే సర
స్యంబురుహోయతేక్షణలు హరితిపాటలు పాడిరోయన్
శంబరచారిభేకచయచారురవంబు లెసంగె నయ్యెడన్. 77

గీ. ఇనశనయ పుట్టినింటికిఁ జనఁగ, గంగ
నఖిని జాఁచుక వెనువెంట సత్వరముగ
నరుగుదెంచెనొ యన, నభ్ర మచుసరించి
లేఖసరణి బలాక మాలికలు దనరె. 78

ఉ. రావల వపర్యకాలమున రాదొడఁగెం దనవై నటంచు, వా
ర్వాహముఁ జూచి భ్రాంతిని దివాకరుఁ డల్కి, మనంబునం బత
ద్వాహు భజింపఁ, దదృయముఁ జాపఁగ నాతఁడు చక్రమంపెనా
నా హరిదశ్వుఁ జుట్టి చెలువై తనరెం బరివేష మత్తటిన్. 79

గీ. విశ్రుతానంత సంశ్లేష విద్యుదబ్ధి
జా పయోధరలంబిత చారుతార
హరి విగళిత మౌక్తికహారము లన
ధరణి వర్షోపలంబులు దొరఁగె నపుడు. 80

గీ. ఊతి భుజంగాప్తిచేఁ గేతకీ వధూటి
వసు విహీనను వికచభావమున నగియెఁ;
బలుభుజంగులతోఁగూడి చెలఁగుబోటి
పతిని గనుఁగొన్నఁ బరిహసింపకను చనునె? 81

ఉ. అంబుదశాణచక్రమున నాత్మజు గేదఁగిరేకుబాకుఁ గా
లంబను కమ్మరీఁడు పదిలంబుగ నిల్చి, యనల్పశక్తి మిం
చం బలుచంగఁబట్టి, పెలుచన్ ఝుళిపించినఁ బుట్టు ధాశధ
శృంబోయనా, నిరమ్మదకలాపము లెంతయు నొప్పె నజ్జడిన్. 82

వ. ఇట్లు నిరంతరాసార భాసురంబులగు వార్షిక వాసరంబులు
గడచుటయు. 83

శరదృతు వర్ణనము

శా. ప్రావృడ్వేశలఁ బద్మినీ కుముదినుల్ ప్రాణేశులై నట్టి రా
జీవాప్తేందులఁ జాసి, దుస్సహ మహాచింతానమాక్రాంతలై
లావుల్ దక్కఁ, దదీశ్వరాప్తిని ఘటిల్లంజేయు. తచ్చేటియో
నా వచ్చెన్ వరహంసకారవనిదానంబై శరత్కాంతయున్. 84

చ. పుడమినెలంతమేన శరముల్ నిగిడించి మదాలయంబుఁ గూ
లైడి ఘన కాలదైత్యు నెడలింప నశక్తుడవై శయించితిఁ.
ప్పుడు భయమేల? నా ఖలుఁడు పోయెను లెమ్మని నర్మమాక్తులన్
జడధిజ పల్క, లేచెనొ యనంగ, ననంగ గురుండు మేల్కొనెన్. 85

గీ. మగఁడు మేల్కొన్నఁ గనుఁగొని మహిపురంధ్ర
పొంగి మరకత మణిమయ భూషణములు
దాల్చఁ దత్కిరణాంకురోత్కరము లనఁగఁ
దనరె సస్యాంకురములు కేదారములను. 86

ఉ. వాలుగ లెక్కియంబు గలవాని శరంబులు వాఁడినేయఁగాఁ
గాలమువేరి కమ్మరి, యఖండ సరోవర గోళకంబునన్
లాలిత పంకజాగ్నిని దశంబను భస్మిక నూడుచుండి యిం
గాలము లుంచె మీఁద, ననఁగాఁదగెఁ దగ్గత బంభరావశుల్. 87

ఉ. మేలిమొగంబులం గుముదమిత్రు జయించియుఁ, దగ్గతొషణీ
పాలతఁగాంచి మంచముల భాసిలుచుండెడి శాలిపాలికా
జాలము నొంపఁ, దత్సఖుఁడు శంఖరభంజనుఁ డంపెనో యనం
జేలపయిన్ తుకావళులు చెచ్చెర వ్రాలె శరద్దినంబులన్. 88

క. మరుఁడను చోరశిఖామణి
విరహుల దైర్యార్థహరణ వృత్తికి మచ్చు
ధరుఁడై చల్లెనొ యనఁగా
వర సప్తచ్ఛద పరాగవారము లెసఁగెన్. 89

క. కమలేశుఁడు మేల్కొని రాఁ
గమలిను లొగి సేస లిడఁగఁ గైకొను ముక్తా
రమణీయాంజలులో యన
నమరె పయఃకణమిశ త్వరోజ్జచ్ఛదముల్. 90

క. మును తన యావజ్జీవన
మును లోకుల కొసఁగు కతనఁ బొందెనొ యశ మా
ఘనుఁ డనఁగ శరచ్ఛుభ్రా
భ్ర నివహము దనరె విష్ణుపదసంయుక్తిన్. 91

గీ. అల శరత్కాలమున వాపికలను, నదులఁ
గలుషతలు మాని నిర్మలకాంతిఁతోడఁ
జెలఁగె వారికదంబంబు, చికిలిచేయఁ
బరఁగు మదనుని కలఁధౌత శరధు లనఁగ. 92

చ. అల తపనుండు తన్ మును నిరాయుధుఁడేసిన వైర మత్తఱిన్
బలియయి తీర్చఁబూని, సుమతాణుఁడు క్రొంచబిలస్థుఁడై ఛదో
జ్జ్వలదురు పుండరీక శరజాల మనారతయుక్తిఁ బద్మినీ
లలనల నేలెనోయనఁ గొలంకుల వ్రాలె మరాళమాలికల్. 93

గీ. శాలిమంజరు లొగిఁ జంచుసమితిఁ దాల్చి
యభ్రమునఁ బోవు కీరాళి యలరె, మరుఁడు
దండు వెడలుచు వాహసంతతికిఁ బైఁడి
కశ్యములుపెట్టి గతిశిక్ష గఱపె ననఁగ.

9

క. కమలాభివృద్ధి దఱిఁగిన
నమలములై నదు లెసంగె నది యెట్లనినం
గమలాభివృద్ధి తఱిఁగిన
విమలమతిం దనరు మనుజవితతుల భంగిఁ.

95

గీ. తోయదంబులు వినువీధిఁజాయ బర్హి
గణము ఘనపక్షపాతంబు గణుతి కెక్క,
ననవరతవృష్టిఁబోలె నహర్నిశంబు
నశ్రుధారాచయంబుల నవనిఁ దడిపె.

96

ఉ తన్ను శిలోచ్చూయంబులు సదా భరియించును గాని, విశ్రమం
జెన్నఁడెటుంగ; వేనిఁక వహించెద వాని నటంచుఁ, దా సము
త్పన్న దయామతిం బుడమి పర్వతరాజి ధరించెనో యనఁ
మిన్నున రాయుచుం దనరె మేదినిపై వరికుప్ప లత్తఱిఁ. 97

చ. అనుపమితాస్మదీయ కులమందు జనించిన దిగ్గజంబు లు
ర్విని ధరియింపఁ, దారు పృథివీధరనామము చాల్పఁబోలునే?
యని యతిరోష మొప్పు రదనాగ్రములఁ నగముల్ పగిల్చెనో
యన, ఘనవప్రకేశిక్పదిభాధిపసంఘ మెసంగె నయ్యెడఁ. 98

మ. జలదోష్టావసరాప్రకాశితతనుల్ జాతాత్మజాపుత్రకుల్
తెలివింజెంది యథాప్రకారమున వర్తింప,న్నిరీక్షించి ము
త్కలితాత్ముండయి, భూ నభోంతర మెసంగం బొంగు రంగత్తరం
గ లల ద్దుగ్ధ పయోధినాఁ దగె శరత్కాలంబునం జంద్రకల్. 99

వ. మఱియును దచ్చరత్సమయంబు శంబరధరస్తంభేరమ కదంబ
విడంబకాంబరాచ్చాంబుబింబితావదాతాంబుద ప్రతిబింబ సంభృ
తాంబుజాకరంబును, కాంతసుధాకర కాంతనిశాంత వాతాయ
నాంతర్గత నిశాకాంతాంశుసంతాన నితాంత కరకాభ్రాంతి
స్వాంత ముగ్ధకాంతావితానంబును, శుచిరుచిర సాంద్ర చంద్రి
కాంత ర్విరాజమాన నిబిడతర తరళిత తరుచ్ఛాయాపాదిత మత్త
మాతంగ మనీషాంతరం గామర్షోత్తివ్యమాణోత్తమాంగోల్లస
ద్దరి వినిర్గమిష్యద్దరిస్తోమంబును, ధ్వాంతాకర కాంతారశాఖశాఖా
ప్రతానవితాన ప్రస్ఫుమర కాముదీఖండ పుండరీకఖండన వ్యగ్ర
వేదండమండలమండితంబును, ప్రత్యహంకృత్యమాన తరంగిణీజల
పరిదృశ్యమాన నైకతతల జనితాకుంచితావయవ లుత త్కమత
భ్రమ భ్రమతైర్మరజాల సిర్వర్తిత జాలకృత్యంబును, బ్రభంజన
భంజనోద్దళిత శారదానోకహనివహోద్గతాతి విశద పారద ప్రభా
భాసుర రోదసీకుహరదోధూయమాన ఘనసారపరాగపటల
సంజాత కంఠ సమున్మిషచ్ఛకోరాస్య సమ
వాయంబునునై, దేవసేనయుంబోలెఁబ్రసన్నశరజాతవిరాజితంబై,
మహారణ్యంబునుంబోలెఁ బుండరీకబంధురంబై . శర్వావాసంబునుం
బోలె శుభ్రజీమూతంబై . యశ్వమేధాధ్వరంబునుంబోలెఁ బంక
నిరాసకంబై యొప్పె నప్పడు.

100

ఉ. ఆ మురవైరినందనుఁ డహర్నిశముఁ రతికాంతతో, గృహ
రామ నికుంజ పుంజముల, రమ్యనర స్తట నైకతంబులఁ,
హేమశిరోగృహంబులను, గృత్రిమ భూధరసానుభూములం
బ్రేమముతోడఁ గూడి విహరించె సుఖాంబుధి నోలలాడుచుఁ. 101

క. అని వినిపించిన విని య

త్యనురాగ సమన్వితాత్ముఁడగుచుఁ బరీక్షి

త్తనయుం డల వై శంపా

యనుఁ దరువాతి కథఁ దెలుపుమని యడుగుటయుఁ.

102

అశ్వాసాంతము

శా. పాణిప్రోజ్జ్వలనందకాని హతదృవ్యత్సూర్వగీర్వాణ! గీ
 ర్వాణాధీశహితోపదేశకలనా వాగీశ! వాగీశ కం
 ఖాణాశీషరా డభౌమ కరి శంఖ ద్విట్సమాఖ్యైక పా
 రీణ శ్రీపద! శ్రీపదవ్యురు కృపాదృష్టి ప్రసారాంచితా! 103

క. ద్యుమ్నాధిప సఖనుత! సక
 లామ్నాయమలిష్టుచాపహరణచణ! ప్ర
 ద్యుమ్నజనక! యఘహృతి సుర
 నిమ్నగ! సనకాదిమునివనిత! హరివదనా! 104

ఉత్సాహః;

శంఖచక్రశార్ఙ్గముఖ్య సాధనోల్లసద్భుజా!
 ప్రేంఖదురుగదావిలోక భీతశాత్రవవ్రజా!
 రింఖ దిందిరాక్షి చంచరీకభృన్ముఖాంబుజా!
 పుంఖభాస్వదాశుగాభిభూత దుష్టభూభుజా! 105

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవచరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసాదిత
 కవితాచాతుర్యధుర్య శ్రీమన్ముప్పిరాలవంశ వయఃపారావార
 రాకాసుధాకర కేశవార్యపుత్ర సుచరిత్ర బుధజనవిధేయ
 సుబ్బరాయప్రణీతంబైన ప్రద్యుమ్న చరిత్రంబను
 మహాప్రబంధంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు

ప్రద్యుమ్న చరిత్రము

చతుర్థాశ్వాసము

* * *

క. శ్రీరంజిత వక్షస్థల!

తారాధిప ధవళదేహ! దర్శకరుచిరా

కార! సుధీర! యపార ద

యారస పోషిత కరీ! హయగ్రీవ! హరీ!

1

గీ. అవధరింపుము జనమేజయక్షితీశుఁ

జూచి సాత్యవతేయ శిష్యుండు పల్కె

మనుజనాయక! మఱియు రుక్మవతిఁగార్చి

పరిణయంబైన విధము నేర్పఱుతు వినుము.

2

రుక్మి పుత్రార్థియై శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి తపమొనరించుట

ఉ. హోటక వప్రచుంబిత వియత్తలమై, పవమానవేగజి

ద్వోటకమై, చలత్సమద కుంజరకర్ణ మరుద్ధుతాంబు భృ

త్పేటికమై, యశేషమణిపేశలమై, పురమొప్పు నుజ్జ్వల

స్ఫాటిక కుట్టిమంబయి, రసాస్థలి భోజకటాహ్వయంబునక.

3

ఉ. ఆ పురమేలు భూవరుఁ డుదగ్ర మహాగ్రహవైరి నిగ్రహో

ద్దీపిత మండలాగ్రుండు, వితీర్ణమభావిత కీర్తిచంద్రికా

వ్యాపిత భూనభోంతరుఁ, డవారితధార్మికవంశ సద్గుణా

రోపణ నైపుణాన్వితుండు, రుక్మిసమాఖ్యుఁ డలేఖ్యయాపుండ్రై . 4

క. అతఁడతులిత నిజరాజ్య

స్థితి నుతి దగఁ బ్రజల నలరఁ జేయుచు సుత హీ
నత వెతగొని యొకనాఁడతి

హిత మంత్రజనంబుతోడ నిట్లని వల్కెన్.

5

క. 'ని స్తంద్ర విభవమున నురు

భూస్తుతి గని సుతులులే "కపుత్రస్య గతి
ర్నాస్తి" యను నుడువు కతమున

నస్తోకతర వ్యధాన్వితాత్ముడ నైతిన్.

6

ఉ. పుత్రులులేని కల్పి, రిపుబోర జయింపని బల్పి, ప్రీతికిం

జాతముగానిచెల్పి, ప్రతిపాదనవేశలలేని తాల్పి, యా

వత్తముగాని మేల్పి, మనుభంగమునొందిన వేల్పి యెంతయున్
ధాత్రి నిరర్థకంబగుఁగదా! శరదావస దంబుదాకృతిన్.

7

క. కావున పుత్రోత్పాదన

మే విధమున నబ్బు? మీర లెఱిఁగింపుఁ డనం

గా విని వారందఱు ధా

త్రివరునకు నిట్లు లనిరి ధీయుక్తి మెయిన్.

8

క. శ్రీకంఠప్రియు, సమరత

లాకుంఠ పరాక్రమామూరి ద్విపరే

భా కంఠీరవ శాబకు,

వైకుంఠు భజింపు మతఁడు వాంఛ యొసంగున్.

9

చ. అన విని యట్లకాకని నృపాగ్రణి, దారసమేతుడై తపో

వనమునకేగి, యందు సితవారిజనేత్రు, జనార్దనున్,

వనధి, హరిన్ గుఱించి బహువత్సరముల్ దపమాచరించె మే

లని మునులెల్లఁ దన్నుఁగొనియాడ ఫలాంబుదశానిలాశియై.

10

రుక్మికి విష్ణువు ప్రత్యక్షమగుట

సీ. వెలిదమ్ములనుగ్రమ్మి వెలి కిమ్ముగను జిమ్ము
 జిగియెమ్మె నలరు కన్నుఁగవతోడ,
 నునుఁగప్పురాగుప్పలను దప్పలిడు గొప్ప
 మెఱుఁగొప్ప మెప్పగు మేనితోడఁ,
 బసమించు క్రొమ్మించు వెస నొంచ గమకించి
 తులకించు పసిఁడి దువ్వలువతోడ,
 నగువెన్నియల వన్నె జగమెన్న నెదతిన్నెఁ
 గొలువున్న మరుఁగన్న చెలువతోడ,

గీ. నిరుల నీనెడి ముత్తైపు నరులతోడ,
 నెగడు లేఁబొద్దుఁబోని మానికముతోడఁ,
 దొంటిజేఁజేల నడఁచు బల్వింటితోడఁ
 గట్టెదుట వెన్నుఁ హొగిఁ బొడకట్టె నపుడు.

11

గీ. అట్లు ప్రత్యక్షమైన మురారిఁ జూచి
 హర్షపులకాంకితాంగుఁడై యధిపుఁడపుడు
 నిటలతటమున నంజలిపుటము చేర్చి
 వటువచోనై పుణంబులఁ బ్రస్తుతించె.

12

దండకము

శ్రీమద్రమామానినీహృత్సరోహంస, హంసాంబుజాతద్విషన్నేత్ర
 నేత్రప్రళాధూత గాంగేయ, గేయప్రబంధాంకితోద్యద్గుణోచార,
 దారాత్మజాదిస్పృహహీన ముష్టింపచాధ్యక్షరక్షాక్రియాదక్ష,
 దక్షాధ్వరధ్వంసి సంస్తుత్యలీలాకథాబృంద, బృందారకానీకకోటిర
 మాణిక్యకోణా లసత్పాదరాజీవ, జీవాభినంద్యాసదృశ్చేముషీ
 ప్రౌఢిమాభోగ, భోగాభిభూతామరాధీశ, ధీశాలివిద్యజ్ఞనాధార,

ధారాధరశ్యామలాకార, కారానివేశాపతద్భీకరామిత్ర, మిత్రా
 వశీద్యకృకోరీసుధాధామ, ధామానలజ్వాలికామాలికా దగ్ధ
 దేవారికాంతార, తారాచలాఖండలానేకప ద్యోత్రవంతీయశః
 క్రాంతభాస్వ ద్విశాచక్ర, చక్రాబ్జకౌమోదకీ నందకాద్యాయుధ
 ప్రోజ్జ్వలాజాను దోఃకాండ, కాండవ్రజాపూర్ణదీప్య నృహోకుక్షి,
 కుక్షిత్యధీశాంధకారోజ్జ్వలాదిత్య, దిత్యంబుజా తేజుడాగర్భ
 నిస్సావణోపాయనైపుణ్య, పుణ్యాంతరంగద్విజానందసంధాయి
 సంకల్ప, కల్పాంతసింధూర్మికాడోలికావాస, వాసవ్యభీష్టార్థ
 సంసిద్ధి కృత్ప్రాభవా, రూపసంపత్పరాభూతచేతోభవా, విశ్వ
 విశ్వంభరాభారధౌరేయ చతుశ్శ్రీహోరాటస్సహస్రస్ఫటాచ్ఛాయ
 లీలావిహారా, స్ఫురత్తారహారా, మహోగ్రాగ్రహగ్రాహసంగ్రస్త
 హస్తీంద్ర సంరక్షణాక్షీణశీలా, నమద్భక్తజాలా, కనత్పక్షవిజేప
 ణోద్భూత వాతూల తూలాయమానేంద్రకస్త్రాండజాధీశ్వర స్కంధ
 పీఠోపరిన్యస్తపాదారవిందా! ముకుందా! నమస్తే, నమస్తే,
 నమస్తే నమః.

13

దశావతారస్తుతి

మ. తొలిమిస్తుల్ గొనివార్ధిఁజొచ్చిన మదాంధుఁసోమకుఁమత్స్యతా
 ప్తిలయంబొందగఁజేసి, వాక్పతికిఁదద్వృత్తాంతముం దెల్ప, ముం
 గలుగంగా నిజసంతతిం బనిచితోనాఁగఁ, భవత్పుచ్చ సం
 చలనోర్ధ్వంగతవారటచ్చకులి పుంజం బొప్పుఁగా మాధవా! 14

చ. అమరులకుఁ జయంబు, దివిజారులకెల్ల లయంబు గల్గు ని
 క్క మనుచుఁ గాలపూరుషుఁడు ఘంటరవం బెసఁగంగఁ జాలు నా
 నమరెఁ బయోధిద్రచ్చఁ గమతాకృతి గాంచిన నీ తనూ పరి
 భ్రమ దగ ఘట్టనోదృవ నిరంతరఘాణఘణ ధ్వనుల్ హరి! 15

చ. అతిశయ ఘుర్ఘురారవము లాకస మంటఁగ సూకరాకృతిఁ
దితిసుతుఁడ్రుంచి యబ్ధి నతిధీరత వెల్వడువేళ నీ సమం
చిత సిత దంష్ట్రీ కాగ్రమునఁ జెల్వగు ధారుణి యుల్లసిల్లదే?
యతులిత రాజతాగ శిఖరాగ్రగతాభము భంగి శ్రీధరా! 16

చ. త్రిదళవిరోధి తొమ్ము నృహరిస్థితి గోళ్ళనువ్రచ్చి నీవు బి
ట్టదుమఁగఁ బుట్టుర క్తము విహాయసవీధికిఁ బోవుటొప్పె, వాఁ
డెదయనుక్రోవిఁ దన్ను వరియింపఁగ వచ్చెడి ముక్తికాంతవై
సదమలవృత్తిఁ జిమ్మెడి వసంతమనంగ నహో! మురాంతకా! 17

ఉ. వారిధి వారిపూరము లవారణఁగ్రోలి నభంబు ముట్టు న
వ్వారిధరంబువోలె, సురవైరి సమర్పితదాన ధారలం
గూరిమితోడఁగై కొని కకుబ్దశకంబును నాక్రమింపవే?
వారిజవత్రనేత్ర! మును వామనరూపము దాల్చి యున్నతిఁ. 18

చ. పితృనిధనాభిసంజనిత భీషణరోష కృశానుకీల సం
హతి పరిశోషితాంబునిధివౌచుఁ గఠోరకుతారఖండితో
త్పతిత నృపాల మస్తకకదంబకముల్ విజయేందిరాకరో
ద్గత మణి కందుకంబు లనఁగా నొనరింపవె నీవు భార్గవా! 19

చ. అనిమిషరా డ్విరోధి హృదయంబు రయంబున వ్రచ్చి రక్తగా
హన మొనరించునట్టి భవదగ్ని పృషత్కమునఁ జనించి వై
కి నిగుడు ధూమసంతతి దగెం గడుపావనమైన తచ్చరా
ప్తిని వెలికుద్గమించెడి తదీయ మహాఘ మనంగ రాఘవా! 20

చ. అనుపమితాగ్రహంబున హల్మాగ్రమునఁ యమునానదీ విభే
దన మొనరింపఁ దత్తటిని త్రాసముతో గురుఖాస్వదంబరం
బెనయ, సితాంశుకత్వమున హెచ్చగు నీ కసితాంశుకత్వముం
దనరదె మధ్యచిహ్నమయి, తాలతరుధ్వజ! యచ్యుతాగ్రజా! 21

- చ. నరకపురంబునందు భువన స్తవనీయవిలాస తావక
స్ఫురదతులాశుగావకులు సొచ్చి, తదంతరిజీవరాజి న
చ్చెరువుదలిర్ప సద్గతికిఁజేర్చెను; ధర్మగుణప్రయుక్తిచేఁ
దిరిగెడువారి కట్లు చనచే యొనరింపఁగ నందనందనా! 22
- మ. చతురత్వోల్లసదుక్తి ము న్మమత పాచ్చంజేసి, బోధి ద్రుమ
స్థితిమీఱుం ద్రిపురాంగనాజనుల పాతివ్రత్యభంగం బొన
ర్పఁ, దదీయాత్మశుచిత్వము నిమి ము భజింపంబోలు; గాకున్న నే
గతి ధావశ్యము గాంచె నత్తనువు? లోకంబెన్న బుద్ధాకృతీ! 23
- చ. అరుదుగఁ గల్గివై తనరునప్పు డహో! భవదీయధాటికా
తురగ ఖురాహతోత్పత్తిత ధూళిపరంపర సొంపుమీఱె, దు
ర్భరతర దుష్టకీకట భరంబున సంభవమైన కిల్బిషో
త్కరమెడలఁ ధర్మితి సురగంగ మునుంగఁగ నేగుకై వడిఁ. 24
- క. అని బహుభంగులఁ దన్ను
వినుతింప మహాప్రమోదవృతమానసుఁడై
జననాయకుఁగనుఁగొని ప
ద్మనిభేక్షణుఁ డనియె మృదుసుధామధురోక్తిఁ. 25
- ఉ. 'మెచ్చితి నీతపంబున కమేయశుభంబులు నీకొసంగఁగా
వచ్చితి వేడు' మన్న జనవర్యుఁడు హర్షతరంగితాత్ముఁడై
తచ్చరణాంబుజంబులకుఁ దద్దయుభక్తి నమస్కరించి 'యో
నచ్చరితాత్మ! సంతతి నొసంగఁగదే కృపతోడ' నావుడు. 26
- గీ. 'నీవు కోరిన చందాన నీకవత్స
లాభమగు' నని శ్రీ మహిళావిభుండు
పలికి యంతర్హితుండైన నలరి రుక్మి
చేడెతోఁగూడి నిజపురిఁజేరె నంత.

రుక్మవతి జననము

క. నందకథరు కృప నా నృప
సుందరి గర్భంబు చాల్చి, శుభదినమున నా
నంద మెసఁగంగఁ గనె నొక
నందన, సౌందర్యశైలనందనఁ దలఁపఁ.

28

గీ. ఆ కుమారిమణికి విదర్భాధినేత
యెలమి రుక్మవతీనామ మిడియె, నంత
నిందుబింబాస్య పెరిఁగి బాలేందురేఖ
మాడ్కి దినదిన సంవర్ధమాన యగుచు.

29

గీ. హంసకములకుఁ గంపన మతిశయిల్ల
మెల్లమెల్లన నడుగిడ మెలఁత నేర్చె;
పంకజాక్షి రసజ్ఞానుభావ గరిమఁ
బలుకులను దేసె లొలుకంగఁ బలుకనేర్చె.

30

రుక్మవతి సౌందర్య వర్ణనము

ఉ. అంగజుఁ డింక నీ బిసరుహాక్షిమనంబను భద్రపీఠి నె
క్కంగలఁడంచు మున్నగులుగం జనుదెంచిన తద్బలంబ నాఁ
గం, గర మింపెసంగె ముఖ కంజము, చాక్కుకముల్, శిరోజు సా
రంగములున్, సుదృక్కువలయంబు, లురోరుహ కుట్టలంబులున్.

తా. నీరేజ్ఞాసనుఁ డా సరోజనయనన్ నిర్మించువేశ న్నిజా
గారాపాయకరుండఁటంచు శశి నల్కన్ ఖండముల్ చేసి, సౌం
పారం దద్రమణీయ తామరస పాదాగ్రంబుల న్నిల్పెనో
నా రంజిల్లు నఖాంకురావళు లనూనశ్రీ ధురీణంబులై.

32

మ. కరపత్రోపమ కంటకావళులఁ దన్ ఘర్షించుచు న్నిటఁగ్రు
మ్మరఁగానీయదు సారసంబనుచుఁ గూర్మంబల్కమీట స్వనాం
తరసీమం జిరకాల ముగ్రతపముం గావించి, యయ్యంగనో
పరిపాదాకృతిఁబూని క్రిందుపఱచెం బొకేరుహావాతమున్.

33

- క. రమణీమణి జంఘా న
క్రము లుద్ధతి మీఱ నూరు కరికర మహిమ
గమకింపఁ బెనఁగఁగాదే
యమరెఁ మకరేభకలహ మదిమొదలు భువి.
- గీ. కదళు లుద్దండ వేదండ కరకృతార్తి
కోర్వఁగా లేక సింహమధ్యోరుయుగళ
మగుచుఁ గంపంబు నొందఁజేయంగఁగాదె
దానికిఁ దదాది చంచలత్వంబు గలిగె.
- గీ. కుంభినీశాశ్రయంబుచేఁ గొమరు మిగులు
కరము సతి యూరు సామ్యంబు గనని యెడల
నరసిచూడఁ గనిష్ఠాశ్రయమునఁ బరఁగు
కరభమే రీతి సామ్యంబు గాంచఁగలదు ?
- సీ. సతి నితంబములతో సాటి సేయఁగ వచ్చుఁ
గాశ్యపి ఖండముల్ గాకయున్నఁ,
జెలి పిఱుఁదులతోడఁ దులనసేయఁగ వచ్చుఁ
బులిసముల్ ఘనబాధఁ బొందకున్నఁ,
సఖి కటిద్వయముతో సవతుసేయఁగ వచ్చుఁ
బటుచక్ర మీడ్పులఁబడకయున్నఁ,
నింతి శ్రోణులతోడ నీడుసేయఁగ వచ్చు
గిరులు గండములచేఁ బొరయకున్నఁ,
- గీ. జెలియ కటములతో దీటు సేయ వచ్చు
దంతి కుంభంబు నై ల్యంబు దాల్చుకున్నఁ,
జేడియ కకుద్మతుల కెనసేయ వచ్చు
రాజు సంతతమును బయల్ ప్రాఁకకున్న.

గీ. నలినజుడు కుందనమున నెన్నడుము సృజన
చేసి యూ (న్యూ) నాతిరి క్తతల్ సెందకుండఁ
బిడికిటనుబట్టి యొత్త నేర్పడిన వ్రేళ్ళ
సంధులన నొప్పు వామలోచనకు వళులు. 38

గీ. జాల పొక్కిలి యను నాలవాలమునను
జారుతారుణ్య బీజ సంజనితమైన
తాళ భూరుహమనఁగ రోమాళి తనరుఁ
దద్భవ ఫలంబులనఁ బయోధరము లలరు. 39

గీ. అంగనాయోవన ప్రాప్త డవసరాభి
వర్ధిత పయోధరోత్థ లావణ్యనీర
కలిత నాభీబిలాంతరోద్గమిత శితి పి
పీలికావళి యనఁగ రోమాళి దనరు. 40

క. వనజాయతాక్షి బాల్యం
బను తిమిరముఁజాపి, యోవనార్కం డుదయిం
చినఁ గన్గొని యెదకుం గది
సిన జక్కవ లనఁగ నుల్లసిల్లం జన్నుల్. 41

సీ. యోవన ఊతిప పట్టాభిషేకానీత
ఘనరసాంచిత పేమఘటము లనఁగ,
నాత్మసంభవ విలాసార్థ సంపాదిత
పరిపక్వ జంబీర ఫలము లనఁగ,
బాల్యరంభాస్తంభ భంజనాయాత శుం
భ ద్వయఃకుంభి కుంభము లనఁగ,
యువజన స్వాంత భేదోద్యుక్త హృచ్చయ
సంధీకృతాంబుజాస్త్రము లనఁగ,

గీ. నంగలావణ్యజలధి స్థితాద్రు లనంగఁ,
జారుతనువల్లి జనిత గుచ్ఛము లనంగ,
మానసశ్రీవివోద సంభరిత కందు
కము లనంగఁ గాంత వక్షోరుహములు తనరు.

42

గీ. తరుణి తారుణ్యమనియెడి పురుషుఁజేరి
తన్ను విడనాడె ననుచుఁ గ్రోధమునఁ గడఁగి
బాల్యపూరుషుఁ డెద నాటివై చినట్టి
గుండలంగను మెఱుఁగుఁబాలిండ్లు తనరు.

43

క. ఘన కమలాకరసంగతి
గనిన బిసప్రతతు లీడు గావనుచో నె
ల్లెన యగు? మాధుకరాప్తిం
గనిన సురాగలత లభ్రకచ భుజములకుఁ.

44

క. మనసిజుడు నిజభుజాబల
మున జగములనెల్ల గెలిచి, పూరించుటకై
కొనినట్టి విజయ శంఖం
బనఁగా కంఠంబు పొల్పు నజ్ఞాననకుఁ.

45

సీ. సరసభావంబుచే సన్నతి గనియు ర
సజ్ఞాహితత్వంబు సలుపదేని,
అనిశవిరక్తిచే నభినంద్యమయ్యుఁ జం
డాళుల కూటమి నందదేని,
సుగుణసంపత్తిచే సొంపు వాటించియుఁ
గతినధర్మంబును గాంచదేని,
మహితద్విజాప్తిచే మానితంబయ్యుఁ బ
లాశ రూపంబున నలరదేని,

- గీ. పక్వబింబ ఫలంబును, బంధుజీవ
కుసుమమును, విద్రుమంబును, కోమల ప్ర
వాళమును సాటిసేయంగవచ్చు దోష
రహితమగు బోటి మధురాధరంబునకును. 46
- క. తనదు స్వయంభూనామము
గనఁబోలునె వీని కనుచుఁ గమలభవుఁడు సా
నను బట్టి సఖముఖంబున
నునిచిన వజ్రము లనంగ నొనరు రదంబుల్. 47
- క. స్వరుచిర రుచిహారిణియై
యిరవొందెడి వాణితోడ నెదురుకొనంగా
నరుదెంచిన కుందము లన
హరిణాంకసమానవదన కలరు రదంబుల్. 48
- క. సరసిజలోచన వాఙ్మా
ధురికిఁ సుధ తక్కువగుచుఁ దోయధిఁబడినఁ
గిరిమథనక్రియచే సుర
వరు లందున దాని మరలఁ బడసిరి కాదే! 49
- గీ. లలనమెఱుఁగారు చెక్కిళ్ళవలన శిఘ్ర
గఱచి తాఁ జాకచక్రంబు గాంచె ముకుర
మట్లు గాకున్న మృణ్మయంబైన దాని
కబ్బుటె ట్లన్యబింబగ్రహణ గుణంబు? 50
- చ. ప్రతిదిన మప్రకాశుఁడయి జాముల నొందుచు నుండు పంకజా
హితుని భజించుచుండఁ బనియేమి? యఁటంచు మదిందలంచి, సం
తతమహితప్రకాశ వనితాముఖచంద్రు సమాశ్రయింపఁగాఁ
గుతుకముతోడ వచ్చిన చకోరములోయన నేత్రముల్ దగున్. 51

క. శంబరహరణుఁడు పాంథచ

యంబుల చేతోధనంబు హరియింపఁగఁ గే

లం బూనిన చాపంబు ల

నం బొమలు దనర్చు వికచనలినాంబకకుఁ.

51

గీ. సౌకుమార్యంబునకుఁ దగు సౌరభంబు

గాంచుటకునై తపస్వీతిగని సుదృఙ్ము

ఖా భరణమయి, గంధవహత్వ మంది

నట్టి తిలపుష్పమన నాన యతివ కలరు.

53

గీ. అతు లత్యంత దీర్ఘంబు లగుచుఁ జెరిఁగి

రాఁగనుంగొని తలచుట్టి రాకయుండఁ

గమలసంభవుఁ డిడిన శ్రీకారముద్ర

లనఁగఁ జెలువొందు వీనులు వనజముఖికి.

54

మ. తనకుఁ మిత్రములై న యుత్పలము లత్తన్వంగి నేత్రంబులై

జననంబంది నిరంతరంబును వికాసంబొందుటల్ చూచి, తా

ననిశం బక్కరణిం జెలంగఁగఁ దదీయాంగత్వముం జెంద వ

చ్చిన యజ్ఞారియనంగ ఫాలము దనర్చె సత్కళాసాంద్రమై.

55

గీ. శంబరారాతి యను నైంద్రజాలికుండు

త్రిభువనంబుల మోహమొందింపఁ గరత

లంబునను గొన్న బర్హిబర్హం బనంగ

నుత్పలదళాయతేతణ కొప్పు కొప్పు.

56

గీ. ఈ విధంబున నవవయః శ్రీవిలాస

భాసమానాంగయయును భాసమాన

యగుచుఁ దనరారె గుచణితనగఘటారి

యబటవరకేతను కటారి యమ్మిటారి.

57

రుక్మవతి ప్రద్యుమ్న నెడ మరులుగొనుట

క. ఆ గజగామిని నిజ జన

కాగారంబున కజస్ర మరుదెంచెడి య

భ్యాగతులవలనఁ గార్జిమ

హా గుణ రూపములు విని తదాయత్తమతిఁ.

58

ఉ. చూడదు సాదరంబులగుచూపుల నెచ్చెలిపిండు, గీతముం

బాడదు, రేపవల్ దలిరుపానుపు వీడదు, నవ్వుతోడి మా

టాడదు, కేళికందుకము లాడదు, పెంపుడుముద్దుచిల్కఁ గా

పాడదు, నెత్తమాడదు, త్రపఁ జనయితిని వేడ దిష్టముఁ. 59

వ. ఇత్తైఱంగున నక్రాంతారత్నంబు దురంతచింతాక్రాంతస్వాంతయై

యున్నంత, సఖిజనంబు లన్నెలంత మనం బరయందలంచి చెంతం

జేరునెడ, మంతనంబున నందొక్క సుధామాధురీధురీణవాణియగు

శుకవాణి యను పూఁబోణి యిట్లనియె.

60

ఉ. 'కన్నియ! నీదు నెమ్మొగము గాంచిన వేరొకవిత దోఁచెడిఁ

బిన్నటనాటనుండి కడుప్రేమముతో నఱ లేకయున్న నా

కున్నవిధంబు దెల్పుమిఁక నొండు విచారముదక్కి, నీతలం

పెన్నికకెక్క వేగఘటియించెద మన్న న గాంచి మించెదఁ.'

61

క. అని యడిగిన బిత్తరి సి

గ్గనుతెర దిగఁద్రోచి, యంతరంగస్థితమై

తనరెడి మనోహరాకృతి

మునుకొని తా బాహ్యరంగమునకుం జొనిపెఁ.

62

శా. 'కొమ్మా! ప్రాణపదంబవై తనరు నీకుం దాఁచఁగా నాకు నా

యమ్మా? యమ్మధువై రిపట్టి సొబఁగే నాప్రాశించే వింటి, భా

వమ్మా మోహనమూర్తిపైఁ దవితె, నా వాంఛార్థ మీడేలు చం

దమ్మాత్మం దలపోయుమమ్మ' యనుచుఁ దై న్యంబు రెట్టింపఁగఁ.

ఉ. కోమలి యిట్లను నృతీయుఁగొంకక యాశుకవాణితోడ 'నో
కామిని! యొక్కనాఁడు శశికాంతవినిర్మిత చారుకేశికా
ధామములోన నొంటి సుమ తల్పమున నైయి నేర్చి, యయ్యదు
స్వామికుమారు హృత్సరసిజాతమునందిడి కూర్చున్నెడన్. 64

మ. కలలోనం గనుఁగొంటి నీరదనిభాకారున్, మహోదారు, ని
స్తుల మాణిక్యకీరీటభాసురశిరస్కున్, సుందరోరస్కు, ను
జ్జ్వల కార్తస్వరచేలు, భవ్యమృదువాఙ్గాలుం, గనద్రత్న కుం
డల వక్త్రాదృత చంద్రమండలుని, మానద్యుమ్నుఁ బ్రద్యుమ్నునిన్.

ఉ. ఆ యదువంశచంద్రుని కరాప్తిని గన్దోవ లుల్లసిల్లఁగా
నా యెడ సంకుచత్కరయుగాంబుజునై కుతుకంబుతోఁగనన్
మాయయె? నాదుమోహ ఘనమాలికచే నపిధానమయ్యెనో?
యేయెడఁ దోచఁడయ్యె నతఁ డిందునిభానన యేమిసేయుదున్?

గీ. అది మొదలుగాఁగ నాడెంద మతనియందుఁ
జిక్కి, నికనన్నుఁ జిల్కఁతేజీ వజీరు
బారిఁద్రోచెదో? నీనేర్పు బయలుపడఁగ
వానిఁగూర్చెదో? తెల్పవే పీను లలర. '

67

చ. అన శుకవాణి యిట్లనియె 'నంబురుహేక్షణ దీనికై మనం
బున వెతఁజెందనేల? యిదెపోయి మురాంతకు ముద్దుపట్టినిం
గనుఁగొని నీదువృత్తమును గారవమొప్పుగ విన్నవించి, యా
ఘనుఁడు నినున్ వరించునటుగా నొనరించెద వేగవచ్చెదన్.' 68

క. అనినఁ గుచాగ్ర విహారము
ఘనహారం బొనఁగి పల్కెఁ 'గాంతా! ననుఁగై
కొనకుండిన నాహారము
గొన ' ననుమీ విభునితోడఁ గూరిమి మీఱన్.

69

ఆ. అనిన నట్లకాక యని శుకవాణి య
య్యలిరుఁబోణి యొసఁగినట్టి హార
మానవాలుగాఁగ హస్తాజ్జమునఁదాల్చి
యరిగె ద్వారవతికి నంత నిచట.

70

హేమంతర్తువర్ణనము

గీ. కాముఁ డుద్ధతి రుక్మవతీమనంబు
గలఁచుటకు మల్లి కాస్త్రముల్ గగనశాణ
చక్రమునఁదీర్చు జెదరు నచ్చంపు రాపొ
డి గతి హిమకణగణములు జగతిఁ బర్యే.

71

ఉ. కోరిక లుప్పతిల్లఁగఁ, జకోరము లెక్కుడుగాఁగఁ జంద్రికల్
శారదవేళఁగోలి, మరలఁ హరియించుకొనంగలేక సొం
పారఁగఁ గ్రక్కెనోయన, హిమావసరంబున నుల్లసిల్లె నీ
హారకణాళి, తా ధవలితాంబురుహ ప్రభవాండభాండమై.

72

చ. ప్రభువగు పంచబాణునకుఁ బట్టము గట్టఁగడంగి, తారకా
విభుఁడును జైత్రుఁడుఁ ముదము విస్తరిలం, జతురభితోయముల్
సుభగ సువర్ణ పాత్రములలో సమకూర్చిరొనా వనిం బలా
శభృత తుషారనీరము లెసంగె హిమాగమవాసరంబులఁ.

73

క. జనతాపహరణ కలన

న్మనల జయించెను హిమాగమంబుని ప్రపచే
తను ముసుఁగిడె నన, నరరము
లను మూయంబడిన ప్రప లిలం గనువట్టె.

74

చ. తమ కుచదుర్గమధ్యముల దాఁగిన యుష్ణముఁ గొంచువోవఁగాఁ
గమలవిరోధి వచ్చుటలు కన్గొని చేరులచేతఁబట్టి దూ
రమునకు వైచిరో యతని రాజనిభాస్య లనాఁగఁ గాశ్యపిఁ
అమరెఁ దదీయపాణి కమలాగ్ర సముజ్జిత తాళవృంతముల్.

75

గీ. తమ్ము నొంచెడి హిమమారుతమ్ము నొంచు
కొనఁగ నీలాంబరత్వంబు గని రనంగఁ
గంబళంబుల దేహముల్ గప్పికొనిన
జనసమాజంబు లెసఁగె నా సమయమునను.

76

మ. మరుదాప్తుండు తుషారజార్తికి సహింపఁ లేక తమ్మత్తఱి
శరణంబందఁ గృపామతిఁ యవనికా సంఘన్న గర్భాలయాం
తర భాగస్థ హనంతులం దునిచి తత్సంరక్షణం బాచరిం
చిరొ నాఁ దన్నికటోపవిష్టజనముల్ చెల్వంది రవ్వేళలఁ.

77

ఉ. పంచశీముఖుం డయిదు బాణములం దరవిందసంతతిఁ
పంచన మున్ను దాల్చి, తుదవైచెను మమ్మని యుత్పలావళుల్
కొంచకతెల్పు, నుగ్రతఁ జకోరహితుం డనుపంగ వచ్చెనా
మించెఁ దుషారసంఘములు మేదినిఁ బద్మవినాశకారులై.

78

చ. శిశిరనృపాలకుండు హిమశీకరసైన్యముతోడఁగూడి, బా
లిశమతిఁ జండభానుఁ గబళించి మముంగొనవచ్చె, నింత దు
ర్దశ గనుకంఁజెఁ జచ్చుటుచితంబగునం చల నీరజవ్రజం
బు శరములఁ మునింగె ననఁ బోడిమిమాని యడంగె నచ్చలిఁ.

గీ. సతతసుమనోదళనుఁ బ్రభంజనునిఁ జేర్చి,
కాని తచ్చేష్టలకు శిరఃకంపనం బొ
నరైనని డాయఁబోవ రనంగ, వనవి
హారములు మాని రవ్వేళ నఖిల జనులు.

80

చ. చెనకుచు లోకకంపనము చేయుచునుండు హిమాగమ ప్రకం
పనునకుఁ దా సుగంధమును భాసురశైత్యముఁగూర్చె, వీనిఁ గ
న్గొను టుచితంబుగాదని మనుష్యు లసూయనుజేసి చూడరో
యన, మమవారిసేవనములందు నిరాస్తతఁ జెంది రత్తఱిఁ.

81

క. అతిశైత్యశైత్య సమ

న్వితమయి, చంద్రాప్తిగాంచి వెలసిన తుహిన

ద్యుతియని మానిరొయన, జన

వితతులు చందన మలంద వెఱచిరి భూమిక.

82

ఉ. అగ్ని సఖుండు పూర్ణమిహికాన్వితుడై తము గాసిఁబెట్టి, ను

ద్విగ్న మనస్కులై ప్రతివిధిత్స నుపాయము నొండు గాంచలే

కగ్ని సమానరూప మననార్థము దాల్చి రనంగ, భూమితో

నగ్ని శిఖాంగరాగ కలితాంగత మర్తులు పొల్చి రయ్యెడన్. 83

చ. పరకమలాపహారి కర భాసితమై, చలభీరుహృద్భిదా

కరమయి, సంతతారి భయకారకమై, ప్రబలాధినాయకా

దరరహితా బలాస్రకణదాయకమై, తగఁజంద్రహాసమం

చరుగ రనంగఁ జంద్రికలయందు మెలంగరు మర్తు లత్తఱిన్. 84

మ. అరవిందాస్త్ర దవాగ్ని పాంథజనచిత్రారణ్యముల్ గాల్చుచో

సరవిన్ ధూమచయంబు తన్మహితనిశ్వాసానిలావాప్తిచేఁ

ద్వరగా వెల్వడి భూ నభోంతరములన్ వ్యాపించెనో నాఁగ నం

త రహిం బెంపెనఁగెం దుపారఘన సంతానంబు సాంద్రంబుగన్.

శా. ప్రాలేయంబులఁ బంచి లోకములనున్ జాధించుచున్నట్టి యా

ప్రాలేయాంశు గ్రసింప రావలవు జనుల్ ప్రార్థింప, నాతండ్రిగిన్

గాలాకార విభిన్నరూపములఁ దత్కంజారిపై లేచెనా

నిలాభాగరు ధూమరేఖ లలరెన్ నీహారకాలంబునన్. 85

చ. జనులు నిదాఘకాలమున జాలము లొడ్డి, కృశత్వయు క్తిచే

నొనరు ననున్ గ్రహించి రింక నుద్ధతి నప్పగ దీర్తుఁగా కఱం

చనిలుఁడు రాఁగ, వారలు తదధ్వము మూసి మొఱంగిరో యనం

గను గనదిష్టకా రచిత గర్భగృహంబుల నొప్పి రయ్యెడన్. 87

క. తత సీతాగ్రముచేతఁ

క్షతాధరముచేత, మలయజవిలేప సీతాం

గతచే విరహిణు లెసఁగిరి

పతులను గూడిరొ యనంగఁ బ్రా లేయాప్తిఁ.

88

గీ. అట్టి హేమంత సమయంబునందుఁ జలికి

గడగడ వడంకి పచ్చతెక్కల పులుంగు

తత్తడి వజీరుఁ డొయ్యన దాఁగ వచ్చె

ననఁగ రుక్మవతీ హృదయంబు సొచ్చె.

89

గీ. రుక్మవతి కాన మదనచోరుండు తత్పు

రంబు గన్నంబువెట్టఁ గరంబు గడఁగె

ననఁగఁ గ్రొవ్వాడితూపు లుద్ధతి నిగి డ్చెఁ

గలిమిగలచోటఁ జోరా ర్తి గలుగు టరుదె?

90

రుక్మవతి విరహవర్ణనము

గీ. అపుడు రుక్మవతీ సరోజాయతాక్షి

కామవశతను బ్రద్యుమ్న కాంక్షఁ జెందె;

వసుధ వారెంత సిరిగల వారలై నఁ

గామవశతను బ్రద్యుమ్న కాంక్ష గనరె?

91

క. ఆ రాజీవదళేక్షణ

మార ధనుర్జ్యో విముక్త మార్గణగణ ని

ర్దారిత హృదయ యగుచు నిల

నేరక చింతింపఁదొణఁగె నెమ్మదిలోనఁ.

92

ఉ. సారసగర్భముఖ్య సురసంతతికిం జొరఁగా నశక్యమౌ

ద్వారకలోని కెట్లు శుకవాణి చనుం? జనెఁబో మహా ప్రవతీ

హార జనౌఘ పాలితములై తగు ద్వారము లెట్లు దాటఁగా

నేరుచు? నేర్చెనేని ప్రియునిం గని యొంటిగఁ బల్కు నేగతిఁ?

మ. వనితారత్నము నాదువర్తనముఁ దా వాక్రువ్వఁగాఁ బ్రీతిచే
వినునో, లేక వినంజొ? కర్ణములకుఁ విందుల్ పచారింపఁగా
ననుఁ జేపట్టెడివార్త యాలలనచే నాకుఁ రయంబొప్పఁగాఁ
బనుపం జూచునొ, చూడఁడో? యకట! నాభాగ్యంబదెట్లున్నదో?

చ. హితకరసత్కృపాపుషితకృష్ణుఁడు కృష్ణుఁడు మామ గాఁగఁ, జా
రు తనులతా విభావిజిత రుక్మిణి రుక్మిణి యత్తగాఁగఁ
దృత గురుభారతీశుఁడు రతీశుఁడు నాథుఁడు గాఁగఁ దొల్లి నోఁ
చితినొకొ, లేదొకో? తలఁపు చేకులున ట్లొనరింపు దైవమా! 95

క. కలలోన వచ్చి నీదగు
చెలువముఁ బొడచూపి, నన్నుఁ జిత్తజ విశిఖం
బుల పాలుచేసి, యీగతిఁ
గలగింపఁగ నగునె నీకుఁ? గార్జి! యనుచుఁ. 96

ఉ. హో యను, శౌర్యనిర్జితగుహో యను, కాంతి తిరస్కృతాంబువా
హో యను, భూరిదృగ్జలరుహో యను, భవ్య కృపామృత ప్రవా
హో యను, భూరి సద్గుణ గృహో యను, పాదనతారి రాట్పమూ
హో యను, శంబరాద్యసురహో యను, రావెయదూద్యహో! యనుఁ

గీ. అతనుధర్మస్థితి నెసంగె ననుచు ఊర
మిడి పెనుపఁ, దద్గుణంబుఁ బోవిడిచి స్రుక్కఁ
జేసె నని మల్లియలపాన్పు రోసె ననఁగఁ
బొలఁతి విరహోర్తిఁ బుడమిపైఁ బొరలఁ జొచ్చె. 98

గీ. వెలఁది కప్పుడు ప్రద్యుమ్న విరహమునను
మనము దుర్వర్ణత వహింపఁ గని శరాగ్నిఁ
గామనాడింధముఁడు దానిఁ గరఁగఁ, దద్గు
వోష్ణ వాయువు లనఁగ నిట్టూర్పు లొదవె. 99

మ. తనుతాపానల తప్తహార మణిసంతానంబు బాష్పాంబు సే
చనఁ జూర్చి కృతమై, తదంగమున ముక్త సంతాపమున్ పొచ్చఁజే
సెను; దానెంత గుణాన్వితుండయిన గాసింబెట్లు దైవంబు చా
లని నాఁ, డంచును పెద్దలాడు నుడు లేలా తప్పు? నూహింపఁగన్.

గీ. తను విపాండిమ భస్మలేపనము గాఁగ,
సంతతాశ్రుకణము లక్షసరము గాఁగఁ,
గామసిద్ధికి జపనిష్ఠ గాంచె ననఁగ
నెలఁత యంత నిమీలిత నేత్ర యయ్యె. 101

క. ఈ లీల బాలికా మణి
కిలికిభోపమిత మీన కేతన శిత బా
ణాశికిఁ దూలుచు సోలుచు
జాలింబడి నఖుల మొఱుఁగి చని వనిలోనన్. 102

చ. సమధికశత్రువై వెలయు శంఖరదానవభేదికిన్ సుచా
పములయి తన్ను వేఁచు పగఁ, బాపికొనంగఁ గడంగెనో యనన్
సమద గజేంద్రయాన యతి సంభ్రమ ముప్పతిలంగ నిడు సం
ఘములఁ బెకల్చి, ఖండములుగా నొనరించి హరించె నత్తటిన్. 103

సీ. సుందరి ముఖ మరవిందమన్ భ్రాంతిచే
మధువు ద్రావఁగ వచ్చు మధుప చయము,
తెఱవ హాసంబు చంద్రికలను భ్రాంతిచేఁ
గ్రోలంగ వచ్చు చకోర గణము,
మీనాక్షి నాభి వల్మీకమన్ భ్రాంతిచే
నురవడిఁ జొర వచ్చు నురగ కులము,
బింబోష్ఠి భుజములు బిసములన్ భ్రాంతిచేఁ
జవి గొన వచ్చు హంస వ్రజంబు,

గీ. మగిడి చనె నింతినాన సంపఁగి యటంచు,
 నువిద కాశ్మీరతిలకంబు రవి యటంచు,
 రమణి గానంబు షడ్జస్వరం బటంచుఁ
 గాంత నెఱిగొప్పు ఘనఘనాఘన మటంచు. 104

క. అయ్యెడఁ దొయ్యలిఁ గానక
 దయ్యము నెద దూఱికొనుచుఁ దహతహపడుచుఁ
 నెయ్యంపు బోటి కత్తియ
 ల య్యలికులవేణి జాడ లారసికొనుచుఁ. 105

క. పగలీనగలీనములై
 పగలీలగ లీల నలరు పరభృతతతులా
 పగలీలఁ గ్రమ్మఁగా, నో
 పఁగ లీలావతివశంబె? బాలికలారా! 106

వ. అని యొండొరు లాడికొనుచు. 107

క. చని చని యొక కుంజగృహం
 బున ఘర్మక్లాంత లతిక పోలెఁ శ్రాంతిం
 గని పొగులుచున్న సకియం
 గనుఁగొని యిట్లనిరి నూక్తి కౌశల మొప్పఁ. 108

ఉ. 'జాతి విహీనుడై, మధుప సంగతుడై, యశరీరయుక్తుడై,
 స్థిత పలాశి సంతతి నిషేవితుడై, కుజని ప్రకాశక
 ఖ్యాతిఁ దనర్చు చైత్రికుఁ డపాయమొనర్పఁడె, యేల నిందు ని
 ర్భీతిని వచ్చితమ్మ? చెలిపిండు మొఱంగి కురంగలోచనా!' 109

వ. అని యిట్లు కటకటంబడి, వనవిహారంబువలనఁ గొంత ప్రొద్దు
 గడవం దలంచి, రుక్మవతిం గనుఁగొని యందొక్క కలకంఠకంతి
 యిట్లనియె. 110

ఉద్వానవన వర్ణనము

సీ. బహు రసాలఫల స్రవద్రస వ్యాజ వ
 ర్నాగమాభిద్రుత హంసకులము,
 సాంద్ర ద్రుమాంతర చ్ఛాయాతికై తవ
 ధ్వాంత దుఃఖత చక్రవాకచయము,
 గురుతరోజ్జ్వల జపా గుచ్ఛ మాయా బాల
 రవి సంతుభిత చకోర వజంబు,
 లలితాశి నీలసల్లవలీ లతామిషా
 సిత సర్పవంచిత శిఖిగణంబు,

గీ. నిరుపమాన ప్రభా సమన్విత పలాశ
 జాత ముకుళ మృషాంశుక చంచు సంగ్ర
 నన ముదాగత సంకు మార్జాల మండ
 లంబు గనుఁగొను మేతద్వనంబు చెలియ!

111

చ. దళములఁగూల్చి కాంచన వితానము లెల్ల హరించు నమ్మహా
 బల ఘనవైరి నొంపఁ గనుపట్టిన మాధవు రోషభీషణ
 జ్వలన శిఖాశుతో యన, రసాల రసాజములందుఁ బల్లవం
 బులు దనరారెఁ గంటివె? ప్రపుల్ల సరోరుహపత్రలోచనా! 112

చ. సకియరొ! మాధవుం గడు ప్రసన్నతకై వనలక్ష్మి యాత్మఁ గో
 రిక లెసఁగఁ జపించుచును వ్రేళ్ళనుద్రిప్పు సరోరుహోక్ష మా
 లికయొ యనంగ, నెంతయుఁ దలిరెడిఁ గంటె? సమస్త భూరుహ
 గ్ర కలిత పల్లవోత్కర చరన్ద్రద బంభర డింభ కావళిఁ. 113

క. వనజాయతలోచన! నా
 మనవి నివిని చనకు మటకు, మన్మథ బాణా
 నన గళిత శిలీముఖములు
 ఘన కాలాకృతిని నిన్నుఁ గమలఁగఁజేయుఁ.

114

క. తరళాక్షి మది నొకింతయు

నరయక యుద్వృత్తి నిజ మహాచల ధర్మ

స్ఫురణము దటుఁగం జేసిన

మరుఁ డుగ్రక్రోధవహ్ని మండకయున్నే ?

115

సీ. వల్లభంబని దేవ వల్లభ ఛాయకు

భూధర స్తని ! నీవు పోకు మమ్మ,

ప్రాప్యంబటంచు సుపర్ణాంతికమ్మున

కురగరోమాళి ! నీవరుగ కమ్మ,

అభిగమ్యమని కుంజరాశనాశ్రయమున

కిభరాజగమన ! నీ వేగ కమ్మ,

ఆసాద్యమని మన్మథాభ్యర్ణమునకును

శంబరాక్షిరో ! నీవు చనకు మమ్మ,

గీ. యనుచు నయ్యింతి పలుక, బింబాధరోష్ఠి

యొకతె, యో చతురానన, యో సువర్ణ

వసన, యోసతి, యోమ్మదు వనజ పాణి !

యిచ్చ కగునట్టు లటకుఁ బోవచ్చు ననియె.

సీ. అతివ ! నీచే మాట లభ్యసించిన చిల్క

పరుషోక్తు లెంతయుఁ బల్కఁజొచ్చె,

రమణి ! నీచే సుస్వరము నేర్చిన పికంబు

దాయయై నీమోలఁ గూయఁజొచ్చె,

కలికి ! నీచే పాట గఱచిన మధుపంబు

గడనచేయక మ్రోత లిడఁగఁజొచ్చె,

నాతి ! నీచే నర్తనము గ్రహించిన కేకి

యెదుర మిక్కిలి కేక లేయఁజొచ్చె,

గీ. మిత్రులెల్లను శత్రులై మెలఁగి రిపుడు
మాధవాఙ్మను దప్పింప మన వశంబె?
నలి గురుద్రోహు లని కాదె నలినసూతి
యతివ వనమున వీని నల్లాడఁ జేసె.

117

పుష్పాపచయ వర్ణనము

క. అని యివ్వధమున వనజా
నన లారుక్మవతి క వ్వన వి శేషములఁ
వినిపించుచు సుమహారణం
బొనరింపఁ గడంగి రప్పు డుత్సాహమునఁ.

118

రగడ :

అమ్మ! యమ్మధురస లతాళి ప్రియమ్మయమ్మగు నీవు కంటివె?
తమ్ము తమ్ములుప్రోవఁ దేటు లెద మ్ముదమ్ముగ మ్రోయు వింటివె?
వామ! వామతరమగు మరువము వాడి వాడిక కెక్కియున్నది,
మామమామమెఱుంగుభంగి తమాలమాల సొబంగు గన్నది;
సరస! సరసఫలాళి మిళిత రసాలసాల మిగుర్ప ముట్టుము,
కరము కరమునఁ గ్రోవి నలమి నికామ కామమెలర్పఁ బట్టుము;
మానిమానితవృత్తిపల్కులు, మహిళ! మహిళను గాంచి పాడుము,
కాన కా ననగొనకు మరువొల్లంటి! కంటకముగను జూడుము;
చేరు చేరువ నున్న పొన్నకుఁ జెలిమిచెలి! మిగులంగ నగుచును,
సార సారసవదన! వినుమదె సారసారవమును జెలఁగుచును;
అక్క! యక్కడ నాడె నెద ముదమంద మందగతిఁ మరాళము,
దక్క దక్కఱపట్లఁ జూడఁగఁ దనరుఁ దనరుచి నీ ప్రవాళము;
అంచ యంచ లనిత సరోరుహ మతివ! మతి వలదమ్మ కొన నన,
మించు మించుకటాక్షమునఁ బొడమించు మించుక తిలకమున నన;

చేవచే వడి గోగు నమృతముచిల్క చిల్కలకొల్కి! నుడువుము,
దావ దావదరీతి శారిక, తరుణి! తరుణిని బల్కె నడువుము;
సతి! వసతివని నమరువావిలిఁ జాలఁజాలఁగఁ జల్ల నూర్పుము,
హితమహితమతి! కేసరము లలి నింపునింపు, మదింపఁ గూర్పుము;
పొగడఁ బొగడఁగ గంధిలం బటు పోక పోకలఁ గోయ నేటికి?
నగ మనఁగ మధుతరు వెసంగె వనమ్మున మ్ముదమొసఁగి తేటికి;
మన విమన విరహోనలంబన మహిమ మహి మనె నీ జపావళి,
ఘనత ఘనతతి నుతిమనె నళి నికాయ కాయము లూర్మికావళి;
శోభ శోభననయన! దగెఁ గింశుకము శుకములకెల్ల నిల్లుగ,
ఆభయాభరణమగు మంకెన కనిన కని నగనేల? పెల్లుగ;
నెఱిఁగి నెఱిఁ గిసలాఖ్య నడుఁగఁగ నేలనే లలితాంగి! యిప్పుడు,
తెఱవ! తెఱవది గాదు మదనుని తేజి తేజిలు నందు నెప్పుడు;
చామ! చామనచాయఁ దనరె నిజంబు జంబువుపై శుకంబులు,
కామికామిను లలర వీచె సుగంధ గంధవహంకురంబులు;
ప్రమద! ప్రమదమున ముఖమెత్తుక రాఁగ రాగమునొందు హేమము,
కమలి కమలిను లుండ శిఖ భుజగముల గములని పూనె ప్రేమము;
పూని పూనికఁదన్న మొగిఁ బొలుపొందు పొందుగ నీయశోకము,
కానఁ గానఁగనయ్యె నదె సుమకాండ కాండములు తదనీకము;
పొదలఁ బొదలఁగ సాగె నీతలఁపూఁగ పూగము లతిఘనమ్ముగ,
మదను మదనుమతిం గొలుపు మనుమాన మానక వేగిరమ్ముగ. 119

గీ. అని వనక్రీడ సలిపి యేడాంకముఖులు
పంచబాణ సపర్య కావించుటకును
మానితామ్లాన సూన వితానములను
నేర్పు మీఱంగ భక్తితో నేర్పరించి.

సీ. సుమనో విలాసంబు చూఱుపుచ్చిన యంత
 మధుప రాగంబులు మట్టుపడియె,
 వరపల్లవ సమ్మద్ధి దొరఁగఁ జేసిన యంత
 నల పికాంగన వియోగాబ్ధిఁ బడియె,
 జీవనప్రద ఫలశ్రీలఁ జేకొనినంత
 శుక మగమప్రాప్తి స్రుక్కువడియె,
 నలరు కొమ్మల ప్రాపు దొలఁగఁ జేసిన యంత
 మధు వాత్సభూజార్తి మ్రానుపడియె,

గీ. ననుచుఁ దమలోన నర్జోక్తు లాడుకొనుచు
 సంభ్రమంబునఁ దత్ప్రదేశంబు విడిచి,
 మలయ భూధరసంజాత మారుతాంకు
 రాపహృత గాఢ మార్గ సంతాప లగుచు.

121

ఉ. కాంచనగాత్రు లేగి యటఁ గాంచి రుదంచిత వాయుసంచల
 త్కాంచనరేణు కందళిత క్రమ వికస్వర వంకజోల్లస
 త్కాంచన వంకజాత కలిత ద్యునదీ భ్రమ దంబుసంచర
 త్కాంచన గర్భవాహచయ ధామము నొక్క సరోలలామము॥

సరోవర వర్ణనము

వ. కాంచి, సరోవరలక్ష్మి సమంచిత చంచరీకసంచయ దృగంచలంబుల
 నిరీక్షించి, కంకణోర్మికా హస్తంబు లెత్తి, హంసకారావ కైత
 వంబునఁ దమ్ముం జేరఁబిల్చుగతి రాణించుట కొండొరులతో
 వక్కాణించుచు, నంబుప్రతిబింబిత తటనికట పూగీఫల నాగవల్లి
 దళంబులును, మంజుల కింజల్కపుంజరంజిత పుండరీక పండంబులు
 పాలికామాలికలును, ముహుర్ముహుర్దగ్గతాళిపాళియు క్త ర క్త
 జలజాతజాతంబులు సధూమస్తోమవీతిహోత్రపాత్రంబులును, జల
 శీకర నికర సంకలిత లలిత వంకజ వర్ణంబులు వర్ణనీయ లాజభాజనం

బులును, సముల్లసిత హల్లకంబులు నీరాజన సమాజంబులును, నభంగతరంగస్వనంబులు రంగస్మృదంగస్వనంబులును, విప్రవర నినాదంబులు విప్రవరాశీర్వాదంబులునునై విలసిల్లి పద్మినీ కర గ్రహణమహోత్సాహోత్సవంబుపొలుపు దెలుపుట కానందంబు నొందుచు, నప్రియేందు ప్రియంబులగుట నిందీవర బృందంబులఁ బద్మినీ పద్మకరంబులఁ గరంబు కినుకఁ దునుకలుచేసి దగరతనంబున నెగురవేయు చందంబున నొప్పు నరవిందమందిరంబులనుండి యెగయు మిళింద సందోహంబులం గనుంగొని చెలంగుచు, కమలా కరచిత్రఫలకంబున, హల్ల కేందీవరకైరవ కైవలాచ్ఛాదిత కమల కుట్టలంబులు పద్మరా గేంద్రనీల హీర హరిన్మణిమయంబు లగు సారెలును, సారస చక్రవాక హంస సంసదారవంబులు తత్సమ యోచితాలాపంబులునుగా, జలాధిదేవతలు జూదంబాడుచు సారెసారెకు సారెల నడిపించునప్పు డుత్తుంగతరంగనిస్తుల హస్తం బుల నెత్తివైచు దంతపుటడ్డసాళ్ళ పగిదిఁ బొగరున పైకి నెగిరి పడు మగమీల నిగనిగలం గని మిగుల పొగడుచు, నున్నాళ సిత నాళీకాతపత్రయును, మరుచ్చలితోభయపార్శ్వ కైరవ చామర యుగళయును, ధృతబిసకాండ హంసప్రకాండ వేత్రహస్తయును, భృంగాంగనా సంగీతభంగీ తరంగీకృతహర్షోత్సర్గ యునై, శోణా రవింద మణిమంది రాంతర్వర్ణనీయ కర్ణికాసింహాసనాసీన యగు రమాదేవికేశికందుకంబు లనం దనరు రథాంగ దంపతుల పెంపున కింపు పూనుచు, బలభిన్మణిస్థాపితసౌపానచ్ఛాయాచ్ఛాదితంబయి కాళిందీజలంబులసొంపు సంపాదించు సర్వతోముఖ సమృద్ధి కచ్చెరు వందుచు, వెండియు నా సరోవరంబు సుమనో నివాసంబు గావున సురభిసంగతంబై, శరజాతోత్పత్తి హేతుసుకరంబుగావున సారంగ మండితంబై, నిర్మలపుష్కరంబు గావున భాస్వద బ్జక లితంబై, భాసుర పుండరీకంబు గావున రాజహంసయోగ్యంబై తేజరిల్లుటకు పులకాంకురపరీత శరీరలై యుబ్బి యన్నారీమణులు తద్వారి విహారాయత్త చిత్తలై.

జలక్రీడా వర్ణనము

సీ. అల నిశాచరబాధ దొలఁగించి హరి కమ
 లామోద మొనరించినట్టి చోటు,
 ఘన హరిణీ ముఖ్యగమన మరుత్తతి
 కొమరొప్ప సురభి గైకొనిన చోటు,
 సంతత శరజాతసంయుక్తి నాత్మభూ
 ప్రియమూను నారి వర్తిల్లు చోటు,
 వదలి మానసవృత్తి వనములోఁ బరమహం
 స లభిష్టసిద్ధిఁ జెన్నలరు చోటు,

గీ. చెలువు మీఱంగ ననిమిషశ్రేష్ఠ జీవ
 నానురూపామృతం బలరారు చోటు
 మానవతులార యిదిసుఁదీ! మనము దీని
 వారిఁ గ్రీడింపఁ గోర్కె లిడేటు ననుచు.

124

ఉ. కట్టినయట్టి పుట్టములు గట్టునఁబెట్టి, జిలుంగు పావడల్
 గట్టిగఁగట్టి, గట్టి చనుకట్టులు దండలునెట్టి, మేనిబల్
 దట్టపు చాయ లుట్టిపడఁ దట్టు పునుంగునఁ బుట్టు వాసనల్
 చుట్టిన దిట్టలై కొలనుచుట్టును జుట్టిరి నిండువేడుకఁ.

125

క. వెండియు నండజగామిను
 లొండొరుల కరాంబుజంబు లూనుచు సరసిఁ
 నిండుమతిఁ జొచ్చి విహరణ
 పాండిత్యము నెరపుచుండి ప్రమదం బెసఁగఁ.

126

మ. పువువిల్కాని శరోత్కరంబులకుఁ బెంపుంజేయుచుం ద మ్మువ
 ద్రవమొందించునటంచు నీరస మొనర్పంబూనిరో నాఁగ, నా
 గవరోద్యద్గమనల్ నిజాంజలులఁ దత్కాసార నీర ప్రపూ
 రవితానం బెగఁజల్లఁజొచ్చిరి ప్రతీర ఊఁటి భాగంబులఁ.

127

చ. వనజదళాయతేక్షణ లవారితవారి విహార చాతురిం
దనరెడివేళ నందొక మదద్వివగామిని కేశపాళ మొ
య్యన మఱియొక్కసుందరి ముఖాంచలముం దగులంగ, నుల్లసి
లైన బరిపూర్ణచంద్రుఁ గబళింపఁగఁబూను విధుంతుదుం డనఁ. 128

చ. తరుణి యొక్కర్తు నీటఁబ్రమదంబున వెన్నిడి యీదఁ, దత్కుచో
పరి సరసీజకోశమనుశ్రాంతి మరాళమువ్రాలి, గీటి వే
నరుగ, నెలంతయొర్తు 'కమలానన నీవు జలస్థవయ్యు ని
ర్భరతర రాజహంస నఖరక్షతిఁ గాంచితి'వం చొగిఁ నగెఁ. 129

సీ. అతివ యొక్కతె యుత్తమాంగసంగత సితాం
బురుహయై యజ్జశేఖరతఁ గాంచెఁ,
బడఁతి యొక్కతె ధృతోత్పలవిభామిళిత కం
ధరయయి నీల కంధరతఁ బూనె,
నెలఁతయొక్కతె పద్మినీవేష్టితాంఘ్రియై
రహి గూఢపాదాభరణతఁ దాల్చె,
వెలఁది యొక్కతె వారివిహృతివేగచ్యుత
పరిధానయై దిగంబరతఁ బొల్చెఁ,

గీ. దక్కుగల బోటులెల్లఁ దత్తద్విధముల
నతనుతాపోపశమనార్థ మలరి రనఁగ
నిజ కరాజ్యగృహిత పానీయ లగుచు
శంబరధరత్వ మొంది రా సమయమునను.

130

ఉ. కొమ్మలు నెమ్మనమ్మన నకుంతిత సమ్మదమొప్ప జాళువా
కొమ్ములఁ జిమ్మునీరు గమిగూడి పయిం బ్రసరింపఁగా, ననం
తమ్ము జలస్వరూప మొగిఁదాల్చెఁజుమీ! యదికాకయున్న లో
కమ్మునఁ బుష్కరాఖ్య యెటుగల్గును దానికి? నెంచిచూడఁగఁ.

గీ. ఆళియొక్కతె కేళివిహారవేళఁ

దనరి పెకలించెడి మృణాళదళ మెసంగెఁ

దరణి కిరణాళి కోర్వక తాల్పు నెత్తు

విమల గారుత్మతాతపత్రమొ యనంగ.

132

ఉ. అంబుజబంధుఁ డాత్మదయితాబ్జినిద్రొక్కి కలంచి రంచుఁ గో

పంబున దీధితిజ్వలనబాణము లేయఁగఁ, దన్ని వారణా

ర్థంబు నిగుడ్చు వారుణశరంబు లనందగెఁ గామినీకలా

పంబు సువర్ణశృంగములఁ బై కెగఁజిమ్మఁగఁ బోవు నీరముల్. 133

గీ. మాటి మాటికి నీటిలో బోటి యొకతె

మునుఁగుచును దేలుచుండఁ దన్ముఖ మెసంగె

నీరదములఁ బ్రవేశించి నిర్గమించి

తోఁచకను దోఁచు నన్మృత మరీచి యనంగ

134

చ. పరమకుతూహలోల్లసితభావమునన్ హరిణీ విలోచనల్

సరసిఁ జరింపఁ, గక్షయుగసంభృతనాళ సమీరణోల్లల

త్సరసిరుహచ్చదాగ్ర సముదంచిత పీన తదుజ్జ్వల త్వయో

ధరములు సంచల చ్చృతి మదద్విష కుంభములో యనం దగెన్. 135

చ. కలికి యొకర్తు కోకనద కై రవ హల్లక హార కంఠయై

జలములయందు మజ్జనము సల్పుచు లేచినఁ గుంకుమాంగ రా

గ లలిత హృజ్జలంబులు ప్రకాశిలె మన్మథబాణజాల ని

ర్దళిత తదీయ హృత్పుట సరద్భహుశోణితధారలో యనన్. 136

చ. జలముల నోల యోల యని సారసనేత్ర యొకర్తు ముగ్ధి కై

వలము కరంబునంగొని జవంబున లేచినచందమొప్పెఁ గ

ల్వలదొర వేడి నొంచె నని వై రితఁ దప్త్రియయా కుముద్వతిం

గలఁచి కచంబువట్టికొని గ్రక్కున నీడ్చుకవచ్చెనో యనన్. 137

సీ. నవ సరోజ మృణాళనాళముల్ దునిమి పా
 అఁగవైచె నొక్కమత్తగజయాన,
 మకరందపానాభిమత్తద్విరేఫంబు
 లను దోలె నొక భవ్యకనకనాస,
 పరమానురాగ సంభరిత చక్రయుగాప్తి
 సడలించె నొక పూర్ణచంద్రవదన,
 లలిత కల్లోలజాల చరన్మరాళాలిఁ
 దూలించె నొక ఘన సీలవేణి,

గీ. యనుపమాన రయ ప్రవాహాభిముఖి ని
 రంతర గతాగతాండజార్భక చయముల
 మెలఁగనీదయ్యె నొక పృథుమీననేత్ర
 సకియ లంభోవిహరంబు సలుపు నపుడు.

138

శా. ఈరీతిఁ జలకేళి సల్పి దరికిఁ హేలావతుల్ వచ్చి, సాం
 పారఁ రుక్మవతీవధూమణికి నెయ్యంబొప్పఁగా నర్హమా
 చీరం గట్టనొసంగి, భూషణములఁ శృంగారముల్ చేసి, వే
 ర్దైరం దాము నలంకరించుకొని పూవిల్కాని సేవింపఁగఁ. 139

గీ. సరస నొక సిక తామయ స్థలమునందుఁ
 బంచసాయకు రూప మేర్పడఁగ వ్రాసి,
 వేడుకలు మీఱఁ బడఁగిచే షోడశోప
 చారములఁ బూజసేయించి సన్నుతింప.

140

క. మనసిజుఁ డంతట మ్రొలం
 గనుపట్టిన యట్లఁదోఁవఁ గని గుండియ జ
 ల్లన రుక్మవతియు మూర్చి
 ల్లిన హల్లకగంధు లాకులితమానసలై.

141

చెలికత్తియలు రుక్మవతికి శైత్యోపచారము లొనర్చుట.

గీ. వీవనలఁ దాప మారంగ విసరి విసరి,
సారెసారెకుఁ బన్నీరు చల్లి చల్లి,
అంగలతయందుఁ జందనం బలఁది యలఁది,
చెలులు శైత్యోపచారముల్ చేయుచుండ. 142

గీ. పూర్ణచంద్రోదయంబన్న పొక్కఁదొడఁగె,
భృంగరాజమ్మఁటన్నను బెదరఁ జొచ్చె,
శాంతి కాదమ్మ మన్మథజ్వరము దేన;
నాతి కింకొక్క ప్రద్యుమ్న భూతిఁ దక్క. 143

చ. అనుచు యథోచితక్రియల నయ్యలివేణిని సేదదేర్చి, యో
వనరుహనేత్ర! నీవయిన వాంఛితముల్ ఫలియించు, నింక ని
వ్వని వసియింపనేల? యని వారక రుక్మవతిఁ ససంభ్రమం
బునఁ జెలులెల్లఁ దోడుకొనిపోయి నిశాంతము చేర్చి రంతటఁ.

అశ్వాసాంతము

శా. చతుశ్రోత్రశయాన! యానవిజితస్వర్ణాగనాగద్విష
త్పక్షోదంచిత పాదసారస! రసాపద్మావధూటీ లస
ద్వీక్షానందక! నందకాసి విజితాదిత్యాగ్రి రాజన్య! జ
న్యక్షోణీతల ఘోరశంఖభృతనిర్వాద స్ఫుటద్దిక్తటా! 145

క. ఉడ్వద్ధిపమకుట విధి సుర
గాడ్వినుతాగణ్యగుణవిరాజిత! మేధా
వీడ్వరదాయక! పదవా
రుడ్వర్ధితభక్తనయనరోలంబ! హరీ!

త్రోటకము :

వరదానవ పర్వత వజ్రధరా !

కరిభీకర వాశ్చర గర్వహారా !

శరచాప గదాదర చక్రకరా !

తురగాస్య ! భవానల తోయధరా !

147

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవచరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసాదిత
కవితాచాతుర్యధుర్య శ్రీమన్మప్పిరాలవంశ పయఃపారావార
రాకాసుధాకర కేశవార్యపుత్ర సుచరిత్ర బుధజనవిధేయ
సుబ్బరాయప్రణీతంబైన ప్రద్యుమ్న చరిత్రంబను
మహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థా శ్వాసము.

ప్రద్యుమ్న చరిత్రము

పంచమాశ్వాసము

★ ★ ★

క. శ్రీమహనీయగుణోజ్జ్వల!

తామరసభవాది బింబితపదనఖ! మహా

ద్దామ పరాక్రమధామ! స

దామల శోభార్పురీ! హయగ్రీవ! హరీ!

1

గీ. అవధరింపుము జనమేజయ ఊతీశుఁ

జూచి సాత్యవతేయ శిష్యుండు పలుకు

నట్లు నిజమందరముఁ జేరి యంగజార్తిఁ

బడఁతి పూసెజ్జ మెయి చేర్చి యడలు నంత.

2

సూర్యాస్తమయ వర్ణనము

మ. అల రుక్మఊతిపాలపుత్రి భవదీయాగణ్య లావణ్య ని

స్తుల తారుణ్య విశేషము ల్విని సుమేషుక్రూర జాణాహతిం

గలఁగం జొచ్చె నఁటంచుఁ గార్మికి నెఱుంగంజేయఁగాఁబూని యిం

పలరక ద్వారక కేగురీతి రవి డాయంబోయె నఁభోనిధికా. 3

వనవల్లికల భిల్లవనరుహాయత విలో

చనలు విద్రుమవల్లు లనుచుఁ జిదుమఁ,

చునీయకాసార కై రవ కుట్మలం

బుల శుకంబులు బింబబుద్ధిఁ జీర,

కావళి సరిన్నా థాంతరోద్గమి

తౌర్వానల జ్వాల లనుచు వగవ,

౪ నిజాశ్రమ గృహములు దహ్యమా

౫ లయ్యె ననుచు విభ్రమము చెంద,

గీ. మౌనిరాణ్మానినీలలామములు సుమప
రాగ మగ్నిశిఖాభ్రాంతిఁ బ్రోగుచేయఁ
గ్రమ్మికొనుచును రోదనీగహ్వరంబు
నందుఁ జెలువందె జరతారుణాతపములు.

4

సీ. హరివిలోకన తత్పరాపరాశాంగనా
రమణీయ దృక్ప్రసారము లనంగఁ,
దరణిహేమ ద్రవీకరణ కాలస్వర్ణ
కారసారిత భస్మికలో యనంగ,
ఘ్రసాంత పరిచారికాస్తీర్ణ తిమిరాధి
రాణ్మార్గ నీలాంబరము లనంగ,
సముదేష్వ దమృతాంశు రమణాభిముఖయాయీ
నీలాబ్జినీసతీ నివహ మనంగ,

గీ. విష్టప ప్రభవిష్టు నవీన మీన
కేతనై శ్వర్య పూర్వాస్త గిరిగరిష్ఠ
శంకుసంకలనావనీస్థాపితేంద్ర
నీలమణి తోరణము లన నీడ లడరె.

5

గీ. పగలు చండకర్తార్తి కోపంగలేక
తరుతతుల దాఁగియుండి, యతండు గ్రుంకు
వేళ వెడలు తమో మహీవిభుని మ్రోల
నిలుచు భటులన నీడలు నిడుదలయ్యె.

6

గీ. పద్మినీనాథుఁ డపరాభిఁ బవ్వళింపఁ
బోవ, జగములఁ గబళింపఁ బొంగుతిమిర
వారిధికి మున్న చనెడి కాల్యలో యనంగ
నీడ లరిగెను బ్రాచికి నిడుదలగుచు.

7

సీ. స్మరజాణ కషణార్థ సమయాసిధావక
 సంభృతారుణశాణచక్ర మనఁగ,
 ఉడుర్గుటీ విద్యోతనోచిత వారుణీ
 శాంబరిణీమణి చపక మనఁగ,
 వాసరసీమాన్త భాసురాన్తస్తంభ
 కలిత హిరణ్మయ ఘంట యనఁగఁ,
 బ్రబలాహరవనీశర క్త ర క్త పదో
 ష భృగునందన పరశ్వధ మనంగ,

గీ. భేలదహిలోక జాలకోక్తిర్ణరశ్మి
 బంధనాకృష్ట వాతాటపట మనంగ,
 బింబమై, త్ర్యంశమై, యర్థబింబమయ్యుఁ
 జాదమై క్రుంకె నపరాధిఁ బద్మహితుఁడు.

8

సీ. సమ వాసర నిశావసరమల్ల సంగర
 రంగరింగద్రజోవజ మనంగ,
 భాస్వదంశుకహీన పరికుచ ద్యోసతీ
 వరుణార్పితారుణ వసన మనఁగ,
 దాక్షాయణీ శశిధర సముద్వహనాంబ
 ర వితర్ది సిందూర రచన యనఁగ,
 సమయ దుర్బల సురోత్తమ చర్వణ స్పృహ
 సారిత వృత్త రసజ్ఞ యనగ,

గీ. వారుణీ భజనాభివర్ధితాను
 రాగపతితాజ్ఞసఖ కుమార్గ ప్రచార
 విముఖ వినతానుతాగ్రజ విజిత పద్మ
 రాగ రుచిరాంగరుచియనఁ బ్రబలె సంధ్య.

9

క. తమకులమునఁ బొడమిన చ

క్రములు వియోగాగ్నిఁ బొగులఁ గని హాహా రా
వము లొసరించెనొ యన నొ

క్కమొగిన్ నీడోద్భవములు కలకలఁ గూసెన్.

10

క. ఇనరాఘవ రహితను తనుఁ

గొనిపోవఁగఁ దిమిరదశముఖుఁడు రాఁ గని, భీ

తిని బద్ధిసీమహీసుత

కనుమోడై ననా ముడింగెఁ గంజాతంబుల్.

11

రాత్రి వర్ణనము

గీ. పతివియోగార్తి కోర్వక పద్మినీ ప

యోజముఖ మ్రింగు గరళంపుటుండ లనఁగఁ

బద్ధములలోనఁ దేటులు పడియె, దాన

మోడై గనుదోయి నా యవి మొగిడె నపుడు.

12

గీ. కాలమను లుబ్ధకుం డేకభగ వినాశ

నంబు గావించి తమపై రయంబు మెఱయ

నేగుదేరంగఁ గని భీతి డాఁగె ననఁగ

నిజ కులాయంబులను దూతె నీడజములు.

13

సీ. హరిచెంత కరుదేర నళికి నింగికిఁ జారు

నంజన కరి శరీరాభ యనఁగఁ,

గడలిఁ ద్రెళ్ళిన తండ్రీగావ విష్ణుపదంబు

నందున వ్రాలు కాళింది యనఁగఁ,

బవలు లేనవి దీరఁ జాంసులా శిఖనుల

మనుప వచ్చిన ఘనాఘన మనంగఁ,

బతిరాక దెలిసి రే పడఁతి గీ మలుకంగఁ,

గూర్చిన కస్తూరి కుప్ప యనఁగ,

గీ. భూసురార్హజలాళి దంభోళిపాళి
చుట్టుముట్టినఁ గట్టిన జుట్టు లురల
దిక్కుదిక్కులఁ జారు మందేహ దేహ
కాంతి యనఁగను గటికచీకటి తనరె.

14

సీ. శర్వరీముఖ నటచ్ఛర్వ శిరోలుత
ద్గంగా తరంగ శికరము లనఁగ,
అవసర హరి పునర్భవ భిన్న వాసర
ద్విపకుంభ గళితమౌక్తికము లనఁగ,
ఆగామిరాజోపహారక్షపా ప్రమ
దాహృతద్రాక్షాఫలాకు లనఁగఁ,
గాల కువిందక కలితాభ్ర నీలాంబ
రాంతర ధవళచిహ్నము లనఁగఁ,

గీ. దపనబలిదానపుని రసాతలము చేర్చి
వినుతి గాంచిన సమయ త్రివిక్రమోర్ధ్వ
చరణమున దేవతలు పూజ నల్పినట్టి
మల్లెపువ్వులు నాఁ జుక్క లుల్లసితై.

15

చ. నవహరినీల నీలవనంబులు మైఁగలయంగఁగప్పి, ప
ల్లవులను జేరఁబోయెడి తలంపున నిండ్లు వినిర్గమించు జా
ర వనజ దృక్కదంబకము రంజిత మందిరదీప్త దీపికా
నివహ మహావిభావతి వినిర్గత సంతమసాళియో యనఁ.

16

గీ. మిత్ర వసుసంపద గ్రహించి మించిన ప్ర
భంజనాపుని దుర్యశఃపటలి గురుకు
లాధివాసంబునను వీడి యరుగుచున్న
దనఁగ దీపాగ్రకలిత ధూమాళి తనరె.

17

చంద్రోదయ వర్ణనము

గీ. జగము లన్నియు నొకట గెల్వంగఁ దలంచి,
చెలఁగి సన్నిత్రుడగు రాజుఁ బిలువ వచ్చి
నట్టి కలుములజవరాలి పట్టి కేత
నంబనఁగఁ బ్రాగ్దిశను శాండిమంబు దోఁచె.

18

సీ. లన దనంతగళావలంబి తారాహార
మధ్యగ కౌస్తుభమణి యనంగ,
విబుధమార్గనిరోధి వృతనాళోద్యుక్త
హరి రోషసంజనితాన్ని యనంగ,
పాంథ తాపానల ప్రజ్వలనాపుర
ధ్వజగృహీతారుణ వ్యజన మనంగఁ,
బ్రియసుతశయనోపరి పులోమజాబద్ధ
నూత్ననూడిక్య కందుక మనంగఁ,

గీ. బూర్వదిగ్భాగమను రఘుపుంగవునకు
నవసరంబను గంధవహోత్మజుండు
తెచ్చియిచ్చిన భూమిపుత్రీ శిరోవి
భూషణంబనఁ గైరవాప్తుండు పొడిచె.

19

గీ. అరిదరకరుండు, కువలయాహోదవర్ధ
నుండు, పద్మాహితుండు, తమోనుదుండు నైన
విధున కింద్రార్పితంబయి వెలయు హార
తరళనీలాశ్మమనఁ గందు తనరె నపుడు.

20

చంద్రికా వర్ణనము

శా. ప్రాలేయాంశు ఘనాంశుజాలముల కోర్వంజాల కెంతేనియున్
జాలింజెంది గుహానిగూహన విశిష్టంబై తమంబత్తటిన్
మేలుంజెందఁగ నొండులేమి బహుళస్నేహంబునం బుంశ్చలీ
నాశీకాన్యల మానసంబుల విలీనంబయ్యె నిక్కంబుగన్.

21

మ. సమయంబౌ నిదె యంచు నధ్యగవధూసంఘంబు నొక్కుమ్మడిఁ
సమయంజేయఁదలంచి మించి సుమనశ్చాపుండు పుంఖానుపుం
ఖముగా నేనెడు కైరవాస్త్రము లనంగా యామినీకామినీ
రమణోద్యత్కిరణాఘముల్ నెరసె దుర్వారంబుగా నెల్లెడఁ. 22

సీ. తనదు చాయ కపాలధరుఁడొంది మహిత దు

ర్గాధినాథుండయి యతిశయిల్లెఁ,

దన కళాసంగతిఁ దలవాకిట మెలంగు

నతివ హిరణ్యగర్భాప్తి నెనఁగెఁ,

దన వర్ణమహిమంబు గనిన దుర్వర్ణాద్రి

వసుధ సుగోత్రమై వన్నె కెక్కెఁ,

దన వసుభూతి పెంపునన లక్ష్మిగురుండు

క్షీరపయోరాశి సిరిని గనియె,

గీ. నన విజృంభించి, శేషాహి నడుగుపటిచి,

కనపు సురసౌరభేయిని మెసవఁజేసి,

పాండుశాఖని నాకులపాటొనర్చి

నిండె జగమెల్ల నపుడు రేయెండపిండు.

23

వ. వెండియుఁ బ్రచండాఖండలవేదండ కుండాదండప్రకాండోద్ధూత
పుండరీకాయిత శశిమండలమండితసాంద్రచంద్రికా తండోపతండం
బులు మూర్తాండాస్తమయ సమయతాండవ కంపిత ఖండ పర కు
శిఖండాఖండ గాంగడిండిరఖండంబుల గండుమిగిలి నిండుకొనుచు,
బల్లిదుండగుమదనుండు హల్లకభల్లంబుల నెదలు చిల్లులువోవ నేయ
నొల్లంబోయి తల్లడిల్లి, మల్లికావల్లి కామతల్లికల నుల్లసిల్లి, తావులు
వెదఱుల్లు చల్లనితావుల నుల్లంబులు పల్లవింపఁ, బల్లవులంగూడి కల్లు
ప్రదాగి పెల్లురేగి, ధమ్మిల్లంబులు వీడ మట్టుమల్లాడుచుఁ జెల్లా
టంబుల నవ్వలభులవై మైరేయంబులు చల్లు పల్ల వాధరల గల్లంబుల

రంజిల్లు ధాళధశ్యంబులం గొల్లలాడుచు, నితుచాపసంతుభితులై
 పల్లవు లక్షీణ మోహంబునం దమ్ముఁ జేరి కటాక్ష నిరీక్షణంబుల
 రక్షింపుండని వక్షోజంబుల నఖతుతంబులు నిక్షేపించిన, వారినతుల
 నధిక్షేపించుచుఁ బూబంతులనీడల నక్షిగతంబులగు నక్షత్రేళు
 కిరణంబులైత్తి వక్షంబులుసోఁక వైవంబోవువారును, మందస్మిత
 సుందరవదనారవిందంబులు చెందొవ విందునకు విందులు సేయ
 మందగమనంబున మందిరంబులు వెడలి పానాశిందంబు నొంది
 గుబ్బుల చందంబుల పొందుగోరు కుందనంపుబిందియలం బోలు
 పొందు మద్యంబు కురువిందచషకంబులం గొని యమండానందం
 బునం జిందులుద్రొక్కుచుఁ, జందనాచల మందానిల కందళంబు
 లందంద శ్రమమిందుసందోహంబుల డిందుపటుపఁ జెంతం దనరు
 ద్రాక్షపందిళ్ళనందులం దోచు చందురు వెలుంగులు క్రింద రాలిన
 ఫలబృందంబులని యందికొనం బోవువారును, చెప్పఁజాలని
 తమకంబు ముప్పిరిగొన మొగుళ్ళకప్పంబులుగొను కప్పకొప్పుల
 చాయ మఱుఁగొప్ప మరు గొప్పయలజడి కొప్పక యుప్పరిగలు
 వెడలి, చప్పుడుడుగ నొప్పునఁ దప్పటడుగు లిడుచు సంకేతంబు
 చొప్పురయుచుఁ గప్పరంపు విప్పటనంటుల కప్పరంపుఁబరాగంపుఁ
 దిప్పలడుంగులకు నొప్పులోదవ దెప్పరంబునంగడచుచుఁ, దెప్పు
 తెప్పనఁ దేనెవాఁకలు పుప్పొడితెప్పలనీడుచు నప్పల్లవులంగలిసి
 నెలరాజిప్పలఁజిప్పిలు నప్పలపెంపు దప్పక క్రోలునాసవం బెప్పటి
 గతిం దోఁవఁ గనురెప్పలు విప్పి తప్పక కనుంగొనునప్పు డందుఁ
 జొప్పడిన చూడ్కులు మెప్పలగు జంబూఫలంబులని చప్పరింపం
 బోవువారునునై, యొప్పుల కుప్పలన నొప్పు కప్పరగందులధవళ
 నేత్రప్రభల మైత్రిగాంచెనో యనఁ గ్వచిత్ప్రదేశంబుల ముంగిళ్ళ
 రంగవల్లులఁ దుఱంగలించు బంగరంపుటరుంగుల చలి వెలుంగు
 వెలుంగుల నంగరాగంబులు వెలుంగ, భృంగంబుల భంగంబులు
 సేయు ముంగురు లమరంగ, బొంగరంబులంబోలు చనుంగవలవైఁ

జేలచెఱంగు లెసంగఁ, గరాంగుళుల నుంగరంబులు పొసంగఁ,
 బాదాంగదంబులు మొరయంగ, నంగజుమెఱుంగుళరంబు లనంగఁ
 జెలంగి కురంగనయనలు కుఱంగట మెలంగు భుజంగులం గనుంగొని
 యానందతరంగితాంతరంగలై పెక్కుతెఱంగుల ననంగసంగర
 ప్రసంగంబులునెఱపి, తమ్ముం గదియు వారి కవుంగిళ్ళ ననంగి
 పెనంగి, యుత్తుంగసౌధాంగణంబుల కరిగి, గంగాతరంగ శీకర
 సంగతానిలంబు శ్రమంబు దొలంగింప, మేను లెఱుంగక కనుంగవలు
 ముడింగించి నిదురింపఁ, దదంగంబులకు సౌజంగొసంగు నంగదహీర
 ప్రభల దొంగిలియుప్పొంగెనోయనఁ గొన్ని యెడల వెన్నెల
 పులుంగులు మిన్నందు వెన్నెలఁజేడుగిన్నియంమిన్నయైపారలు
 చున్న వెన్నెలపాలుంగని పెన్నిధింగన్నపేదలగతినుబ్బియాకొన్న
 తమిజున్నవోలెఁగ్రోలుచు 'నన్నన్నదీనిరుచులెన్న నన్నలువ
 కై ననలవికా' దని సన్నుతించుచు, నిసుకతిన్నియలంగన్నియల
 వెన్నులు తమచన్నులొరయఁ గొందఱున్నులు గన్నులు
 మూయుచు మున్నుపొన్నలక్రిందనీఁగియున్న యన్నెలంతలం
 జేసన్నలం బిల్పుచు దాఁగిలిమూఁతలాడుచున్నతఱివారికన్నులం
 గని చుట్టంబులనిమన్ననఁజీరంబోయి నెన్నుదుటఁజెన్నలరుచంది
 రంబు వెన్నునివలకన్నని విన్నదనంబున మరలుచున్నెడఁ గ్రన్నన
 నొడిసిపట్టుకొన సన్నిహితలై యెత్తిన తత్కరనఖరంబుల నిగన్ని
 గలఁగై కొని వన్నియకెక్కెనోయన, వేరొండుచాయల విటీజనం
 బులు సంకేతకుంజోటజ నికటంబులకుం బటురయంబునంజని
 యచటికి విటులురాక మసలుటకుఁ గటకటంబడుచు, స్ఫుటంబు
 లైనకౌముదీపటలంబులు దిక్పటంబులు నిండి విటపి గిరికటకంబుల
 ముసుంగిడినటులెసంగి, సముదృటభటయుతుండై యబటకేతుండు
 కుటిలకుంతలల హృదయపుటంబుల దిటంబువెడలింప వెడలుట
 కెత్తినపటకుటీరంబులనందోప, నుత్పటంబుగు విరహంబునఁ జటుల
 కుచఘటకటిభరంబులఁ గౌనులు నటియింప నిటకటకుం దిరుగుచు

నింకెటు లనుచు బొట్టనవేళ్ళనేలవా.ముచు గుటకలుమ్రుంగు
 చున్నంతటం దటాలున ముందటం దోచు వారల చెంగటికరిగి
 కలసి సుఖించుట కానం, శ్రులు పొటమరించినగతి నీటగు నెల
 రాలం జిప్పిలు తేటనీటఁ జెంపువాటిలైనోయనఁ, గతివయస్థలంబుల
 విత్తంబునకై కుంటెనక త్తియ లొత్తిపలుక మెత్తంబడి జారమత్త
 కాళినులు చిత్తజాయత్త చిత్తలై హరిత్తులలర జలభృత్తులఁ
 దొలుంగు తటిత్తులన గీములు త్తరించి పువ్వుగుత్తుల మూలకొత్తు
 గుబ్బల మొత్తంబులై హారంబులు నృత్తంబులు సలుపఁబు త్తడిమేన
 మెత్తిన కలపంబు నెత్తావి బుగులుకొనఁ గ్రొత్తలై న తొడవులు
 తళుకొత్త నెత్తమ్ములంబోని మెత్తనియడుగు లొత్తికొనుతెరపు
 హత్తి, కుంజంబులు సొత్తెంచి గంధోత్తమాపానమత్తవిటోత్తమ
 కరాత్తలై యురంబుల నత్తమిల్లి, మురజిత్తనయకేళిం దేలి
 యొత్తిగిలి నిద్రించి లేచు నత్తటిఁ దత్తలంబుల వెన్నెల పొడలు
 వృత్తంబులై తోచ, గుత్తంబులౌ తమ సరుల ముత్తియంబు లని
 తత్తరంబున నెత్తంబోవ రిత్తయగుటకుఁ దోడి బిత్తరుల మొగం
 బుల నిగురొత్తు చిటునవ్వుల పొత్తులం గలిసి పేరెంబు లెత్తెనో
 యన, నొక్కొక్కచోట నక్కునక్కు నొక్కటిగాఁ బెక్కువిధంబుల
 సొక్కించి చిక్కక చక్కంబోవు మక్కువకానికై పొక్కి, తమిం
 జిక్కి క్రిక్కిరిసి దిక్కుదిక్కునం బిక్కటిల్లు చుక్కలు చక్కెరవింటి
 చక్కనిసామిలెక్కెం బలర నుక్కుమిగిలి పచ్చఱెక్కల పక్కి
 నెక్కి నిక్కి యెక్కిడియేసి చొక్కటంపుఁ బూముల్కులై చిక్కు
 పలుప, జక్కువ జవరాలు మొక్కు సెడి యిక్కుడక్కడం దిరిగి యొక్క
 యిక్కువ నొక్కడక్కులాఁడి ముక్కుముక్కుఱ చెక్కిలి నక్కజం
 బుగాఁ ద్రొక్కులాడ విటునివ్రక్క రశులం జొక్కుచు మోవి
 చుటుక్కున నొక్కిన నుచుక్కునుచు స్రుక్కి తక్కక నెక్కొను
 చెమట మొక్కు లొక్క మొగి పొక్కిలినిండి వెక్కసంబయిన, రిక్కుల
 రాయని చిక్కునివెలుంగున వలపులం గ్రక్కు నెక్కొమరుగాడ్పు

చక్కిశ్రమంబుదక్కికూర్కునెడ, నక్కలికి కుచంబొక్కటిం గాంచి
 గ్రక్కున ప్రియుండు దక్కెదక్కెనన నెక్కుడు నిక్కుచు డాసి
 నిక్కంబుగామి గిరుక్కున మరలుటకు వక్కున నవ్వుగతి విరిసి
 సొంపెక్కు కుముదరుక్కదంబంబులం గలిసి మిక్కుటంబయ్యెనో
 యన విజృంభించి, సర్వజ్ఞ శేఖర కళావిశేషంబుగావున లోకతమో
 నివారకంబగుచు, గమలాప్రియమూర్తి కావున నరిదరాతిశయం
 బగుచు, సన్మార్గరాజప్రకాశంబు గావున, గువలయానందకరం
 బగుచు, నబ్జభవతేజోవై భవంబుగావున ననంతామోదసృష్టికారణం
 బగుచు, నజాండకరండంబునకు వెండిపూత గావించిన తెఱంగున
 రంగుమీఱుచు విరహదవధువ్యధా దోదూయమానాధ్వనీన
 హృద్భిదావిధానపారీణ రతివధూధవ కేతకీ తురీచాతురీ
 ధురీణంబై విలిసిల్లు నవసరంబున.

24

చంద్రోపాలంభము

క. ఆరుక్మక్షితిపాలకు

గారాపు తనూజ చంద్రికల కాంక్షలకు

నైరింపలేక దూఱె ను

దారవచోరచన లెసంగ నజ్ఞారాతి.

25

గీ. తలఁప గంధేభయానాహితత్వ మూని

బహుళవసుహీనవృత్తిచే బరఁగి, సుకవి

మైత్రి గనక గురుద్రోహమతి నెసంగు

నిన్ను రాజనఁ జెల్లునే? నీరజారి!

26

గీ. హరుని నేత్రత్రయంబులో నగ్నితపను

లుష్టభావంబు గాంచిన నోర్వలేక

తత్సమంబుగఁ గన్న ప్రతాపమెల్ల

నకట విరహులవైఁ జూపనగునె? చంద్ర!

27

- చ. స్ఫురిత ఫణిగ్రహోగ్రహుతభుక్తిఖ లొక్కట వెంటనంటినన్
బరువడి నీలకంఠభజనం బొనరించిన నొక్కటం దదా
భరణ భుజంగకోటి నిజబంధు విరోధి యితం డటంచు నిం
బరుసదనంబుతో నొడిసిపట్టక ముట్టక మానునే శశీ! 28
- ఉ. ఆలీని గోలుపోయిన మహావ్యసనంబునఁ గుందుచున్న యా
వేలువుటొజ్జలయ్య నిను వెట్టితనంబున శాపపాపక
జ్వాలలఁ గూల్చలేక యపవాదము గైకొనె; నట్టులైన యీ
జాలి తొలంగదే పథికజాతికి నెప్పు డహో సుధాకరా! 29
- చ. కుటిలతఁ దన్ను మున్ను సుధగ్రోలఁగనీక మురారితోడ నా
కిటు కెటుగంగజేసి కడుఁ గీడొనరించె నటంచు రాహువో
క్కట శశీ నిన్ను మెక్కియును గ్రక్తునఁ గ్రక్తే విషంబటంచుఁ ద
త్పటు జతరాగ్ని నీటయినఁ జాంధుల యుల్లము లుల్లస్థిలవే? 30
- చ. తొడరి నినున్ హాలాహలముతోడనె క్రోలఁగడంగి, క్రూరుడై
వడి మధుసూదనోదరము వ్రచ్చినరీతి యురంబు వ్రచ్చి వె
ల్వడునను శంక శంకరుడు, వారిజవైరి! శిరంబునందుఁ దా
నిడికొనెఁగాక యంత భుజియించిన నింతులు వంతఁగాంతురే? 31
- చ. నిజకిరణానల ప్రథల నీరజగంధుల నేర్చుచున్న నిన్
భుజగవిభూషణుండు శిఖఁబూని, వియన్నది చెంతనుంట దే
హ జనితతాపమోర్చె; నహహో యటుగాక తపించెనేని యీ
ప్రజగము లుబ్బఁగా విషముతీరునఁ దాఁ గొనఁదే కృపీటజా! 32
- చ. హరి పగలోర్వజాలక మహాబిలసీమ నిగూఢవృత్తిచేఁ
బరఁగుచునుండి, యాభువనబంధుఁడు కాలగతిం బయోనిధిం
జొరఁ గని చక్రసంతతులు స్రుక్కిచనం, గుముదాళి యుబ్బఁగాఁ
బరుషతఁబూని రాత్రిచర! పద్మినులం గలఁచంగ న్యాయమే? 33

గీ. అమృతకిరణుండ వగుటచే నమరు లమృత
పానకాలంబునం దనుపానముగను
పూర్ణమగు నీదుఖింబంబు చూర్ణముగను
జేసికొన్నరైరి పాంథుల గాసి దొలంగ.

34

సీ. సురగురుకామినీ సురతప్రియుండ వౌట
రామాపకృత్యాభిరతుండ వౌట,
కలిత మహాసితాంగసముజ్జ్వలుండ వౌట
చక్రసంత్రాసన చణుండ వౌట,
సర్వదా సురవర్గ సంరక్షణుండ వౌట
మానితసోమనామకుండ వౌట,
ననుపమానోగ్రశిఖావతంసుడ వౌట
సతతంబు బుధమనోహితుండ వౌట,

గీ. రాత్రిచర! నీకు రాత్రించరప్రభునకుఁ
దారతమృంబు గన నొకింతయునులేదు ;
జీవులను బట్టి గిట్టి హింసించునప్పు
డధికమౌ నొక్క ప్రభువదం బతనియందు.

35

క. మరునిం గూలంగఁజేసిన
హరు నిటలాంబకహుతాశనార్పులు చెంతం
జరియించుచున్న నిన్ను
హరిణాంకా! కాల్యఃగానవాయెనె యకటా!

36

గీ. ధూర్జటికి నిన్న నాథవధూవధా వి
ధాన దోధూయమానమేధాధురీణుఁ
డని తెలిసి మౌళిదాల్చిన యపయశంబు
విషమిషంబున గళమున వెలసెఁ జంద్ర!

37

గీ. అని యనేకవిధంబుల నంబుజారి
సారెసారెకు దూటి వేసారి నారి
సారనారాచవారితభీరువార
ధీరతోదారుడగు మారుఁ గేరి పలికె.

38

మన్మథ దూషణము

గీ. ఘన సుపర్వకధర్మసంగతి నెసంగి
మహితసర్వజ్ఞ శేఖరమైత్రిఁ గాంచి
యనఘసన్మార్గరాజద్విజాలిఁ గూడి
విప్రయోగుల నేఁచుట వెరవె మదన?

39

మ. మరుదాప్తుండవు మాకుమారుడవు సన్మాన్యండ వీ వక్కటా!
సరసీజానను కూర్మితమ్ముడయి హంసగ్లాని గావించుచుఁ
శరముల్ పూని ఘనుండవై పథికులఁ సాధించి వేధించుచుఁ
గురుభేదం బొనరింతు వెప్పు డిది నీకుం బాడిగా దాత్మజా! 40

మ. నిరతంబుం గమలారియైన శశితో నేస్తంబు గావించి, సో
దరుని న్మిత్రునిఁ దల్లిదండ్రుల మనస్తాపంబునం గుందు న
ట్లరవిందాస్త్ర! యొనర్చి దుర్జయపరుండైనట్టి నీ వయ్యయో!
పరులఁ మన్ననచేయఁజూతువె మదిం బల్కాటుఁ బ్రార్థించినఁ?

చ. ద్విజఫలదాయకుండయి నుతింగనె నీ సచివుండు, మామ భ
వ్యజనములెన్నఁగాఁ గువలయప్రియుడయ్యెను, నీ రథంబు స
దృజనముగాంచి ప్రాణులకుఁ బ్రాణముగాఁ దగెఁ, దద్గుణంబు కా
యజ! కనవై తి; దుర్మతుల కబ్బునె సజ్జనసాధుకృత్యముల్? 42

చ. హరునయనాగ్ని కోర్చి బడబానలసంగతిఁ గన్న యాసుధా
కిరణునితోడఁగూడి దవకిలి సహాయునిమైత్రి గాంచుటల్
నిరతము మూఁడులోకము లనేకులఁ గోలకుఁదెచ్చి సాధులౌ
విరహుల మానసాటవుల వేమరు నేర్పఁగఁగాదె మారకా! 43

చ. అరదముభూమి, యశ్వచయమాగమముల్, రథచక్రముల్ దివా
కరుడు సుధాకరుండు, ఘనకార్ముకరాజము మేరు, వంబుతో
దరుడు శరంబుగాఁ ద్రిపురదాహమొనర్చిన యట్టి జెట్టితోఁ
గరకరిఁదాఁకి, తన్నెదురు గానక నీల్గవె నీపు దర్పకా! 44

సీ. రామాకులత్వ కారణములై వహ్నికీ
లంబుల మాడ్కి పల్లవము లుండ,
నంభోజలోచనాత్యంత సంతాసక
రంబులై తగు సరోజంబు లుండ,
జగతి సదా భీరుజన భయంకరములై
కాలరూపముదాల్చి కలువ లుండఁ,
గడఁగి మహాబలౌఘముల నేఁవఁగఁజాలి
మొనలుచూపుచు మల్లెమొగ్గ లుండఁ,

గీ. దుంటతనమున నెఱుంగక కంటు చేసి
తనకుఁ గొఱగానియట్టి గేదంగిరేకు
ముఖ్యముగఁబూనె నను దోషమునను గాదె
మదన! ముక్కుంటి నిను గంటి మంట నణఁచె. 45

ఉ. పావనమై తనర్పు హరుఫాల విలోచన వహ్నిఁగ్రాఁగి, నీ
వీ విధి పుణ్యలోకఫలహీనుడవై, యశరీరివై వియో
గావళి నేఁచగాఁ గడఁగి తక్కుట! యొక్కట భూతవృత్తిచే
భావజ! నీదు పూర్వకృతపాప మదెట్టిదో యెంచిచూడఁగ? 46

మ. తలిరుంగైదువుజోద! నీవు పెనుభూతంబౌట నిక్కంబు, త
జ్జులి సన్మార్గుల సత్కళానిధుల వే సోఁకంగ మోహార్తి నా
కులులై దుష్టియలాచరించుటకు సాక్షుల్ మాన్యుతా మౌనినా
థ లితాంగీ గురుమానినీ రతిసముత్సాహేంద్రచంద్రు ల్గదా! 47

గీ. రాజయోగ్యంబు గాని యంభోజశర మ
ఖండసంపద గాంచని కార్ముకంబు
గొని యతనుత వియోగులఁ గూల్చఁ జేసె
నబ్జజుఁడు నిన్ను జతురాస్యఁడగుట మదన! 48

క. అని తుంటవింటి జోదుఁ
మనమంటిన కంటు గదుర మగువ పలికె, వెం
టనె దూతె సురభిశాలిఁ
నునుగాలిఁ విరహిణి మనోవన కీలిఁ. 49

మలయమారుత దూషణము

శా. దాక్షిణ్యచలసంస్థితిం గని, జగత్ప్రాణాభిధానుండవై,
సాక్షాద్విష్ణుపదోద్భవుండయి, శుచీష్టప్రక్రియాకారివై,
యక్షిణంబుగ ధర్మరాజుదెసఁ బ్రఖ్యాతుండవై యుండి, య
బ్జాక్షిలోకము శోకమండఁగను జేయఁ న్యాయమే మారుతా?

చ. సరసులకెల్ల భంగములు నల్పుచు, భవ్యతరుల్ చలింపఁగాఁ
దిరిగి, రజోగుణంబుననుదేలి, పరాశల మాయఁ జేయుచుఁ
వరసుమన స్సమాజముల వైభవమూడ్చి, దళంబులెత్తి యీ
కరణి ననాథలం గలఁచఁగా నగునా, తగునా? ప్రభంజనా! 51

అ. మహిత ధర్మగుణము మాని వేగముఁ బూని
భీరుజనుల కస్రపూర మూర
సారె దారుణచ్చదారవుఁ డవుటచే
మీతె నాశుగత సమీర! నీకు. 52

చ. అతను విజృంభణాసముఁడవై తనరారియు నంజనాశయ
స్థితి నుతికెక్కుచున్న వనసీమ విహారుఁడవయ్యుఁ గోణపా
లత గని శంఖరోద్గమవిలాసుఁడ పౌటను నీకు వహ్నికిఁ
మతిఁ గనవేరె? పాంథజనమారణకారణ మో సమీరణా! 53

చ. అని నునుగాలి దూఱి, మకరాంకవివర్ధితతాపవహ్ని హే
చ్చినమది నొచ్చి, యచ్చెలియ చెందోవవిందు సిరిఁ హరించు మో
మున వసనాంచలం బిడి, తమోభర ముప్పతిలంగఁ గాకలీ
స్వనమున నేడై నశ్రువులు చారుపయోధరసీమఁ జిందఁగఁ. 54

గీ. అపుడు నెయ్యపుఁగత్తై లయ్యతివఁ జేరి
వనరుహేక్షణ నీకింత వంతయేల?
యిదిగొ మన శుకవాణి నేఁడెల్లలోన
వచ్చు మేలగు ననుచు నూరార్చి రంత. 55

శుకవాణి దౌత్యము

ఉ. ఆ శుకవాణి యాన్యపసుతాభిమతంబు ఘటంపఁగోరి య
త్యాశుగతిం గ్రమంబున మహాగిరి నిర్దురిణి ర్దురి పురీ
దేశములెల్ల దాఁటి వనధిస్థలిఁ గాంచె నఘౌఘతారకఁ
జేశలసౌధశోభి రజనీకరతారక ద్వారకం దగఁ. 56

గీ. కాంచి, దైవవశంబునఁ గమలనాభు
పట్టి యుద్ధానవనములోపల మెలంగ
నల్లనల్లన డాయంగ నరిగి, యుక్తి
కౌశలంబునఁ బలికె నా ఘనునితోడ. 57

క. మీ మామయైన రుక్మి మ
హీమండలపతికి శౌరికృప రుక్మవతీ
నామమునఁ బొడమె నొక క
న్యాయుణి ననవిల్తు నాటవది తూపనఁగఁ. 58

ఆ. పాదకాంతి కోడి పల్లవసందోహ
మధరమయ్యె, నాననాబ్జకళకు
జలజమోడి నాతి శయమయ్యె, నాసకుఁ
గనకమోడి యంత తనుత నొందె. 59

సీ. అబ్జసౌందర్యంబు నధిగమించె నటంచు
 నబ్జసౌందర్యంబు నధిగమించె,
 మంజుప్రవాళసంపద హసించె నటంచు
 మంజుప్రవాళసంపద హసించె,
 గాంచనశ్రీలచే గరిమగాంచె నటంచు
 గాంచనశ్రీలచే గరిమ గాంచె,
 విషధరలీలచే వినుతిగాంచె నటంచు
 విషధరలీలచే వినుతి గాంచె

గీ. రమణి ముఖ శయ చరణాధర తను నాసి
 కా రుచిరరోమరాజి సత్కచభరములు
 క్రమమెల్లర్పగ జంటలై కలసిమెలసి
 సదృశవృత్తిఁ జెలంగె నాశ్చర్యముగను.

60

ఆ. భామదృష్టితతికి భయమంది యతను శి
 లీముఖములు శరధిలో మునింగె;
 శరధులెల్ల నాతిజంఘల కళుకుచు
 భూభృదింద్రపృష్ఠభూమి నొందె.

61

గీ. తారకలు నాతితో సఖత్వంబుగోరి
 వెన నఖస్థితి గాంచి, తా వెలయుచుండు
 చంద్రుఁ డా సతి వదనాంబుజమున కళికి
 ఘనసఖస్థితి గాంచి తాఁ దనరుచుండు.

62

సీ. బాలోక్తి కడలి కాబోలు శుకంబు లా
 రామపదంబున బ్రతుకుటెల్ల,
 చెలి యారునకు భోగు లులికి కాబోలు నా
 భోగవతీపదం బీగుటెల్ల,
 అతివ కన్గవకు మీ లలికి కాబోలు నా
 రాజీవపదలీల బ్రతుకుటెల్ల,
 సతికౌనునకు హారుల్ జడిసి కాబోలు నా
 యనుదరీ పదమున మనుటెల్ల,

ఆ. నాతివదనమునకు భీతిలి కాబోలు
 శశి మహాబిలగతి నలుపుటెల్ల,
 కలికి దంతములకుఁ దలఁకుచుఁ గాబోలు
 ముత్తీయములు ఘనుల హత్తుటెల్ల.

63

గీ. భ్రమరకాచ్ఛాదనమునకు పంకజంబు
 రోసి కాంతాననంబయి భాసిలంగ,
 భ్రమరకాచ్ఛాదనం బందుఁ బాయదయ్యె,
 గురు సురభివస్తు వెచట నిగూఢ మగునె?

64

గీ. సంతతద్విజముఖబాధ నైఃపఞ్జాల
 కవని బింబఫలంబు సాంకవసుగంధి
 యధరమైనను దద్బాధ యణఁగదయ్యె,
 నహహ ప్రాగ్జన్మకృత మేమి యనఁగవచ్చు?

65

చ. సరసులకెల్ల జీవనమొసంగెడి భేచరు నన్ను నేలొకో
 పరునిగఁ జూచె హంసతతి పల్మలు నంచు ఘనవ్రజంబు వి
 స్ఫురదచలాగ్రయోగమున శోభిలి హంసకమైత్రి గాంచె నా
 సురుచిర పాదమూలముల సోఁకెడువేనలియొప్పె బోటికి. 66

గీ. రమ్యరామైకశబ్దపర పికచయము
లలఘు పంచమశబ్దాప్తి నలరుచుండె;
రమ్యరామైకశబ్దపరత్వ మొంది
యలఘుపంచమశబ్దాప్తి నలరుటరుదె?

67

మ. ప్రమదామధ్యము కాంచి వాసమునఁ గార్జ్యుండి పంచానన
త్వముఁ జెందంగ, సహింపలేక కుచముల్ దాల్చె గిరిశత్వ, మం
త ముఖాజ్ఞాతము పూనె నా మృగధరత్వం, బౌర! ధమ్మిల్లముఁ
సుమనస్సంగతి నీలకంధరతఁ దా సొంపొందఁ గాంచె వెనఁ. 68

సీ. దోషాకరవిభూతి దూషించి సరసిజ
ప్రియమార్గవ ర్తియై నయముఁ జెందె,
శ్రుత్యంతసంగతి స్ఫుటముగఁ జెలఁగి, ప
రానందకరరూప మాత్మనిలిపి,
వరసుమనస్సారవాసన గాంచి, కాం
చన తిరస్కారంబు దనరఁ జేసి,
యచలభావంబున నలరి, ముక్తావోర
పరిచిత క్రమమునఁ బరిధవిల్లి,

గీ. తరుణి ముఖనేత్రనాసికాగురుకుచంబు
లతను యోగానుబద్ధ విఖ్యాతిఁ దనర,
మధ్య మాజన్మపరమాణు మహిమఁ బరఁగి
విష్ణుపద మాక్రమించి తా వెలయుటరుదె?

69

గీ. ఇట్టి గుణముల నొప్పు న య్యిందువదన
నీదుభవ్యగుణంబులు నీసౌఖంగు
విన్న కతమునఁ గలలోనఁ గన్నకతన
మరులుకొనె నిన్ను నిక వేయు మాటలేల?

70

మ. త్రిజగన్మోహనరూపవై ఖరులచే దీపించు నాలేమ, యా
రజనీశానన, యామృగీనయన, యారాజత్ప్రవాళోష్ఠి, యా
గజకుంభస్తని, యామృణాళశయ, యాకాలాహిరోమాళి, యా
విజితస్ఫూరమణీకళా విభవ, యుర్వివాధ! నీకే తగున్. 71

క. అనిన స్విని ప్రద్యుమ్నఁడు
వనితామణి యొసఁగు నానవాలుం గొనఁగా
ననవాలున్దొర యంతటఁ
దనవాలుంగొనియె నతనిఁ దహతహపటుపన్. 72

క. సుదతి యొసంగిన హారము
హృదయంగమమైన యపుడె నృపసుత మరుఁడున్
హృదయంగములై రరయఁగ
హృదయంగము లగుట యరుడె యిల గుణవంతుల్? 73

క. అరుదుగ రుచిరోరు పయో
ధరగళితంబయ్యు మహితధరణిభృ దుపకం
త రుచిరమగు ముక్తామణి
శరధారబలెన్ దనరౌ సంతాపదమై. 74

క. ఈలీల రాక్తిణేయుఁడు
బాలికపే రెద వహించి పరవశుఁడగుచున్
జాలిబడి యెట్టకేలకు
పేలన్ శుకవాణిఁ జూచి యిట్లని పలికెన్. 75

మ. తరుణీ! రుక్మవలీవధూటి ఘనసౌందర్యంబు న శీల్యముం
గరమొప్పన్ వినిగొలుందుఁ గొంత మును, నిక్తంబయ్యె నీ విప్పు డీ
కరణిం దెప్పఁ దదాదిగా మనసు లగ్నంబయ్యె సప్పాటలా
ధరపై, నే సమయం బెఱింగి యట కుద్వాహో ప్తికై వచ్చెదన్. 76

గీ. అనుచుఁ బ్రద్యుమ్నుఁడు వచించి హర్ష మెసఁగఁ
బ్రియకుఁ దనరాగపుంజంబుఁ బెట్టి పంపు
లీల నిజ పద్మరాగాంగుళీయకంబు
మగువచేతికి నానవాలుగ నొసంగె.

77

శా. అంతం గృష్ణతనూజు వీడ్కొని తదీయంబైన రత్నోర్మికం
గాంతారత్నము కేలఁబూని, కడువేడ్కఁ రుక్మిరాట్పుత్రి శు
ద్ధాంతంబొయ్యనఁజొచ్చి, యాచెలికిహృద్యంబైన తద్వాత్తయా
ద్యంతం బేర్పడఁజెప్పి ముద్రయొసఁగె హర్షంబు సంధిల్లఁగఁ.

గీ. అపుడు భాస్వత్ప్రియకర ముద్రాప్రికేసి
వితత మోహతమో నిమీలితము లైన
కన్నుదమ్ములు వికసింపఁ గంబుకంతి
వేడు కలరఁగ శుకవాణితోడఁ బలికె.

79

చ. అరయ దురాపమైన అవణాంబుధియం దిరవొందు ద్వారకా
పురి కవలీల, నేగి తలఁపుల్ ఘటియింపఁగఁజేసినట్టి నీ
వరచతురత్వ మేమనఁగవచ్చు సఖి! యిక నీబుణంబు నా
తరమె జనుశ్శతంబులను చాల్చియుఁ దీర్పఁగ, మాట లేటికి? 80

వ. అని యగ్గించి గాఢాలింగనంబు చేసిన సంతృప్తాంతరంగయై శుక
వాణి యయ్యలివేణి కిట్లనియె.

81

చంద్రాస్తమయ వర్ణనము

గీ. విష్ణుపదసేవనమునకు విముఖుఁ డగుచు
వారుణీనక్తిఁ జను రాజు చారుక్తిర్తి
యల్లనల్లనఁ దొఱఁగెనోయన విపాండు
చంద్రికలు వీడఁ గంపె యిజ్జేంద్రగమన!

82

చ. అరుణ శిఖావతంసములమై తగు మా కుదయాస్తవేశలం
దరుణత దాల్చు నబ్జ మురారుల మోచిన రాజహంస మ
య్యరుణ సహోదరుం డసములంచు ద్రిరుక్తముగాఁగఁ జాతెనా
నరుణ శిఖండము లొరసె నల్లదె యెల్లెడలం ద్రిభంగిగాఁ. 83

సీ. చక్రహృదోగోపశమన కాలభిషగ్ర
చిత రస భస్మరాశియై యనంగ,
గగనసీమంతినీ కరపల్లవాగ్ర ము
క్తమ్లాన సుమ కందుకం బనంగఁ,
గాల్మవిప్రార్హుంబుకణ వజ్రహతి దూర
పతిత మందేహ కపాల మనంగ,
నమృతాన్నభోజనానంతర గీర్వాణ
పరివర్జితోచ్ఛిష్టపాత్ర మనంగ,

గీ. ద్రుహిణుఁ డొక్కుమ్మడిని బడఁద్రోచినట్టి
పుణ్యహీనోడుగణముల ప్రో వనంగ
నిందుబింబంబు సత్కళాహీనమగుచు
ధూసరచ్చాయ నపరాధి డాసె నబల !

84

చ. తమిని గళావిధిం గలిసి డర్పక కేశిఁ బెన్ంగినట్టి దోయ్
రమణి మెయిఁ జనించిన నిరంతర ఘర్మకణవ్రజంబు ల
ర్యమ మహనీయకేతన పటాంచల జాత సమీరణాహతిం
గ్రమమున నాతెనాఁగ నుడురాజి తొఱంగెఁ గురంగలోచనా !

గీ. ప్రాజ్ఞ గేంద్రాధిరోహణ శ్రాంతభాను
రథ తురంగ ముఖోన్నమ తృప్తుల ఘేన
ఖండమో యనఁ గలకంఠకంఠి ! వేగుఁ
జుక్కపొడమెను గంటె మినుక్కు రనుచు.

86

చ. అరుణతఁ జెందఁబూని యపు డంబురుహప్రభవుండు త ద్వసూ
త్కరములనెల్లఁ గైకొనుచు దారను దా గిరవుంచఁ దత్కళా
భరవశతఁ విపాండురుచి ప్రస్ఫుటమయ్యె ననంగ మందిరాం
తరముల దీపికాతతులు నాతిరొ వెల్లెలఁ జాఱఁ జూచితే! 87

గీ. తిమిరధూమంబు విరియంగఁ గమలజాంధ
వాగ్ని ప్రజ్వరిలంగఁ గాలాగ్రజన్ముఁ
డడరి పాణింధమతసేయ నందుఁ బొడమె
ననంగ నెసఁగెఁ బ్రభాతానిలాంకురములు. 88

గీ. నిన్న నపరానుషక్తుడై నేఁడు తన్నుఁ
జేరఁగావచ్చు నినుఁ గని యీరసమునఁ
బూర్వదిక్కాంత కనుఁగవ బూనుకెం ప
నంగఁ దొలుసంజ గనుపట్టె నాతి కంటె! 89

గీ. ఇనకరగ్రహణంబు పద్మినికి భావి
సమయమునఁ గల్గుట కొనర్చు సాంద్రతూర్య
నిస్వనంబన నెల్లెడ నెరసెఁ గంటె
ఖగగరుద్భవ పటపటాత్కార మబల! 90

గీ. పద్మినీసతి కాలజ్ఞ భవ్యసూక్తి
రమణురాక యెఱింగి నేత్రములు దెఱచె
ననంగఁ దమ్ములు వికసించె; ఘన తదీయ
దృక్ప్రసారము లన నెలదేటు లెగనె. 91

క. పతియెంత వారుణీసం
గతుడైనం బరునిఁ జూడఁ గాదనుచుఁ గుము
ద్వతి కన్ను మోడెనోయన
శతవృతనిభాషి! కుముదసంతతి మొగిడెన్. 92

సూర్యోదయ వర్ణనము

సీ. ప్రథమ భూభృద్వరోపరిభాగ రాజిత
 పద్మరాగమయాతపత్ర మనఁగ,
 నందనోద్యాన వనస్థలీ సంజాత
 గురుతరోజ్జ్వల జపాగుచ్ఛ మనఁగ,
 సార నక్షత్రాండ చర్వణోద్గతకాల
 భోగి ఫణామణి పుంజ మనఁగఁ,
 దిమిరదై త్యాపాయ దివిజేంద్ర రచితాభి
 చార హోమ జ్వలజ్వలన మనఁగ,

గీ. శర్వరీసంపద హరింపఁ జరమ యామ
 తస్కరుఁడు ప్రాగ్విశాఖిత్తిఁ ద్రవ్వినట్టి
 కన్నమునఁ దోచు బ్రహ్మాండకాంతి యనఁగఁ
 గమలజాంధవుఁ డుదయించెఁ గంటె చెలియ ! 93

క. అని యీగతి శుకవాణి న
 వినయంబుగ విన్నవింప విని రుక్మవతీ
 వనిత యహర్ముఖకృత్యము
 లొనరిచి ప్రియురక గోరుచుండెను మదిలో. 94

ఆశ్వాసాంతము

శా. అంహఃకర్తమసూర్య! సూర్యభిమతార్థాధార! ధారామహా
 రంహస్సన్నతచక్ర! చక్రసతతత్రాసప్రదేంద్రద్విష
 త్సంహారాసమశక్తి! శక్తిధరసూతారాచలద్యోధునీ
 సింహాక్లోకనిశాంత! శాంతమునిరాట్పితౄజ్ఞ పుష్పంధయా! 95

క. స్వర్గంతావళకరనిభ
దోర్దండ పటుప్రతాప ధూతారి! శగ
ద్వార్ధ ప్రతిమాంగ! రమా
ఖుర్దన లావణ్యమదన! ఘోటకవదనా!

96

సగ్విణి:

భానుకోటిమృతీ! భంజితైః స్తతీ!
భూనుతాచ్ఛాకృతీ! భూరిభూభృద్ధృతీ!
దీనరక్షామతీ! దివ్యభావోన్నతీ!
మానినాథస్తుతీ! మానితాలంకృతీ!

97

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవచరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసాదిత
కవితాచాతుర్యధుర్య శ్రీమన్మప్పిరాలవంశ పయఃపారావార
రాకాసుధాకర కేశవార్యపుత్ర సుచరిత్ర బుధజనవిధేయ
సుబ్బరాయప్రణీతంబైన ప్రద్యుమ్న చరిత్రంబను
మహాప్రబంధంబునందుఁ బంచమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు
ప్ర ద్యు మ్న చ రి త్ర ము
షష్ఠాశ్వాసము

* * *

క. శ్రీ జలరాశిసుతావ
క్షోజ తట పటీరవంక సురుచిర వక్షో
రాజిత ! హితసుఖకర ని
ర్యాజ సువాక్పాతురీ ! హయగ్రీవ ! హరీ ! 1

గీ. అవధరింపుము జనమేజయ ఊతీశుఁ
జూచి సాత్యవతేయ శిష్యుండు పలుకు
నంత రుక్మిణమాధిపాయకుండు తనదు
కన్నియ మనోరథము చిన్న సన్న నెఱిగి. 2

రుక్మవతీ స్వయంవర వర్ణనము

క. మన మలరఁ దన్మనోరథ
మున కనుకూలముగ దేశములఁ జాటంగఁ
బనిచె స్వయంవర మప్పుడు
ఘన తూర్య ధ్వనులు దెసలఁ గడలుకొనంగఁ. 3

ఉ. ఆ రమణీస్వయంవర మహావిభవంబున కంగ వంగ కా
శ్మీర వరాట లాట శక సింధు యుగంధర ముఖ్య సర్వ గో
త్రారమణుల్ మతంగజ తురంగ శతాంగ భటాశితోడ దు
ర్వారవిభూతి వేగమున వచ్చిరి భోజకటంబు సేరంగఁ. 4

క. కృ తనూభవుఁ డంతట
వృ సమూహములు గొలువ వేడుకతో శ్రీ
కృష్ణానుమతిం గడు రో
చిష్టుండై తత్పురంబుఁ జేరంగ వచ్చెఁ. 5

క. అంచితముగ నీగతి నరు

దెంచి నృపుల్ రుక్మినానతిఁ ఘనచంచ

త్కాంచనసంచయ నిర్మిత

మంచనమాసీను లైరి మానస మలరఁ.

6

క. గురు ననుమతి రుక్మవతీ

తరుణీమణి కేలఁ బూలదండఁ గొని త్రపా

భర మెనఁగఁ దత్ప్రదేశము

కర మొప్పఁగఁజేసె సకియ కైదండ యిడఁ.

7

ఆ. మెఱుఁగుఁదీగవోలె మెఱయుచు నున్నట్టి

కాంతఁజూచి ధరణికాంతు లెల్లఁ

జితలిఖితులై న చెలువున నిశ్చేష్టి

తాంగు లగుచు నున్న యవసరమున.

8

క. సకలధర్మితీతల నా

యకులం గలయంగఁ జూచి యా రుక్మికుమా

రికి వేరువేర నల్లన

శుకవాణీయుఁ జూపఁదొడఁగె శుభకరలీలఁ.

9

ఉ. సంగరరంగసాగరనిషంగుఁ డభంగ మనోజ్ఞతానవా

నంగుఁడు సత్కృపాధృత రథాంగుఁడు కీర్తిజితాహిరాజ సా

రంగధరాబ్జ వాసవతురంగుఁడు తావక సత్కటాక్ష పా

ళిం గనుగొంచె యీతఁడు కళింగుఁడు భీతకురంగలోచనా! 10

మ. శరసంధాన ధనంజయుండు పటువాచా చాతురీధుర్యుఁడు

ద్ధుర శాహా విలసత్కృపాణహత శత్రువాతుఁ డత్యంత సుం

దరతా కాముఁడు బాంధవాప్తజన విద్యత్యాణపారాయణుం

డరుణస్పార పరాక్రముం డీతఁడు పాండ్య ష్టా విభుం డంగనా!

చ. అతుః భుజాపరాక్రమ సమార్జిత కీర్తివిశాలుః డుల్లస
 చ్చృతమఖ వై భవాన్వితుః సాంద్ర వితీర్ణ జలప్రవాహ పూ
 రిత చతురర్థపుం డనఘ వృత్తుదితాఖిల భూమిమండలుం
 డతివ! కటాక్షదృష్టిః గను మాతః సుంధునృపాలుః డెన్నఁగఁ.

ఉ. శాంతి దయాద్యనంత గుణజాల సమార్జితకీర్తిపూరితా
 శాంతుఁడు రూపనిర్జిత జయంత వసంతుఁ డుదారతా సరి
 త్తాంతుఁ డుదగ్రశాస్త్రివ నికాయ కృతాంతుఁడు భూరివాగ్జితా
 నంతుఁడు కుంతలేశుఁ డదె హోయనమాత్ర కురంగలోచనా! 18

సీ. బలవ ద్ద్విరోధి భూప శిరోధి రక్త రూ
 పితకృపాణుఁ డీతండు చేది నృపతి,
 ప్రతిదిన కనక ధారా వృష్ట్యవిత బుధ
 చాతకుం డీతఁడు పాంచాలరాజు,
 తత సాంపరాయిక క్రతుయూప నిజ భుజా
 దండుఁ డీతఁడు మత్స్యధరణి విభుఁడు,
 బంధు సుహృన్మనః పంకేరుహంభోజ
 శాంధవుం డీతఁ డంగపార్థివుండు,

గీ. మానినీ మన్మథుఁ డీతండు మాగధుండు,
 రసిక శేఖరుఁ డీతఁడు మద్రప్రభుండు,
 హరిబలోద్రగుఁ డీతఁ డంధ్రాధినేత
 ధైర్యహేమాద్రి యీతఁడు ద్రవిడభర్త.

14

సీ. మృగధరబింబు నగు నెమ్మొగమువాఁడు
 తమ్ములఁ దెగడు నేత్రములవాఁడు
 శంఖసన్నిభమైన చారు కంఠమువాఁడు
 కమనీయ పీన వక్షంబు వాఁడు

మరకతస్తంభ శుంభద్యుజంబులవాడు

కంతీర వావలగ్నంబు వాడు

హరినీలకాంతి సుందర శరీరమువాడు

కమనీయ మణిభూషణములవాడు

గీ. సుధ రసముఁ జిల్కు గంభీరసూక్తివాడు

సజ్జనస్తుతగుణ సమాజములవాడు

యాదవకులాచతంసుడై యలరువాడు

తోయజాక్షిరొ! కంటె ప్రద్యుమ్నుఁ డీతఁడు.

15

చ. బలుఁడు మదోద్ధతాహిత నృపాలక జాలక వారిభృన్మహా

బలుఁడు నిరంతరోజ్జ్వల కృపాపరిపాలిత సర్వదేవతా

బలుఁడు జగత్త్రియా వినుతిపాత్ర వయోరుచిరత్వ మోహితా

బలుఁడు మదద్విపాయుతనిభ స్వబలుం డీతఁ డంబుజాననా! 16

రుక్మవతి ప్రద్యుమ్నుని వరియించుట

మ. అని ప్రద్యుమ్నునిఁ జూపినం గని మహా హర్షంబు సంధిల్లఁగా

జనపాలేంద్రతనూజ తా నిజవయస్యా హస్తదండావలం

బన మొప్పన్ విలసన్మణి ఖచిత సోపానావళి పద్ధతిం

గన దత్యున్నతమంచమెక్కి యిడెఁ దత్కంఠంబునన్ దామమున్

గీ. అవ్విధంబున నవ్వికచాబ్జనయన

ప్రియమెసంగఁగఁ బ్రియు కంఠపీఠి నిడిన

దామమొప్పెను మదనుఁ డుద్దామలీల

నేయు సుమశర మాలికయో యనంగ.

18

క. వనితా లలామ లజ్జా

వనతాననయై వరాంఘ్రి వనజంబుల ని

ల్పిన దృష్టు లెసఁగె నపుడం

దొనరఁగఁ బూజించు మేచకోత్పలము లనన్.

19

క. వనజాక్షనందనుం డపు

డని మేషస్థితి వహించి యా రుక్మవతీ

వనితాలలామ లావ

ణ్య నవీనామృతము ద్రావె నయనాంజలిచేక.

20

గీ. అంత సంతృప్తహృదయుడై యా విదర్భ

నేత పంచమహావాద్య నినద మెనగ

ఊడితలులెల్ల వెల్లనై చూచుచుండఁ

దనయ నల్లునిఁగొని నిశాంతమున కరిగె.

21

వ. తదనంతరం బవ్యసుంధరారమణుండు హిత పురోహిత సామంతా

మాత్య దండనాథ పరివృతుండై యాస్థా నమంట పంబునఁ

జేరోలగంబుండి, మౌహూర్తికుల రావించి తాంబూల జాంబూన

దాంబ రాభరణ స్రక్పందనాదుల సంతృప్తులం జేసి, రుక్మవతీ

ప్రద్యుమ్నుల వివాహం బొనరింప నొక్క సుముహూర్తంబు

నిశ్చయింపుఁ డనిన వల్లెయని వారును జంద్ర తారాబలయుక్తం

బుగా నొక్క శుభలగ్నంబు విచారించి విన్నవించుటయుఁ, దత్పరి

ణయ మహోత్సవంబునకు రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణుల రావింపం దలంచి

ద్వారకాపురంబునకుం దగువారలం బనుచుచు.

22

రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణులు భోజపురికిఁ దరలివచ్చుట

సీ. “శ్రీమదనంత విశేషగుణాఢ్యుడై

దీపించు శ్రీకృష్ణదేవునకును

మేనమఱుది రుక్మి నమస్కృతులుచేసి

వేడ్కచేయంగల విన్నపంబు

లిక్కడ శుభము, మీయొక్క సంతోషంబు

వ్రాయించి పంపఁగావలయు మాకుఁ,

దరువాత నాముద్దుతనయ యైనట్టి రు

క్మవతిఁ బ్రద్యుమ్నకుమారకునకు

గీ. బరిణయము సేయ శుభలగ్న మరసియున్న
 వార మిచటికి సహపరివారు లగుచుఁ
 ద్వరితముగ రుక్మిణియు మీరు తరలివచ్చి
 పొసఁగ నిక్కార్థము ఘటించి పోవవలయు.” 23

గీ. అనుచు శుభలేఖఁ బనిచినఁ గని మురాసు
 రాంతకుఁడు సంతసముఁ జెంది యావిధంబు
 దేవకీదేవికిని వసుదేవునకును
 రుక్మిణీముఖ్యులగు సుందరులకుఁ దెలిపి. 24

క. తనపట్టి పెండిలిం గనుఁ
 గొనఁ దలఁచి మురాంతకుండు గురునిఁ జనయి
 త్రిని మహిషీజనముల వా
 హనయుక్తులఁ జేసి తాఁ బ్రయాణోన్ముఖుఁడై. 25

వ. కాంచన నిర్మితంబును, రత్న పాంచాలికాలంకృతంబును, కమనీయ
 వైడూర్య మణి కూబరంబును, శతకోటి ఘంటికా కలితంబును,
 షోడశ చక్రాన్వితంబును, గరుడ కేతన మండితంబును, సైన్య
 సుగ్రీవ మేఘపుష్ప వలాహక రథ్యంబును నగు రథంబెక్కి,
 మాతంగ తురంగ శతాంగ భటవర్గంబు గొలువ, బంధు మిత్ర
 సహితుండై, వంది మాగధ జనంబు పొగడ, వేత్రహస్తులు బరా
 బరులు సేయ, శంఖ కాహళ మృదంగ భేరీ ప్రముఖ రవంబులున
 నాసీర కోలాహలంబులును భూ నభోంతరాళంబు నిండఁ గతిపద
 ప్రయాణంబుల భోజ కటకపురంబుఁ జేరవచ్చుచుండె నంత రుక్మ
 షీతేశ్వరుండు తత్పురంబు గై సేయుటకుఁ దగువారిం బనిచిన. 26

సీ. విధిపీఠులు నతి విశదంబులుగఁ జేసి
 చిక్కఁగాఁ బన్నీరు చిలుకరించి,
 భుగభుగ వాసించు మృగమదంబునఁ దిన్నె
 లలికి ముత్యపుముగ్గు లమరఁ దీర్చి,
 ఫలమిశ్రదంభాతరులు వాకికుల నిల్చి
 రమణీయ మణి తోరణములు గట్టి,
 కాయమానములు శృంగాటకంబులఁ బన్ని
 మేలై నమేల్కట్టు కీలుకొలిపి,

గీ. యగరుధూపంబు లెల్లెడ నిగుడఁజేసి
 యసదృశశ్రీలఁ దగు పెక్కియమ్ము లెత్తి,
 పణవ మర్దల భేరికా పటహ వల్ల
 కీ ప్రముఖవాద్యములు చెలఁగించి రంత.

27

క. చారులు కృష్ణుం డిదె పురిఁ
 జేరఁగ వచ్చెనని తెలుప శీఘంబుగ నా
 భూరమణుఁడు భేరిశాం
 కార రవం బెసఁగ నాప్త గణ పరివృతుఁడై .

28

క. ఎదురేగి కంసవై రికి
 ముదమెసఁగఁగ నర్హ్యపాద్యముఖ విధులఁ బ్రయం
 బొదవించి కుశల మారసి
 సదనమునకుఁ దోడితెచ్చె సంభ్రమ మొప్పు.

29

గీ. అంతఁ బ్రద్యుమ్నుఁ డరుదెంచి యధికభక్తి
 యుక్తిఁ దలిదండ్రులకు మొక్కి యుచిత వృత్తి
 నిలువఁ గని వారు హర్ష సంకలితు లగుచు
 నక్కునను జేర్చి దీవించి రాదరమున.

30

క. తదనంతరంబ వేడుక

గదుర విదర్భాధినేత కంజదళాడుక

సదమలమణిమయ మగు నొక

సదనంబున విడియఁ బనిచె స్వజనము తోడక.

31

గీ. అంత రుక్మిణుతా వివాహప్రయత్న

జాగరూకత తెలిసి యజ్ఞాతనయనుఁ

డానతి యొసంగఁ జెలులు తత్సూనునకును

గడుఁ బ్రియంబున శిరమంటఁ గడఁగి రపుడు.

32

ప్రద్యుమ్నునిఁ బెండ్లికొడుకుం జేయుట

చ. పడఁతియొక ర్త యక్షతలు ఫాలమునం దిడి నిండువేడుక

నడుమసియాడ హారములునాట్యముసల్పఁగ నొయ్యనొయ్యఁగ్రొ

మ్ముడి సడలంగ జెప్తుటలు మోమునఁ గ్రమ్మఁగఁ గంకణావళుల్

కడువడి మోయ స్నేహమునఁ గార్జి కిఁ దాఁదలయంబె వేడుక.

గీ. చికిలి నునుగోళ్ళఁ గచముల చిక్కువాపి

ముడికిఁదారిచె వేరొక్క ముద్దుగుమ్మ

మించు పాటీరపంకంబు మేన నలఁది

నలుఁగిడియె నొక్క మేచకోత్పలదళాక్షి.

34

క. వైదలి యొకర్లు దంతపుఁ

బాదుక లంఘుల నమర్చెఁ బ్రమదం బెసఁగం,

గై దండ యొసఁగె రతిరా

మాదయితున కొక్కలేమ మజ్జనశాలక.

35

ఉ. సామజయాన యోర్తు మురసంహరువట్టి శిరంబునందు గం

ధామలకంబువెట్టి ప్రియమారఁగ గొజ్జఁగినిరు చిల్కఁగాఁ.

గోమలియోర్తు హేమమయకుంభ హితోష్ణ జలంబులం దను

శ్రీ మెఱయంగ స్నానమొనరించి వెసం దడియొత్తె జేలచేక.

సీ. కలికియొక్కర్తు దువ్వలువ గట్టఁగ నిచ్చెఁ
 జెలి యొర్తు కస్తూరితిలక మునిచెఁ
 దన్వియొక్కతె పుష్పదామంబు లర్పించె
 సతియొర్తు రత్న భూషణము లిడియెఁ
 బడఁతి యొక్కతె కలపంబు మేన నలందె
 సుదతీమణి యొకర్తు సురటి విసరె
 నెలఁత యొక్కతె మ్రోల నిల్పుటద్దము నిల్పెఁ
 గాంత యొక్కతె జాసికంబు గట్టె

గీ. నాతి యొక్కతె నీరాజనం బొసంగె
 సుందరి యొకర్తు విడెము చే నందియిచ్చె
 నిందుబింబ సమానన లీ విధమున
 శ్రీధరాత్మజునకుఁ గయిసేసి రంత.

37

రుక్మవతిని బెండ్లికూతుం జేయుట

క. యువతీరత్నము లా రు
 కృవతీసతిఁ జేరి తత్సమయమున మాంగ
 శ్యవిధులు సేయఁ గడంగిరి
 వివిధ మహా వాద్యరవము విన్నుఁ బగుల్పెన్.

38

గీ. అంగనలు గౌరికళ్యాణ మనుచు నుడువు
 పాటలకు హస్తకంకణ ప్రచురనిస్స
 నంబు లప్పుడు తాళమానములు గాఁగ
 రమణి యొక్కతె శిరమంబె రాజసుతకు.

39

క. అటకలి యిడె నంతట నొక
 కుటిలాలక రుక్మవతికిఁ గొమ్మయొకతె యు
 త్కట హర్ష మెనఁగఁ గాంచన
 ఘటజలముల మజ్జనంబు గావించె వెనన్.

40

సీ. ధౌతాంబరంబునఁ దడియొత్తె నొకయింతి
 లలనయొక్కతె దుకూలంబుఁ గట్టె
 మెలఁతయొక్కర్తు ధమ్మిల్లంబు నవరించె
 వెలఁది యొకర్తు క్రొవ్విరులు ముడిచె
 ముదిత యొక్కతె ఫాలమునఁ దిలకంబిడెఁ
 గొమ్మయొక్కతె కజ్జలమ్ము తీర్చెఁ
 దనువునఁ జందనం బెనయించె నొకలేమ
 వ్రతరేఖ లమర్చెఁ బడఁతి యొకతె

గీ. హార కుండల కటక కేయూర మేఖ
 లాంగులీయక నూపురాద్యఖిల భూష
 ణములు గీలించె నొక్కకన్యాలలామ
 రుచిర లావణ్యవతికి నా రుక్మవతికి.

41

గీ. అంత లగ్నంబు డగ్గతె ననుచు గర్గ
 ముఖ తపోధను లెఱిఁగింప ముదముతోడ
 వృషికులకేఖరుండైన కృష్ణమూర్తి
 క్రంత నడపించి హితులతో నడచునపుడు.

42

ఉ. ఆనకదుందుభీధ్వను లజాండకటాహము నిండ రుక్మిణీ
 మానవతీమణి ప్రియ కుమారుఁడు రోహణశైలసన్నిభం
 బై, నవరత్న మండనసమంచితమై శుభలక్షణాన్వితం
 బై న గజేంద్రమెక్కి నుదయాచలమెక్కు దినేశు చాడ్చునన్. 43

స. క్షట్లు ప్రద్యుమ్న కుమారుండు భద్ర గజారోహణంబు చేసి, జననీ
 జనక సామం తామాత్య పురోహిత బంధు మిత్ర సహితుడై, కర
 దీపికాసహస్రంబులు వెలుంగ, పాఠకపఠన రవంబులును, పుణ్యాం
 గనా గీతికానిస్వనంబులును, సందర్శనోత్సుక ప్రతీపదర్శినీజన

కోలాహలంబులును, శంఖకాహళ భేరిమృదంగాది హృద్యవాద్య
నినాదంబులును వినుచు, వారమత్తకాశినీ నృత్తంబులు గనుం
గొనుచు, మందగమనంబున రుక్మిమహిపాలు మందిరంబుఁ బ్రవే
శించి, కఙ్కాంతరంబులు గడచి, పచేళిమ భిదేళిమ ఫలభార నమ్ర
రంభా స్తంభోపశోభితంబును, ముక్తాదామ బద్ధ విమల పట్టాం
బరావితాన సుందరంబును, గుంకుమ చందన కస్తూరికాపంక
విలేపన భాసురంబును, సారఘనసారచిత్రిత రంగవల్లకా సముల్లసి
తంబును, పద్మరాగ మణిదీపికానికర విరాజమానంబును, కృష్ణా
గరు ధూపధూపితంబును, నారికేళ ఖర్జూర పూగీఫల నాగవల్లీదళ
గంధ పుష్ప లాజాక్షత కుశ దూర్వాంకురా ద్యఖిలవస్తుసంస్తవనీ
యంబును, స్వర్ణపాలికా శరావ కలశ సమంచితంబును నగు
కల్యాణ రంగంబుఁ జేర నరిగె నంతట.

44

రుక్మవతీప్రద్యుమ్నుల వివాహమహోత్సవము

గీ. అఖిలభూషణ భూషిత యగుచు మెఱుంగుఁ

దీగ యన నొప్పు రుక్మవతీ వధూటి

మోద మెనఁగంగఁ గళ్యాణవేది కడకు

వనరుహాక్షులు తోడ్కొని వచ్చి రపుడు.

45

సీ. ఆ కృష్ణనందనుం డభినవ మణిమయిం

జైన పీఠమున నాసీనుఁ డగుచు

గర్గాదిమౌని నికా యోపదిష్ట మా

ర్గంబున రుక్మి భూకాంతుఁ డపుడు

తనకు విద్యుక్తంబుగ నొసంగు మధువర్క

ముఖ్యోపచారముల్ మున్ను గొనుచు

సంతోష మలరంగ సలిలధారాపరి

గ్రహమొనరించి యుత్కంఠ తనర

- గీ. నైదువలు గౌరికళ్యాణ మనుచుఁబాడఁ
దెరమఱుంగునఁ గ్రొమ్మించుఁదీగ వోలెఁ
దేజరిల్లెడి రుక్మవతీ వధూటీఁ
జేరగా వచ్చె హరి సిరిజేరు కరణి. 46
- వ. అంత. 47
- గీ. ఒండొరులఁ గాంచు కోరికల్ మెండుకొనఁగ
నా సతీపతు లలరి రయ్యవసరమున
గర్గ కౌశికముఖ మునిగణము లగ్న
మొనఁగఁ దెరయై త్తి రాక్ష్మిణేయుండు మఱియు. 48
- గీ. రమణి శిరమున నధికహర్షంబుతోడ
నిడిన తలఁబ్రాలు దిగఁబాటి పుడమిఁదొరఁగి
ఘన ఘనాఘనమాలికా గళితలలిత
వితతముక్తాతతు లనంగ నతిశయిల్లె. 49
- క. చెలి యిడిన ముత్తియంబుల
తలఁబ్రాలు రతీకు మకుట తటమునఁ గరమిం
పలరె సువర్ణ నగోపరి
తలవిలసిత తారకావితానము లనఁగన్. 50
- ఉ. సర్వధరామరోత్తములు సంయమిముఖ్యులు శ్రుత్యుదీరితా
శీర్వచనంబు లీయ సరసీజముఖి శుభగానముల్ బయల్
పర్వ విదర్భరాజసుత భవ్యగళంబునఁ గట్టె సత్కళా
ధూర్వహుఁ డాయదూద్వహసుతుం డొగిమంగళసూత్రమత్తఱిన్. 51
- క. ఘనచక్రహితంబై తగు
నినకరసంయుక్తి వనరుపేక్షణ యతితో
భనకాంతి సమన్వితయై
తనరెం జూపఱుకుఁ గడుముదం బెసఁగంగన్. 52

వ. తదనంతరంబ గురువృద్ధజన పురస్సరంబుగా శోభన వితర్ది కడకుం
జనుదెంచి య వ్యధూవరులు పెండ్లిపీటపయిం గూర్చుండి యథో
చితప్రకారంబుగా హోమాది కృత్యంబులు నిర్వర్తించు
నవసరంబున. 53

ఉ. ఒండొరులం గనుంగొనఁగ నుల్లములం దలఁపుల్ ఘటిల్ల వే
రొండు నెపంబులక మొగము లొయ్యన నెత్తుచుఁ గన్నుదోయికిం
బండువ గాఁగఁ జూచుచుఁ ద్రపాభర మొప్పఁగ నుత్తమాంగముల్
కొండొక వాంచుచుక మరుని కోలల గాసిలుచుండి రయ్యెడన్. 54

గీ. దంపతులు వేడ్క నగ్నిప్రదక్షిణం బొ
నర్చి, సప్తమునీంద్రవందన మరుంధ
తీసతీ దర్శనంబును జేసి, గురు బు
ధార్య పాదాభివందన మాచరించి. 55

సీ. ప్రాజ్యవాంఛితము దీర్చగఁజాలవే నీవు;
ప్రాజ్యవాంఛితము దీర్చగ నదెంత?
దాఁపక పాలిండ్లుచూప వే గైకొందు;
దాఁపక పాలిండ్లు చూపదగునె?
చనవుగల్గఁగఁ బండుకొనఁ బిల్చితిని గదె;
చనవు గల్గినఁ బండుకొనఁ బిలుతురె?
యడిగిన ముద్దైన నిడవు నాయం బఁటె?
యడిగిన ముద్దైన నిడుట గలదె?

గీ. యనుచు వడ్డించు నతివల నతుల చతుర .
సూక్తి సుడుపుచు వారు ప్రత్యుత్తరంబు
లోసఁగ నలరెడి హితులతోఁ బొసఁగఁగూడి
బువ్వము భుజించి రపు డా విభుండు సతియు. 56

వ. ఇవ్విధంబునఁ బ్రద్యుమ్ను నకు వివాహంబుగావించి భీష్మకభూపాలక నందనుం డుద్వాహమహోత్సవంబునకై వచ్చిన రుక్మిణీ కృష్ణులకు, బలదేవాది బంధువర్గంబునకు, సకలవిద్వత్కవిగాయక యాచకాదిజనంబుల కనేక మణిమయాభరణాంబరాదు లొసంగి సంతృప్తాంతరంగులం జేసి, మత్తమాతంగ తురంగ శతాంగ శిబి కాందోళికాత ప్రత చామరానేక భట దాసదాసీజనంబులను, గో భూ హిరణ్య మణి గణాంబ రాభరణా ద్యఖిల వస్తు కదంబంబు లల్లనకు హరణంబుగా సమర్పించి, ముద్దుకూతుం జేరఁ బిలిచి నెయ్యంబుమీఱఁ దియ్యని పల్కుల నిట్లనియె.

57

క. “తల్లికిఁ దండ్రీకి బంధుల
కుల్లము రంజిల్ల నిజకులోచితధర్మం
జెల్లను దప్పక మెలఁగుము
తల్లి ! సన్మానినీ వితాన మతల్లి !

58

చ. సకల చరాచరావన విచక్షణుడై తగుశౌరి మామ, భ
వ్య కరకటాక్షులబ్ధ విభవాఖిలదేవత లక్ష్మి యత్త, ద
ర్పకరుచిరావతారుడయి రంజిలుకార్జి విభుండు, తావకా
ధికతమ భాగ్య మన్య యువతీ తతికిం గలుగంగ నేర్పునే?

59

క. హరికి సిరి, పుర విరోధికి
గిరిసుత, నలువకును వాణి, గీర్వాణాధి
శ్వరునకు శచివలెఁ బాడే
శ్వరునకు మనమెసఁగఁ బూజ సల్పుము తస్మి!”

60

క. అని పలుక జాష్యపూరము
చనుకట్టుపయిం దొరంగ జలజాక్షి నతా
ననయై యుండఁగఁ గని యి
ట్లనియెం దజ్జనని సాదరాలాపములక.

61

ఉ. “అమ్మ! విచారమొందవలదమ్మ! ప్రియమ్ముగ మామ కత్తకుఁ
సమ్మతిగాఁ జరించి, యనిశమ్ము నయమ్ము భయమ్ము కల్గి, దై
వమ్ముగఁ బ్రాణనాథుని ధ్రువమ్ముగ నెమ్మది సమ్ముమమ్మ! పం
శమ్మునకుఁ ఘనమ్ముగు యశమ్ము ఘటింపఁ గదమ్మ! యిమ్ముగఁ.

చ. పతిహితవృత్తియై మెలఁగు భామిని భామిని, సర్వలోక స
మ్మతి సుగుణస్థితిం దనరు మానిని మానిని, భవ్యలక్షణాం
చితయయి సన్నతిం గనిన చేడియ చేడియ, సంతత త్రపా
యుతమతిఁ గీర్తిగై కొనిన యుగ్మలి యుగ్మలి యెంచిచూడఁగన్.

క. కావున నణఁకువ గల్గియు

నీ విమల యశస్సమ్మద్ధి నిఖిల జగంబుల్

వే వితముల నుతిసేయం

గా వన్నియకెక్కి నెగడఁగదె మా యమ్మా!”

64

గీ. అని యనేక విధంబుల జనని తనయ

నూరడిలఁ బల్కుచున్నంత గారవమునఁ

దండ్ర యక్కునఁజేర్చి సద్రత్న భూష

ణాంబరాదు లొసంగి యయ్యతివ ననిచె.

65

ద్వారకా ప్రత్యాగమనము

క. అంతం గాంతయుఁ దాను దు

రంత ప్రియమెసఁగఁ గార్జి రథమెక్కి ప్రలం

బాంతక జననీ జనక

స్వాంతము లలరించుచున్ స్వనైన్యయుతుండై.

66

క. వృథుతూర్యరవము ద్వావా

వృథివీభేదన మొనర్పఁ బెంపైన మనో

రథమున వచ్చెన్ సుర లవి

తథసూక్తి దివిన్ నుతింప ద్వారావతిక్సన్.

67

చ. అరుదుగ నిట్లగణ్య విభవాన్వితులై యరుదెంచు నవ్వధూ
వరులఁ గనం దలంచి పురవారిజలోచన లేగుదెంచి ని
ల్చిరి రమణీయ సౌధముల చిత్ర శిరోగృహసీమలఁ, విభా
స్వర వరణాగ్రభూముల, హజారములం ఘన గోపురంబులఁ. 68

గీ. అపుడు రుక్మవతీ రతీ శావలోక
నాతి తత్పర తత్పురాజ్ఞాతలోచ
నాశిదృక్పాతములు సవర్యార్థ తత్స
మర్పితేందీవరము లన నతిశయిల్లె. 69

క. రామామణు లా సీతా
రామాభినవ ప్రభాభిరామాకృతు లౌ
రా మగువ మగలఁ గని గా
రామలరఁగ ననిరి వెఱఁగు రా మధురతకుఁ. 70

క. వెలసెం బ్రద్యుమ్నస్థితి
నలఘు రుచిర మణి తదాప్తి నా ప్రద్యుమ్నో
జ్జ్వలతయు 'మణినావలయం
వలయేన మణి' యనుమాట వమ్మగునె భువిఁ? 71

సీ. ఏ నోము నోఁచెనో యీ సతి యీ రాజ
శేఖరు విభునిగాఁ జేసికొనియె;
నే సుకృతంబులు చేసెనో యీశ్యామ
యీ కళానిధితోడ నెనసి వెలసె;
నే తప మందెనో యీపద్మిని సుఖాక
రంబై న యీ యినుప్రాపు గనియె;
నే వ్రతదీక్ష వహించెనో యీమంజు
వాణి యీచతురాస్య రాణి యయ్యె

గీ. ననుచుఁ బురకాంత లత్యంత హర్ష మెసంగ
నొండొరులతోడఁ బల్కుచు నుండ న విష్ణు
భుం డభండ విభూతి సంపూర్ణ మైన
నిజగృహంబుఁ బ్రవేశించె నెలఁతతోడ.

72

గీ. ఇట్లు గృహముఁ బ్రవేశించి యిష్టభోగ
సక్తుడై యుండి గురువృద్ధశాసనమున
నొక్కదినమునఁ దమి సుముహూర్తమునను
గార్హి రుక్మవతీసతిఁ గవయఁ దలఁచి.

73

ప. కన త్కనకమయభిత్తి ఖచితమణిదర్పణనిచయంబును, రమణీయ
ముక్తామాలికావిరాజితవితానంబును, మృగమద ఘనసార సంకు
మద చందనాది సువస్తువాసనా ఘుమఘుమాయమానంబును,
కాలాగరుధూపధూపితంబును, నూత్నదీపికాజ్వాలికా మాలికా
శోభితంబును, సకలకళారహస్యావిష్కరణచణమంజుపంజరరంజిత
శారికాకీరికా రుచిరంబును నగు కేళికాగృహంబునందు హంస
తూలికాతల్పంబున నున్న యవసరంబున.

గీ. ప్రచురశోభాసమాన చిరత్న రత్న
చిత్రభూషావిభూషితఁ జేసి రుక్మ
వతిని నెచ్చెలు లొయ్యన వరునికడకుఁ
దోడికొనివచ్చి రధిక సంతోషమునను.

75

క. వెనుక కవత్రవ తివియఁగ
మునుకొని తమకమును జెలులు ముందట కీడ్వ
వనిత చనుదెంచెఁ బ్రియు భుజ
మునకుఁ గరిడి కట్టు గంబమునకుం బోలె.

76

క. ఈలీల నవ్వెలానిని
యాశీజనతా సహాయ యగుచుఁ బలభి
న్నీలస్తంభము చాటున
పేలాగతి వచ్చి నిలిచె హ్రీ నతముఖయై.

77

- క. తెఱవలు మెల్లన నచ్చెలి
మొఱుగి విభుం గన్నుగిటిపి మోదముతో నం
దలు నొండు నెవంబున న
త్తటి నరిగిన భీతినొంది తరుణియు నంతఁ.
- 78
- గీ. కాంత శశికాంత కుట్టిమకాంతితోడ
నాత్మలోచనరుచులు సయ్యాటలాడ
మరుని కలనికిఁ గాల్చివ్యమాడ్కి బొటన
వ్రేల నేల వాయుచు నిల్చె విభునిమోల.
- 79
- క. స్తంభ ప్రతిబింబిత నిజ
శుంభ త్తనువాళి గాఁగఁ జూచి పలుక నా
రంభించి గామిచను నా
రంభోరువు కేలు కార్తి గ్రక్కునఁ బట్టె.
- 80
- క. మెల్లన శయ్యకుఁ దారిచి
యుల్లము రంజిల్ల నమ్మహోత్పలనయనఁ
వల్లభుఁ డక్కునఁ జేరిచి
కొల్లలుగా మానధనము గొనియెఁ వేగఁ.
- 81
- సీ. తొలుదొల్తఁ గడఁగి కుంతలదేశము గ్రహించి
చెలఁగి మంజుల లాట సీమఁ జెందె;
నతివేగ మధురాధరాప్తిఁ జెన్నొందుచుఁ
దమి బహుల కుచదుర్గములు గొనియెఁ;
దివిరి మెల్లన వత్సదేశంబుఁ బ్రాపించి
సిరుల నీనెడు మధ్యసీమఁ జేరెఁ;
గాంచనశ్రీమించు కాంచీస్థలం బంది
యచ్చటి యూరుల నాక్రమించె
౧. నచ్చుత తనూజుఁ డిట్లు మహాబలంబు
కర్మమరుదు గాఁగ నతను సంగరము నెఱిపి
మెఱసి యఖిలాంగరాజ్య సమ్మద్ది గాంచె
సౌర! తద్భాగ్యగరిమ నేమనఁగవచ్చు?
- 82

క. ఈరీతి శౌరితనయుఁడు

నారీతిలకంబుఁ గూడి నవమణిసౌధా

గారముల నిష్టభోగ వి

హారంబులఁ దేలుచుండె హర్షం బెసఁగె.

83

క. అని యీగతి వై శంపా

యనముని ప్రద్యుమ్న చరిత మాద్యంతంబు

వినిపింపఁగ జనమేజయ

జనపాలకుఁ డలరె నధిక సంతోషమునఁ.

84

ఆశ్వాసాంతము

శా. శ్రీశ్రీ హృత్కమలప్రశాకర ! కరాసిచ్చేదితామిత్ర ! మి

త్ర శ్రీకృద్గుణజాల ! జాలపదగంధర్వ ఊమాభృద్విప

క్ష శ్రీదాతృభుజంగభుగ్గున ! ఘనస్వాంతర్వల్లభీప్రావళీ

విశ్రాణావతిమాన ! మానధన సద్విద్వత్కవీంద్రావనా !

85

క. నిస్తుల పరాక్రమక్రమ !

దుస్తర దుష్టోరగాహితుండిక ! దివిష

స్మస్తక కిరీటకోటి

స్యస్త మణి విరాజితాంఘ్రినాశీకయుగా !

86

పృథ్వీ :

అగాహిత తనూనపా చ్ఛమన యాతుధా నాంబు రా

జ గంధవహ యక్షరా ట్టుహినశైలకన్యాధిభూ

దిగీశ్వర పితామహోద్య సుత దివ్యచారిత్ర పే

ట్యగణ్య నిజనద్యక్ష స్థితికాండ ! వాహననా !

87

గద్యము

ఇది శ్రీ హయగ్రీవ చరణారవిందమరంద నిరంతరాస్వాద సమాసాదిత

కవితా చాతుర్యధుర్య శ్రీ మన్మథ్పిరాల వంశ వయఃపారావార

రాకాసుధాకర కేశవార్యపుత్ర సుచరిత్ర బుధజనవిధేయ

సుబ్బరాయ ప్రణీతం బైన ప్రద్యుమ్న చరిత్రం బను మహా

ప్రబంధంబునందు సర్వంబును షష్ఠాశ్వాసము.

లఘు వ్యాఖ్య

ప్రథమాశ్వాసము

1. పద్యము: ఈ పద్యము మూలప్రతిలో కవి యిప్పదై వతమగు హయగ్రీవుని స్తుతికి మున్ను విడిగ లిఖింపబడియున్నది. ఇది గ్రంథభాగములోనిది కాకున్నను కవివర్యుని యాత్మవిశ్వాసమును చాటుచుండుటచే నిట్లు కావ్యారంభమున 'అశంస' పేర కూర్పబడినది.
పాకహా + అనోకహం = ఇంద్ర వృక్షమైనవాడు. దేవ తరువగు కల్ప వృక్షమున కింద్రుడే అధిపతియౌట అట్లు చెప్పబడినది.
2. అంబుజము = శంఖము.
నాల్గవపాదమున 'తురంగముఖాఖ్య హరిన్' అని ద్వితీయా విభక్త్య న్వయము కుదురునట్లు వ్యస్తముగనే యుండిన బాగుండెడిది.
3. వక్షస్థలి = ఉచ్చారణ ధర్మము ననుసరించి పెక్కుచోట్ల ఇట్లే సకార ద్విత్యము పాటించలేదు. చూ: II-98.
5. సాఖిప్రాయ విశేషణ ప్రయోగములయెడ సుబ్బరాయకవికిగల మక్కువకు ఈ పద్యమొక నిదర్శనము.
8. విన్యాసకునందు ఘనత (మేఘత్వము) నారోపించుటలో శ్లేష చక్కగా నుపయుక్తమైనది. ఈ కవి రామరాజభూషణునివలె నిట్టిచోట్ల శ్లేషాలంకారమునే యాశ్రయించినాడు.
గిరిభువు = పార్వతి, వది. పుష్కరము = ఏనుగు తొండము చివరిభాగము, ఆకాశము. భవ్యవృష్టి = కుభములవృష్టి, శ్రేష్ఠమైన వర్షము.
14. ఇందు కవితంద్రియైన కేశవయ్య శ్రీకృష్ణుడుగ రూపింపబడెను.
26. ఈ పద్యము ఈ కవి యనర్గళకవిత్వాకై లి కుదాహరణము.
28. రుట్ + నియోగము = కోపముతోడి యాజ్ఞ. క్షత్త = సారథి.

29. మూడవపాదమందలి తచ్చబ్బమునకు మొదటి పాదమందలి 'ఖగసప్రాట్టు'తో నన్వయము. ఈ రీతిని సమానమధ్యమున తచ్చబ్బసంయోజనము ఈ రచనయందలి యొక ప్రత్యేకత. చూ: I-43, III-30, IV-135, VI-71.
30. నాల్గవ చరణమున 'తామాని' కి బదులు 'తానూని' అని యుండిన క్రమ భంగము కాకుండెడిది.
32. ద్విజరాజు=చంద్రుడు, గరుడుడు. హరిరాజు=ఉచ్చైశ్రవము, సింహము.
33. పూర్వ పౌరుషము = నిండు మగతనము. శివుడు అర్ధనారీశ్వరుడు కాన పరిపూర్వ పౌరుషము లేదనుట సూచితము.
అవి + పక్షపాలుడు = పర్వతముల తెక్కలను ప్రోచినవాడు.
అ + విపక్ష పాలుడు = నిశ్శత్రుకముగా పాలన మొనర్చినవాడు.
37. విజయగు = తమయొక్క. సదలి = సదలించుకొని (ప్రేరణార్థము).
39. కేతువు = కేతుగ్రహము, పతాక. హరిరశ్మి = సూర్యకిరణము, గుఱ్ఱముల పగ్గము.
చక్ర సంయుక్తి = చక్రవాకములతో కూడిక, రథచక్రములకూడిక.
రాజు = చంద్రుడు, రథికుడు.
సూతజశక్తి = కర్ణుని శక్తి, సారథియొక్కబలము.
విజయ + ఆశ్రయత = అర్జునుని యాశ్రయము కలిగి యుండుట, విజయమునకు ఆశ్రయమైయుండుట.
శరధి సమ్మద్ధి = నిండుగనున్న సముద్రము, అంపపొదుల యతిశయత్వము.
కలశజశ్రీ = అగస్త్యుని పెంపు, శిఖరములందలి స్వర్ణకలశముల శోభ.
ఈ పురవర్ణనమునందువలెనే చతురంగబలములప్రసక్తి వచ్చిన స్థలముల యందెల్ల ఈ కవి రథములను, గజ తురగములకు పిమ్మట తృతీయ స్రావమున పరిగణించి యున్నాడు. చూ: VI-26, 57.
41. ఇందు దేవతలు నటన్పుగ్గిరిలోచనల మనోజ్ఞ గానములకు వివశి కృతాం గులై వారలను తెప్పలార్చక కాంచినట్లు వర్ణించబడినది. ఆ క్రమమున వారు మొదట 'రేఖలు' పిమ్మట 'అవిమిషలు' కావలసిగ్గండ 'అవి మిష రేఖనామవహ'లై నట్లు వ్యత్యస్తముగా చెప్పబడుటచే క్రమభంగము వాటిల్లినది.

42. ఇందు శశిరేఖాద్యస్పరసల నామములపై సొంపగుళ్లేష ఘటించబడినది
45. కలువ + పేరు + ఆస = కలువలదండ యందలి కోరిక.
 కలువ + పేరాస = కలియవలెనను గొప్పకోరిక.
 'కలువు' అను దేశ్య క్రియకు 'కలియుట' అను వర్తమున ప్రయోగము.
 "రారాపులేల చేసెడు, రారాననుఁ గలువఁ గలువ రారామేడక" — సారంగ
 ధర చరిత్రము, 2 వ అశ్వాసము — 128 వ పద్యము.
46. నల్లకలువలు హంసలకు ద్వేష్యములనుట యొకానొక కవినమయము.
48. గోపాలకుడు = బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు, భూపాలుడు.
49. దర్పకుడు = మన్మథుడు, గర్వింఁచినవాడు
 దానవ + ఆరిలీల = దనుజులకు శత్రువై విలసిల్లుట.
 దాన + వారిలీల = దానజలముయొక్క విలాసము.
 ధర్మము = ధర్మగుణము, కోదండము.
 ఆశ్రయ + ఆశా + ఆస్పదము = ఆశ్రయమనెడు ఆశను కల్గించునది.
 ఆశ్రయాశ + ఆస్పదము = అగ్నికి నెలపు (అగ్నిసదృశము).
55. శతకోటి = నూఱుకోట్లు, వజ్రాయుధము.
 కుచధర + ఆననములు = ధరముల (పర్వతముల) వంటి స్తనముల మొనలు,
 కుచములనెడు పర్వతముల మొనలు (శిఖరములు).
71. కాండము = క + అండము = బ్రహ్మాండము.
76. శంఖరము = ఒకజాతి జింక, నీరు.
83. వార్వాహవాహుడు = మేఘవాహనుడు, (ఇంద్రుడు).

ద్వితీయాశ్వాసము

5. మలయావిలుడు మన్మథునకు రథము (వాహనము). చూ : 14 వ పద్యము.
7. కంకణములు = నీటిబిందువులు (కం = నీరు), కడియములు.
 జాతివిహీనత = జాతిపూవులు లేకుండుట, కులము చెడుట. వసంతకాల
 మున జాజులుండవనుట సూచితము. చూ : IV — 109.

9. అవాక్సతి = దక్షిణ దిశాంగన, వాక్కు లేనిసతి.
13. లేళ్ళు తుమ్మెదల గానమున కాకృష్ణములగుట యొకానొక కవిసమయము కావచ్చును.
16. ఎడతెగకకా - అకప్రత్యయముపై నుగాగమము ఇట్లే పలుతావుల చేయబడుటచే విది యీకవికిష్టమనియే గ్రహింపవలసియున్నది.
18. ప్రాసయతి చెల్లనిమిత్తము 'సాగించఁబూని' యని ప్రయోగింపబడినది. లేనిచో అగమ చకారమునకు వకార మారదేశమై 'సాగింపఁబూని' కావలయు. ఇట్టి సందర్భములలో గొందఱు పూర్వకవులును ఇట్టి ప్రయోగములు చేసియున్నారు. ఉదా:- 'పలుచవై సంతోషపలుచవైతి' పాండురంగ మాహాత్మ్యము-ఆశ్వా. 3, వద్య. 36.
19. అగమశిఖా = చెట్లకొనలు, అగమశిఖా = ఉపనిషత్తులు.
 బహులతా = అనేకలతలచే, అధిక్యముచే.
 పల్ల వరాగము = చిగులుటాకుల యెఱ్ఱదనము,
 పల్లవ(పల్లవ) రాగము = గోపికల యనురాగము.
 పలాశము = అకు, పలాశుడు = మాంసభోక్త (రాక్షసుడు).
 సుమనోవ్రజము = పుష్పసమూహము, దేవతలసమూహము.
 విప్రయోగి + తావ + సహితంబు = భార్యావియోగమునొందినవారితాపముతో కూడినది.
 విప్ర + యోగి + తావస + హితంబు = విప్రులకు, యోగులకు, తాపసులకు హితకరమైనది.
23. అసిధేనువు = చురకత్తి.
27. ఇందు 'ఒప్పులకుప్ప' యనునది స్త్రీ సమము. ఇది పురుషుడగు ప్రద్యుమ్న నకు విశేషణముగా కూర్పబడినది.
31. ద్వితీయ చరణమున తక్కినచోట్లయందువలెనే 'కేరెడునార' యని పూర్ణక్రియ యుండినచో శైలి సమతాగుణము కలదగును.
44. రెండవపాదమున 'శ్రీధరుని వీర్యముచేత' అనుట కొంచెము జాగుప్సావహమే కాని, యతి స్థానమగుట కవి కక్కుఱితిపడి యుండనోవు.

‘దారుణి’ శబ్దసాధుత్వముపై నెంతచర్చ యున్నను ప్రామాణీకుల పెక్కురు ప్రయోగించి యుండుటచే నట్లే గైకొనబడినది.

53. సూర్యుడు మిథునరాశియందు ప్రవేశించుటతో గ్రీష్మర్తు వారంభమగు నను జ్యోతిశ్శాస్త్రవిషయ మిందు నిబంధింపబడినది.

55. ఈ సీసమున ప్రతిపాదముయొక్క ఉత్తరార్ధమునగల ‘తత్’ శబ్దము పాదాది యందలి నామవాచకముతో నన్వయించుచున్నది.

తత్ + జ = ఆ తపసుని కుమారుడు—యముడు.

తత్ + తురగము = ఆ పడమటిగాలి వాహనము—హరిణము.

తత్ + నఖుడు = ఆ దావాగ్నికి మిత్రుడు, స్పర్శనుడు—వాయువు.

(6వ పంక్తియందు ‘తత్పరి’ స్థానమున ‘తత్పథ’ యని చదువుకొనవలెను.)

తత్ + ప్రియము = ఆ చందదీధితికి ప్రియమైనది (కంజవనము).

తత్ + వికాయము = ఆ అర్చముని (సూర్యుని) యిల్లు. అనగా సూర్యునకు స్వస్థానమైన సింహరాశి (జ్యోతిర్విషయము).

ప్రత్యనీకాలంకారమున కీ సీసపద్యము ప్రకృష్టోదాహరణము.

56. కవి యిందు మహాపరాగములను మేఘములుగను, మరీచికలను తరింగిణులుగను, వహ్నికీలలను మోదుగు పూవులుగను, బంధూకములను అగ్నికణములుగను, భూమి ప్రీతి న నెరియలను సర్పభేదములుగను రూపింప యున్నాడు.

61. ఇందలి ‘పాశ్చాత్య సంయుక్తి’ యను సమాసము నీ కవి సాఖిప్రాయముగనే ప్రయోగించి యుండనోపు. మనదేశమున పాశ్చాత్యుల కుట్రలు బహిరంగముగా తెలియనగు కాలమున నీ రచన జరిగియుండుననుట కిదియు నొక నిదర్శనమే.

62. తపము = గ్రీష్మము.

63. “ కూపోదికం వటచ్చాయా

కాంతాయాః స్తవమండలమ్,

శీతకాలే భవే దుష

ముష్ణకాలే తు శీతలమ్.”

అను శ్లోకభావ మిందనుసంధేయము.

65. శేషుడు వాతాశనుడు. వాయువు సూర్యకిరణ తాపముచే వేడెక్కియుండెను. కావున సూర్యుని గ్రసించుటకై స్వజాతీయుడగు రాహువును బంపి, తత్ఫలితముగా చల్లవైన వాయువును కబళించు నిమిత్తము ఆ సర్పరాజు తన పడగల నొక్కొక్కటిని పై కెత్తుచున్నాడో అన్నట్లు ఉన్నాళ నాళీ కములు ఒప్పెను.
68. పలాశినంతతి = రాక్షస సమూహము.
పలాశి సమితి = వృక్షసముదాయము.
72. చక్రమాణ = విహరించుచున్న. ఇది వైదిక ప్రయోగము.
ప్రమాణము:- “ఋతస్య సానావధి చక్రమాణా
రిహంతి మధ్యో అమృతస్య వాణీః”
ఋగ్వేదము-X-123-3.
ఈ కవిగద్యము బాణుని కాదంబరీ గద్యశైలిని బోలి అలంకారికముగా నలరుచుండును.
77. ‘చోచ్చు’ ధాతువునకు ‘ముత్తు’ పరము కాకున్నను ఇందలి 2వ పాదమున ‘చోరు’ ఆదేశము కావింపబడి యున్నది. చూ : III-74.
82. కృత్ + లగ్న + అత్మడు = కార్యమునందు లగ్నమైన మనస్సుకలవాడు.
89. జగత్ + కృత్ = బ్రహ్మ, గురుడు = తండ్రి (బ్రహ్మతండ్రి విష్ణువు.)
91. రుట్ + శుక్రము = కోవమనెడి యగ్ని.
95. జల్లలవ్రాల - ఇచ్చట ‘వ్రాల’ కు బదులు ‘ర్కల’ యుండిన బాగుండెడి దేమో.
96. దుర్భృత్యమవర్తి లోకములు = దుర్భృత్తులనగా దుర్మార్గులు, సమవర్తి లోకములన భిన్నభిన్న పాపములకై యేర్పడిన భిన్నభిన్న నరకములు. ఆయా దుర్భృత్తులకు అర్హములైన నరకలోకములని భావము.
99. అబలా + ఆకృతిహాడు = త్రిపురాసురుల భార్యల ఆకృతులను హరించిన వాడు - బుద్ధావతారము. చూ : IV-23.
ఈ యైతిహ్యప్రసక్తి కృష్ణకథనమందిలి యీ క్రిందిపద్యమునను గలదు;

“త్రిపురాసురభార్యల నతి
నిపుణతతో వ్రతముచేత నిల్పితి కీర్తుల్
కృపగల రాజపు భారే!
కపటపుబొద్ధావతారః ఘనుడవు కృష్ణా!”

కృష్ణ-45 వ పద్యము.

100. దుగ్ధయాచిఃప = పాలసంద్రము.

నీతి + అరణిః + శయ = తెల్లనినీటి(పాలసంద్రము) పైని శయ్య (శేషుడు).

ఈశ = ఈశ్వరుడు.

అబ్మభూభూ = బ్రహ్మమానస పుత్రుడగు నారదుడు.

గణద్విట్ = సింహము.

సుధాంధః + హయము = దేవతల గుఱ్ఱము = ఉచ్చైశ్రవము.

తృతీయాశ్వాసము

10. ‘ఘట్టనోద్గమా చంచల’ అనియుండిన అర్జును సుగమమయ్యెడిది.

17. హరిణసాలము = తెల్లనిచెట్టు (కల్పవృక్షము).

35. వహూజనంబు.....డాగిరయ్యెడన్—ఇందు విశేష్యము అమహద్వాచక—
ఏకవచనమున నుండ, క్రియ మహద్వాచక బహువచనమునందున్నది.
ప్రాధవ్యాకరణము—శబ్ద పరిచ్ఛేదము—17 వ సూత్రముచే దీనిని సాధింప
వచ్చును.

38. ‘ఇంపుతోఁ జేతి కందించుచుండ’ ఈయతి అప్పకవి చెప్పిన భిన్న, పెరి
యతుల క్రిందికు రాదు. పూర్వకవిప్రయోగములే దీని సాధుత్వమును
నిర్ణయించును.

53. ఉత్తరాసంగము = ఉత్తరీయము.

54. అంచితుఁ = అర్చితుఁ.

60 ఈ వచనము మూడవపంక్తిలో ‘నమస్కరించి’ తరువాత ‘తనవృత్తాం
తంబు వివరించి’ యను పదములు చేర్చి చదివిన బాగుండును.

83. తరణి హరిశేర = సూర్యుడు సింహమును (సింహరాశిని) చేరగా. సింహరాశి సూర్యునకు స్వస్థానము. అది వర్షర్తు ప్రారంభమును సూచించును. వర్షర్తువు పైవాని ప్రతిభ లడంచును.
71. చేతుఁగాక = ఇది యసాధువే. సమకాలపు వ్రభావముచే కవి దీనిని ప్రయోగించెను.
76. ఇందు 'హసంతిక' అను నా హ్వయ మొక్కటియే కాన 'హసంతికా హ్వయ మదేటికిఁ గల్గును' అనియే యుండదగును.
85. ఏల నాఖలుడు = 'ఏల' యను నవ్యయమును పెక్కురు కవులు ద్రుతాంతముగ ప్రయోగించి యున్నారు.
99. జలద + (అవసర) ఉష్ణ + అవసర + అప్రకాశిత తనులు = వర్ష ఋతువు నందు, గ్రీష్మఋతువునందు ప్రకాశింపని శరీరములు కలవారు: చంద్రుడు, మన్మథుడు.
100. కరకలు = వడగండ్లు—రాత్రివేళల పడుట కలదేమో విచార్యము. ఇందలి 10 వ పంక్తిలోని 'కృశ్యమాన' లోని 'శాన్' ప్రత్యయము ఆత్మ నేపద ధాతువులందే వచ్చును. 'కృశ్' ధాతువు పరస్మైపదిగానే కన్పించును. కావున నిది 'భావే' ప్రయోగము కావచ్చును.
104. వనితుడు = పూజితుడు. 'వన్' ధాతువునకు 'క్త' ప్రత్యయము.

చతుర్థాశ్వాసము

7. మనుభంగము = మంత్రస్వరారుల భంగము.
11. వెన్నియల = వెన్నెల యనునర్థమున వ్రయుక్తము. ఇది 'వన్నె, కన్నె' లు వన్నియ, కన్నియలైన సామ్యమున వ్రయుక్తమైనది.
13. 12, 13 పంక్తులలోని 'దిత్యంబుజాతేక్షణా గర్భనిస్సావణోపాయ నైపుణ్య' అను సమాసమున దితిగర్భస్థశిశువును సంహరించునుపాయమును ఇంద్రునకు సూచించిన గాథ అనుసంధేయము.
- కాండము = బ్రహ్మాండము—చూ: 1-71. వసుచరిత్ర, I-164.

సహస్రస్పటాచ్చాయ శీలా = 'చాయాబాహుశ్యే' అను సూత్రముచే
'చాయా' శబ్దము ప్రాస్వాంతమైనది.

17. కర్తను అవధాన స్థానమున నిల్పుట, అధికపద వ్యవధానముచే క్రియతో
దూరాస్వయము కల్పించుట - ఈ గ్రంథమున పెక్కుచోట్ల కాన్పించును.
24. దుష్టకీకటులు = దురాశా పూరితులగు దుష్టులు (లోభులు).
31. 'మానవా మౌళితోవర్ణ్యాః' అను నియమ మిట పాటించబడినది.
చూ: వసుచరిత్ర, II-27.
33. కరపత్రము = అంపము.
42. హృచ్చయుడు = మన్మథుడు.
46. విరక్తి = విశేషమైన రక్తి. ఎఱ్ఱదనము.
పల + అశ - అను విభజనమున యతిమైత్రి చెల్లినది. ద్వ్యర్థులలో
నీ పద్ధతి సామాన్యము.
50. చాకచక్యము = మెఱుగు.
57. కుచజీతనగ + ఘట + అరి = కుచములచే జయింపబడిన కొండలు, కుండలు,
జక్కపలు కలిది. చూ: వసుచరిత్ర, I-98.
అప్ + అటము = నీటిలో చరించునది.
63. దాచఁగా - 'దావఁగా' అని యుండదగును.
75. కాశ్యపిన్ + అమరె = ఈ ద్రుతసంశ్లేషము పాదాంతమందలిది. ఇది
పాదమధ్యమున ఘటిల్లనందున దీనిని అప్రామాణికముగా గ్రహింపరాదు.
ఇది ప్రౌఢవ్యాకరణము: సంధి. సూ. 31 చే సాధింపబడుచున్నది.
78. నీల + అంబరత్వము = నీలమేఘములచే నావరింపబడిన ఆకాశముయొక్క
భావము.
78. సంతతి = సమూహము
82. త్వైత్యము = శ్వేతత్వము (తెల్లదనము).
84. 31 వ పాదమున 'తగుఁజంద్రహాస' మనియుండిన వర్ణావగతి సుకరము.

92. నిలనేరక - చూ: బాలవ్యా: క్రియా. సూ. 101.
98. మల్లేతీవకు క్షీరము దోహద క్రియ యగునేమో విచార్యము.
103. ఇందు 'హరించెక' అను క్రియ సందర్భోచితముగ లేదు
106. అర్థము సులభముకాదు.
111. ఇందు హంసలు, చక్రవాకములు మున్నగునవి భ్రాంతినొంది సంఠించుట ప్రకరణము. కాని నాలుగవ పాదమునను, ఎత్తుగీతయందున ఆ క్రమము తప్పియుండుట గమనార్హము.
సంగ్రహన + ముదా + అగతము = మ్రింగఁలెనను సంతోషముతో అరుదెంచినది. ఇది 'అలక్' సమాసము.
115. విజయహా + అచల ధర్మ స్ఫురణము = తన నిరమైన వింటియొక్క స్ఫూర్తి, (మన్మథుని చెఱకువింటి సైర్యము)
116. ఇందు 3 వ పాదమున క్రమభంగము. 'ఇభరాజగమన'ను 'కుంజరాశ నాశ్రయము'న కేగకుండ వారింప వలసిన భీతిహేతువు కన్పింపదు. ఎత్తుగీతిలోని సంబోధనములు క్రమముగా-బ్రహ్మ, విష్ణువు, పార్వతి, లక్ష్మి, అనునర్థాంతరములను స్ఫురింపజేయుచు, రుక్మవతి ఆయా చెల్లకడ కరుగుటకు ఏర్పడిన భయహేతువులను పరిహరించుచున్నవి.
119. ప్రియమ్మ + ఆయమ్మ = ప్రియమును, శుభావహమునునై నది.
ఎదక + ముదమ్మగ = ఎదమ్మదమ్మగ,
వనమ్మనన్ + ముదమొసగి = వనమ్మనమ్మదమొసగి.
ఈ ప్రయోగములు 'కమ్మని లతాంతములకుమ్మోనసి' (నన్నయ) వంటివి.
చూ: ప్రౌఢవ్యా: సంధి. సూ. 22.
అంచ యంచలక = హంసకు దగ్గఱగా.
తా + వదావద రీతి = తానొక వదరుబోతువలె.
ఊర్మికా + ఆవళి = తుమ్మెదల యంకారము (విశ్వకోశము).
అభ = కాంతి.
6 పాదమున 'కరము కరముల' అని బహువచనాంతముగ నుండిన ఆలింగనమనెడు దోహదక్రియ స్పష్టముగా గోచరించును.

123. 4 వ పంక్తియందు—తటవికట “పూగీఫల నాగవల్లి చళంబులు” పూగీఫల నాగవల్లి చళంబులు—అని పఠింపవలెను. తలక్రిందుకామాలలోని భాగము వ్రాయనకాని పొరపాటువలన తాళపత్రమున వ్రాయబడలేదు.

146. మేధావీ + ఈడ్ = మేధావుల స్తుతులు.

పంచమాశ్వాసము

4. ఈ సీసములోని 3, 4 పాదములందు ఆతపనభావితమై, భ్రాంత్యావారకమైన వస్తువు పై పాదములలోపల వాచ్యముగావింపబడలేదు. 4 వ పాదమున భ్రాంతులగు ఋషుల స్థానమున నే యాటవికులనో నిర్నియుండిన స్వాభావికమై తనరెడిది.

5. హరి = సూర్యుడు; ద్వారకావనగరము పశ్చిమదిశయందున్నది గాన శ్రీ కృష్ణుడుకూడ కావచ్చును.

8. అహః + (ఇతి) అవనీశః = అహరవనీశః, వగలనెడురాజు, ప్రబలశ్చ అసౌ అహరవనీశః = ప్రబలాహరవనీశః — అని విగ్రహవాక్యము. వాత + అట + పటము = గాలిలో చలింపిపటము—గాలిపడగ.

14. మూడవపాదమున ‘లేనలి’ యనియుండిన ఆర్థము సుగమము.

నలి = రుగ్మత, లేత + నలి = లేనలి.

ఇందలి మందేహాది దానవులను గూర్చిన యైతిహ్యము 84 వ పద్యముకడ చూడదగును.

16. జారవనజద్భక్ = జారస్త్రీయ.

24. ఈ పదము సుబ్బరాయకవి రచనాశిల్పమువలన, కైలికి రమణీయోదాహరిణము. ఇది అనావశ్యక పదాదంబరములేక ఆర్ధవంతమై, అనుప్రాస విన్యాస మదురిమచే అందగించినదై, సుదీర్ఘమయ్యు సుక్రవాక్యమై, ‘గద్యం కవీనాం నికషం వదంతి’ అను సూక్తికి లక్ష్యమై సౌంధ్యమన్నది. ఇందలి 108 వ పుట 10 వ పంక్తిలో ‘గిన్నియమ్మిన్నయై’ యని యుండదగును.

28. సుకవిమైత్రి = శుక్రనితీడి మైత్రి

శుక్రనకు చంద్రుడు శక్రవనుటకు ప్రమాణము :-

“సౌమ్యర్కీ సుహృదౌ, సమౌ కుజ గురూ, శుక్రస్య శేషావరీ”

బృహజ్ఞాతకము-ద్వితీయాధ్యాయము, శ్లో॥ 17.

31. మధుసూదనోదరము వ్రచ్చినరీతి = ఇందలి పూర్వగాథ పరిశీలించదగి యున్నది.

35. 4 వ పాదమున ‘మనోహితుడౌట’ అను సమాసములో రెండవ యర్థమున అవగ్రహపుగుర్తు అధ్యాహార్యము.

42. సత్ + భజనము = సత్-అనగా నక్షత్రము, అవి యుండునది గాన లక్ష్మ్య ర్థమున సత్-అనగా ఆకాశమనెడు భావార్థమును గైకొనవలెను అట్లైన మన్మథ రథము సదృశనము గాంచుట సరిపోవును

47. ‘తజ్జలం’ = ఉచ్చారణ ధర్మము ననుసరించి యిందు ‘ద’ కారము వదల బడినది.

51. అతనువిజృంభణ = తనువు లేకయే విజృంభణము, అధికముగా విజృంభణము.

అంజనాశ్రయస్థితి = అంజనాదేవికి ఆశ్రయమై యుండుట, అంజనమునకు (కాటుకకు) ఆశ్రయమై యుండుట. శంఖరోద్గమ విలాసుడు = జింకపై పయనించు వేడుక కలవాడు, నీటినుండి (బడబావల రూపమున) ఉద్గమించువాడు.

63. ఈగుట = ప్రవేశించుట.

66. అచలాగ్రయోగము = పర్వతశిఖరములందు కూడియుండుట, అంబినీ యోగము.

67. రామ = నల్లనిది, ప్రి.

పంచమము = పంచమస్వరము, కోయిల, ఇంపైనది.

ఏకములు రమ్యరామైక, (బడక్షరముల) శబ్దపరములు—అనగా నల్లనివై, మనోజ్ఞములైన పక్షులలో ఏకైకములు—శ్రేష్ఠములు. కావుననే అవి ‘పంచమ శబ్దాప్తి’చే అనగా పంచమ స్వరముచే, లేక ‘పంచమములు’ అను

నామముచే అలరుచున్నవి. అట్టిచో 'రమ్యరామైక' శబ్ద పరత్వమొందిన—
అనగా మనోజ్ఞులగు రామామణులలో ఏకైకము—త్రేష్ఠము—అని ఖ్యాతి గడిన
రుక్మవతి 'అలఘుపంచమశబ్దాస్తీ'చే = మిగుల ఇంపైన కంఠస్వరము
కలిమిచే అలరారుట అచ్చెరువైన విషయము కాదని సారాంశము.

83. అరుణత = సూర్యత్వము, (ఎఱ్ఱదనము).

ఉదయమున 'అరుణత' నొందు బ్రహ్మనుమోయు రాజహంసము, సాయం
వేళ 'అరుణత' నొందు విష్ణువును మోయు గరుడుడును, ఎల్లవేళల అరుణ
శిఖావతంసములగు కుక్కుటములకు పమములు కావని తాత్పర్యము.
ఆయా వేళలందు బ్రహ్మ విష్ణుల 'యరుణత'కు ప్రమాణము:—

“బ్రహ్మస్వరూప ముదయే
మధ్యాహ్నే తు మహేశ్వరమ్,
సాయం ధ్యాయే త్సదా విష్ణుం
త్రిమూర్తిం చ దివాకరమ్.”

84. 3 వ పాదము:— మందేహాది రాక్షసులు సూర్యునిగతి కవరోధము కల్పించు
చుందురనియు, విప్రులు సంధ్యాసమయమున నర్పించు అర్ఘ్యజలముల
కణములే వజ్రతుల్యములై ఆ మందేహాది రాక్షసులను “మందేహారుణ
ద్వీపముల” బడనడుచు చుండుననియు నిందలి పూర్వగాథ. ఈక్రింది సంధ్యా
వందన మంత్రభాగ మిందులకు ప్రమాణము:—

“ఏతే బ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖా స్సన్ధ్యాయాం గాయత్రియాః
భిమన్త్రితా ఆప ఊర్ధ్వం విక్షిపన్తి తా ఏతా ఆపో
వజ్రీభూత్వా తావి రజైగ్ంసి మన్దేహారుణేద్వీపే ప్రక్షిపన్తి.”

యజురారణ్యకమ్, ద్వితీయప్రశ్న:—ద్వితీయానువాక:.

చూ: వసు చరిత్ర, IV-15.

87. చూ: 83 వ పద్యము. దానితోపాటు “దినాంతే నిహితంతేజః సవిత్రేవ హతా
శనః” అను రఘువంశ శ్లోక భాగమిట స్మర్తవ్యము.

95. శక్తిధరసూ = కుమారస్వామిని కన్నయతడు, శివుడు. ఇది 'కర్ణసూ'
వంటి ప్రయోగము. కర్ణసూ = సూర్యుడు. (Monier williams.)

షష్ఠాశ్వాసము

4. యుగంధర నామముగల దేశమొకటి ఉండినది కాబోలు.
13. హానవమాత్ర కురంగము = ఒక సంవత్సరములోపు వయస్సుగలిగింక.
(అట్టి లేడికనులలో తారకము స్పష్టముగ తెలియును.)
16. ఈ చంపకమాల మాలమున 14 వ సంఖ్యగల సీసమునకు తరువాత నుండినది. అట్లున్న ఇందలి ప్రకృతి ద్రవిడభర్తకు అన్వయించును గాని 15 వ సీసమున వర్ణితుడగు ప్రద్యుమ్నునకు జెందుటలేదు. కాని, యాను పూర్వవి సూక్ష్మముగ బరిశీలించిన యెడల ఈ ప్రకృతి ప్రద్యుమ్నునకు జెందవలెనని కవి హృదయమైనట్లు తెలియవచ్చును. కనుక ఈ పద్యమిట్లు అన్వయ స్వారస్య దృష్టితో 15 వ సీసపద్యమునకు విమ్మట కూర్పబడి నది.
39. 'నుడువుపాటలకు' మాటుగ "పాడు పాటలకు" అనియుండిన బాగు.
44. అంబరావితానము = మేల్కొట్టిన సమూహము. అంబరా, అంబర—అను దీర్ఘాంత, హ్రస్వాంత పదముల యర్థమందలి సూక్ష్మభేదమిందు గమనార్హము. అంబరా = మేల్కొట్టు, కుట్టిన వస్త్రము; అంబరము = సామాన్య వస్త్రము. ఈ కవి ప్రయోగ వైచిత్ర్యమందలి మెలకువలలో నిది యొకటి.
56. పాలిండ్లు = ఒకానొక భక్ష్యవిశేషము కావచ్చును.
72. శ్యామ = రాత్రి. చంద్రుడు నిశాపతికదా!
80. గామిచను = అర్థము అస్పష్టము; కిక్కురించి చను — కావచ్చును.

శుద్ధపత్రము

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
3	9	.... భవ్యదృష్టి	భవ్యవృష్టి
29	9	.... సుధారసధార	సుధాధార
35	14	... తత్పరి	తత్పఖ
37	16	.... న్జలముల్	ంజలముల్
39	15	.... కాండాతర్గత	కాండాంతర్గత
42	23	... వేయు	వ్రేయు
46	15	. హార	హీర
46	17	. శయ్యేశ	శయేశ
47	16	... ప్రాగ్	ప్రాగ్య
51	10	.... సరస్వలీలాం	సరత్పలీలాం
54	11	... మొటింగి	మొటంగి
55	17	.... లక్షణ	లక్షణ
60	6	.... స్వాతుల	స్వాంతుల
61	19	.... మౌక్తికహార	మౌక్తికవార
63	24	.... నేలెనో	నేపెనో
66	4	.... ద్విట్రుమా	త్విట్రుమా
67	9 (శీర్షిక)	శ్రీకృష్ణుని	శ్రీ విష్ణుని
88	11	.... మృషాంశుక	మృషాశుక
89	5	.... ఛాయకు	చాయకు
91	14	... సుగంధ	సగంధ
95	19	.... గృహీత	గృహీత
97	12	... విహరంబు	విహారంబు
100	12	.... గార్హికి	గార్హిక్తి
102	20	.... వృత్త	వృత్ర
106	25	.... వల్లభు	వల్లభు
110	2	.... దక్కెనన నెక్కుడు	దక్కెనని యెక్కుడు
121	23	... యిభేంద్ర	యిభేంద్ర
125	6	... భంజితై	భంజితైన
127	2	.... రుక్మినానతిన్	రుక్మియానతిన్
128	2	.... వితీర్ణ	వితీర్ణి
135	15	.... వృషి	వృష్ణి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ముద్రణాలయము, తిరుపతి